TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ZİHİNSEL ENGELİ OLAN VE OLMAYAN KARDEŞE SAHİP 12-14 YAŞ ARASINDAKİ ERGENLERİN SOSYAL DESTEK VE SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Leman AKSU

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

ANKARA
2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ZİHİNSEL ENGELİ OLAN VE OLMAYAN KARDEŞE SAHİP 12-14 YAŞ ARASINDAKİ ERGENLERİN SOSYAL DESTEK VE SOSYAL BECERİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Leman AKSU

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

ANKARA
2019

Etik Beyan

Ankara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlayıp sunduğum "Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip 12-14 Yaş Arasındaki Ergenlerin Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi" isimli çalışma; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin fikir/hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan araştırma tarafımdan yapılmış olup, tüm cümleler, yorumlar bana aittir.

Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: LEMAN AKSU

Tarih: 03.05.2019

İmza:

Kabul ve Onay

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda

Leman AKSU tarafından hazırlanan

"Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip 12-14 Yaş Arasındaki Ergenlerin Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi" adlı tez çalışması

Aşağıdaki jüri tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 03.05.2019

Prof. Dr. Veli DUYAN

Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA

Üye

Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ

Üye

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan ii
Kabul ve Onay iii
İçindekiler iv
Önsöz vi
Simgeler ve Kısaltmalar vii
Şekiller viii
Çizelgeler ix

1. GİRİŞ 1
1.1. Zihinsel Engellilik 3
1.1.1. Zihinsel Engelin Nedenleri 4
1.1.2. Zihinsel Engellilerin Sınıflandırılması 5
1.2. Engelli Birey ve Aile 7
1.2.1. Engelli Kardeşe Sahip Bireyler 11
1.2.2. Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Uyumunu Etkileyen Faktörler 15
1.3. Sosyal Destek 18
1.4. Sosyal Beceri 22
1.5. İlgili Araştırmalar 25
1.6. Okul Sosyal Hizmeti 31
1.6.1. Ekolojik Yaklaşım ve Okul Sosyal Hizmet Uzmanının Rolleri 34
1.6.2. Engelli Bireylere ve Ailelerine Yönelik Okul Sosyal Hizmet Uygulamaları 37
1.7. Araştırmanın Amacı 41
1.8. Araştırmanın Önemi 42
1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları 43
1.10. Tanımlar 43

2. GEREÇ VE YÖNTEM 44
2.1. Araştırmanın Modeli 44
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi 44
2.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları 46
2.3.1. Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY) 47
2.3.2. Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (ÇESDDÖ) 49
2.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması 51

3. BULGULAR 53
3.1. Araştırmaya Katılan Ergenlerin Demografik Özellikleri ile İlgili Bulgular 53
3.2. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Puanlarının Betimsel İstatistikleri 56
3.3. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular 58
3.4. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Çeşitli Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Sosyal Beceri ve Sosyal Desteklerinin İncelenmesine Yönelik Bulgular 68

3.5. Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular 76

4. TARTIŞMA 81
4.1. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Puanlarının Betimsel İstatistiklerine Yönelik Tartışma 81
4.2. Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Desteklerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Tartışma 82
4.3. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Düzeylerinin Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre İncelenmesine Yönelik Tartışma 88
4.4. Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tartışma 91

5. SONUÇ ve ÖNERİLER 93
ÖZET 98
SUMMARY 100
KAYNAKLAR 102
EKLER 114
Ek-1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu 114
Ek-2. Kişisel Bilgi Formu 116
Ek-3. Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği 118
Ek-4. Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği 121
Ek-5. Kurum İzin Yazısı 122
Ek-6. Etik Kurul Kararı 125
ÖZGEÇMİŞ 126

ÖNSÖZ

Bu araştırma zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması amacı ile yapılmıştır.

Araştırmanın başlangıcından bugüne kadar geçen sürede emeğini ve desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ'ye, jürimde yer alma nezaketini göstererek değerli eleştirilerde bulunan sevgili Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan AYKARA'ya, yazmış olduğu eserleri ve derslerinin birçok anlamda katkısını hissettiğim değerli hocam Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı Prof. Dr. Veli DUYAN'a,

Hayatımın ve tez sürecimin her anında yanımda olan değerli eşime, anneme, babama, kardeşime ve eşine, değerli dostlarım Ayşe ÖZSARI ve Çiğdem YATKIN'a, ayrıca verilerin analizinde ve tez süresinde bana son derece yardımcı olan Araş. Gör. İrfan DOĞAN'a teşekkür ederim.

SİMGELER VE KISALTMALAR

AAMD	Amerikan Zihinsel Engelliler Birliği
ÇESDDÖ	Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği
IASSW	Okul Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MESSY	Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği
NASW	Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği
P	Anlamlılık Düzeyi
R2	Regresyon Açiklama Gücü
Ss	Standart Sapma
X	Aritmetik Ortalama
%	Yüzde
F	Varyans Analizi

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. Engelli Kardeşe Sahip Sağlıklı Kardeşin Uyumunu ve Kardeş İlişkilerini Etkileyen Önemli Faktörler (Apalaçi, 1996). 16

ÇİZELGELER

Çizelge 2.1. Örneklem Gruplarına Ulaşılan Özel Eğitim Okulları ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri 46
Çizelge 3.1. Ergenlerin Demografik Özellikleri 54
Çizelge 3.2. Engelli Kardeşe Ait Bilgiler 55
Çizelge 3.3. Sosyal Beceri Puanlarının Betimleyici İstatistikleri 56
Çizelge 3.4. Sosyal Destek Puanlarının Betimleyici İstatistikleri 57
Çizelge 3.5. Olumlu Sosyal Davranışın Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 58
Çizelge 3.6. Olumsuz Sosyal Davranışın Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 60
Çizelge 3.7. Genel Sosyal Becerinin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 61
Çizelge 3.8. Arkadaştan Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 62
Çizelge 3.9. Aileden Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 63
Çizelge 3.10. Öğretmenden Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 65
Çizelge 3.11. Toplam Sosyal Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi 66
Çizelge 3.12. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranış Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 69
Çizelge 3.13. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Olumsuz Sosyal Davranış Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 70
Çizelge 3.14. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Genel Sosyal Beceri Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 71
Çizelge 3.15. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Arkadaştan Alınan Destek Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 72
Çizelge 3.16. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Aileden Alınan Destek Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 73
Çizelge 3.17. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Öğretmenden Alınan Destek Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 73

Çizelge 3.18. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Toplam Destek Puanlarının Demografik ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması 75
Çizelge 3.19. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri, Sosyal Destek Puanlarının İlişkisi 76
Çizelge 3.20. Zihinsel Engeli Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri, Sosyal Destek Puanlarının İlişkisi 77
Çizelge 3.21. Grup Ayrımında Olumlu Sosyal Davranışa Sosyal Destek Boyutlarının Etkisi 79
Çizelge 3.22. Grup Ayrımında Olumsuz Sosyal Davranışa Sosyal Destek Boyutlarının Etkisi 79
Çizelge 3.23. Grup Ayrımında Sosyal Beceriye Sosyal Desteğin Etkisi 80

1. GİRİŞ

Engellilik, ülkemizde ve dünyada sıklıkla görülen, hem engele sahip birey hem de ailesi için çeşitli güçlükler meydana getiren zorlu bir süreçtir. Yapılan araştırmalarda, engelli çocuğa sahip ailelerin çeşitli psikolojik, ekonomik, sosyal vb. sorunlarla karşı karşıya kaldığı belirtilmekte olup bu süreçte engelliliğin türü ve derecesine de bağlı olarak aile yapılarında ve işlevlerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir.

Engelli çocuğun engelli olmayan kardeşleri de ailenin bir üyesi olarak aile ortamında meydana gelen değişikliklerden ve engelli kardeşlerinin engel durumundan olumlu veya olumsuz şekilde etkilenmektedir. Engelliliğin sadece engelli bireyi ve ebeveynleri değil, kardeşler de dahil tüm aile üyelerini etkilemesi, sistem kuramına göre ailenin bir sistem olarak kabul edilmesi ile açıklanmaktadır. Sistem bakış açısıyla aile, biyolojik yakınlıktan çok paylaşılan kurallar ve alışkanlıklar çerçevesinde devamlı etkileşim içerisinde bulunan bireylerden oluşan bir sistem olarak belirtilmektedir (Doğan, 2015). Buna göre, ailedeki herhangi bir üyenin yaşadığı sorunun diğer üyeler üzerinde etkisi var olup, herhangi bir üyede meydana gelen değişiklik sistemdeki diğerlerini de etkilemektedir. Engellilik de tüm aile sistemini etkisi altına almaktadır, çünkü engelli birey için yapılması gereken bir değişiklikten ailedeki diğer üyeler de etkilenmektedir (Gökler, 2008; Kazak, 1989). Kardeşler de aile sisteminin bir alt sistemi olup (Gökler, 2008), sağlıklı ve engelli kardeşler etkileşim yoluyla birbirlerini etkilemekte (Powell ve Ogle, 1985) ve beraber büyürlerken yaşadıkları etkileşim, birbirlerinin gelişimine önemli ölçüde etki etmektedir (Mchale ve ark., 2012; 2016).

Son yıllarda engelli bireyler ile ilgili yapılan araştırmalarda engelli olmayan kardeşlere de yer verilmektedir. Engelli kardeşle büyümenin engelli olmayan kardeşler üzerindeki etkileri konusunda uluslararası literatürde birçok araştırma yapılmıştır. Fakat yapılan araştırmalar birbirinden farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bir kısım araştırmacıya göre, engelli bir kardeşin engelli olmayan

kardeşler üzerinde hiç etkisi olmazken bazılarına göre, olumsuz ve olumlu çeşitli etkileri olabilmektedir. Bu olumsuz etkilerden bazıları; engelli kardeşe sahip bireylerde duygusal ve davranışsal uyum problemleri, engelli kardeşin varlığından kaynaklı ev ortamında yaşanan stres durumundan ve engelli kardeşlerin bakım yükü ve davranış problemlerinden kaynaklı normal gelişmeyen kardeş ilişkileri, engelli olmayan kardeşlerde kaygı, depresyon, yalnızlık, düşük benlik saygısı, davranış problemleri gibi psikososyal uyum problemleri, anne-babaların engelli kardeşe daha fazla ilgi ve zaman ayırmalarından kaynaklı öfke, kızgınlık, üzüntü gibi duygular, arkadaşlara vakit ayıramama, sosyal ortamlarda bulunamama gibi sosyal izolasyona neden olan durumlar, akademik olarak risk altında olma ve bu sorunlardan kaynaklı özel ilgi ve destek ihtiyacı vb. şeklindedir (Aykara, 2015; Bagelholm ve Gillberg, 1991; Giallo ve ark., 2014; Sparks, 2013, Powell ve Ogle, 1985). Olumlu etkilerden bazıları ise; engelli olmayan kardeşlerin engelli kardeşleriyle ilişkilerinde işbirliği sahibi oldukları, yüksek benlik saygısı, olgunluk, sorumluluk ve empati sahibi oldukları, bireysel farklılıklara karşı anlayışlı ve saygılı, başkalarına karşı toleranslı ve şefkatli vb. oldukları şeklindedir (Grossman, 1972; Kaminsky ve Dewey, 2001; Mandleco ve ark., 2003).

Sosyal destek bireye çevresi tarafından verilen psikolojik ve sosyal destek olarak tanımlanmakta olup bireyin sosyal destek kaynaklarını aile, arkadaş, komşu, öğretmen, ideolojik, etnik veya dinsel gruplar ve toplum gibi faktörler oluşturmaktadır (Yıldırım, 1997). Aile ve akranlar, çocuklar ve gençler için önemli sosyal destek kaynaklarıdır (Malkoç ve Yalçın, 2015). Yapılan birçok çalışma, sosyal desteğin bireyin stresli durumlarla başaçıkabilmesinde büyük etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2006). Yapılan araştırmalarda engelli kardeşe sahip bireylerin stresli yaşam durumlarıyla karşı karşı olduğu, ailelerinden yeterli desteği göremediği belirtilmekte bu nedenle sosyal destek bu bireyler için ayrıca önem arz etmektedir.

Sosyal beceriler, bireyin sosyal olarak içinde bulunduğu ortama uygun davranabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Sorias, 1986). Sosyal becerilerde yetersiz olan çocuk ve gençler, okullar, öğretmenler, aileler ve akranlar açısından

önemli zorluklar oluşturmaktadırlar (Gresham, 2016). Bu çocukların sıklıkla kişilerarası fırsatları kaçırabildikleri, hem kısa hem uzun dönemli olumsuz sonuçlar yaşayabildikleri ve bu olumsuz sonuçların gençlikte ve yetişkinlikte daha ciddi sorunlara yol açabildiği ifade edilmektedir (Elliot ve Gresham, 1987). Yapılan araştırmalarda çeşitli psikososyal sorunlar yaşadıkları tespit edilen engelli kardeşe sahip bireylerin sosyal becerilerinin incelenmesi ve buna yönelik destek hizmetleri sunulması büyük önem taşımaktadır.

Engelli bir çocuğa sahip olan ailelere yönelik yapılan araştırmaların ve verilen hizmetlerin genel olarak ebevenyleri ve engelli çocuğu kapsadığı ve aile sisteminin önemli bir parçası olan engelli olmayan sağlıklı kardeşlerin göz ardı edildiği belirtilmektedir (Çınar ve ark., 2017). Ülkemizde engelli kardeşe sahip bireyler ile ilgili literatüre bakıldığında, engelli olmayan kardeşlerin engelli kardeşleri ile ilişkileri ve deneyimleri üzerine bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Ahmetoğlu, 2004; Aksoy ve Yıldırım, 2008; Arslan, 2016; Atasoy, 2002; Aykara, 2015; Kahraman ve Karadayı, 2015; Korkmaz, 2008; Zoylan, 2005). Engelli olmayan kardeşlerin psiko-sosyal gelişim durumlarıyla ilgili araştırmaların da (Aldan, 2012; Angın, 2015; Arıkan, 2010; Koç, 2014; Saban, 2010) yapıldığı görülmekle beraber, zihinsel engelli kardeşe sahip olan ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleriyle ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Yapılan araştırmalarda çeşitli psikososyal uyum problemleri yaşadıkları tespit edilen engelli kardeşe sahip olan ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin bilinmesi ve ayrıca zihinsel engelli olmayan kardeşe sahip ergenlerle de karşılaştırılması onlara verilecek hizmetlerin planlanmasında önemli rol oynayacaktır.

1.1. Zihinsel Engellilik

Zihinsel engel ile birçok meslek grubunun ilgilenmesi ve her birinin kendi ilgi alanı doğrultusunda tanımlaması ortak bir tanım yapılmasını güçleştirmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007). Literatürde bu konuda yapılan tanımlardan bir kaçı şu şekildedir:

Zihinsel engel, gelişimsel dönemde ortaya çıkan uyumsuz davranışlara sahip olmanın yanı sıra genel zeka fonksiyonlarında normalin altında olma durumudur. Bu durum, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrasındaki çeşitli nedenlerden kaynaklanarak zihin, beden, sosyal, dil ve duygusal fonksiyonlarda yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucunda öğrenmede yetersizlik olarak ortaya çıkmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2007).

Zihin engellilik, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği' nde (2006); zihinsel süreçler itibariyle ortalamanın altında olup zihinsel, sosyal ve uygulama becerilerinde yetersizlikleri olan ve özel eğitime gereksinim duyan birey olarak ifade edilmektedir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006). Buna göre, zihinsel engel 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımlamasına göre ise, zihinsel engellilik, herhangi bir engel ya da yetersizlik nedeniyle yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel özelliklerden dolayı çeşitli becerilerin sınırlılığı ya da gerçekleştirilememesi olarak belirtilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007).

Amerikan Zihinsel Engelliler Birliği'nin (AAMD) zihinsel engel tanımı ise en geçerli kabul edilen tanımlardan biridir. Buna göre zihinsel engel, temel işlevlerdeki önemli kısıtlılıkları içeren, özbakım, sağlık, sosyal uyum, iletişim, güvenlik, temel akademik beceri, boş zamanın kullanımı ve iş alanları içerisinden iki veya daha fazlasında yetersizlik gösterme durumudur (akt., Ahmetoğlu, 2004).

1.1.1. Zihinsel Engelin Nedenleri

Zihinsel engellilik, oluş nedenlerine göre doğum öncesi, doğum sonrası ve doğum anı olmak üzere 3 şekilde ortaya çıkmaktadır (Cavkaytar ve Diken, 2006; Kara, 2019). Bunlar;

Doğum öncesi nedenler: Kromozomal bozukluklar, down sendromu, annenin geçirmiş olduğu hastalıklar, kazalar ve travmalar, sigara ve alkol kullanımı,

Doğum anı nedenleri: Bebeğin doğum esnasında yeterli oksijen alamaması veya beynin sarsılıp, incinmesi,

Doğum sonrası nedenler: Çocuğun geçirdiği menenjit gibi hastalıklar, yetersiz beslenme ve fiziksel istismara uğrama.

Sucuoğlu'na göre (2013), zihinsel engele neden olan etmenler yapısal ve edinilmiş olarak iki başlık altında incelenebilmektedir;

Yapısal nedenler; kalıtsal metabolizma bozuklukları, genetik bozukluklar ve kromozom bozuklukları gibi sonradan olan değil doğum öncesinde meydana gelen olası biyolojik nedenler.

Edinilmiş nedenler ise; doğum esnasında veya sonrasında meydana gelen travma ve yaralanmalar, enfeksiyona maruz kalma, toksik etkilere maruz kalma, beslenme yetersizliği ve çevresel etmenler olarak belirtilmektedir (Sucuoğlu, 2013).

Ayrıca, Otizm, Cerebral Palsy, Down Sendromu ve Mental Motor Retardasyon da zihinsel engele sıklıkla yol açmaktadır (Aykara, 2015).

1.1.2. Zihinsel Engellilerin Sınıflandırılması

Geleneksel sınıflandırma sistemine göre, zihinsel engelli çocuklar, zihinsel engelliliğin ağırlık derecelerine ve nedenlerine göre sınıflandırılmaktadır. Zihinsel engelin nedenlerine göre sınıflandırma, zihinsel engelliliğe sebep olan tıbbi faktörler göz önünde bulundurularak daha çok tıp uzmanları tarafından yapılmaktadır. Engelin ağırlık düzeyine göre yapılan sınıflandırma ise, kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır.

Bu sınıflamalardan ilki ‘psikolojik sınıflandırma’, ikincisi ‘eğitsel sınıflandırmadır’ (Cavkaytar ve Diken, 2006).

1.1.2.1. Psikolojik (Davranışsal) Sınıflandırma Sistemi

Bu sınıflandırmada, zihinsel engelli çocuğa uygulanan zeka testlerinden elde edilen zeka bölümü (IQ) değeri temel alınır (Cavkaytar ve Diken, 2006).

Amerikan Zihinsel Özürlüler Derneği’nin (AAMR) zihinsel engele yönelik sınıflandırması şu şekildedir (Anonymous 1992; akt., Ahmetoğlu, 2004):

1. Hafif derecede zihinsel engelliler: Zekâ bölüm puanları 50-55 ile 70 arasındadır. Bu çocukların motor gelişimleri yaşıtlarına göre biraz daha geridir.

2. Orta derecede zihinsel engelliler: Zekâ bölüm puanları 35-40 ile 50-55 arasındadır. Günlük bakımlarını kısmen bağımsız şekilde yapabilirler. Motor gelişimleri akranlarına göre daha geridir.

3. Ağır derecede zihinsel engelliler: Zekâ bölüm puanları 20-25 ile 35-40 arasındadır. Sözlü yönergeleri anlamakta zorluk yaşarlar. Bakımlarını sürekli birileri yapmak zorundadır. Algıları çok zayıftır.

4. İleri derecede zihinsel engelliler: Zekâ bölüm puanları 20 ile 25’ in altındadır. Klinik olarak bakıma muhtaç olup, kendilerine bakıp koruyamadıkları için tam bir denetim gereklidir.

1.1.2.2. Eğitsel Sınıflandırma Sistemi

Buna göre, çocuklar eğitim gereksinimlerine göre sınıflandırılmaktadır. Zihinsel geriliği olan çocuklar eğitilebilir, öğretilebilir, ağır ya da çok ağır olarak sınıflandırılmaktadır (Eripek, 2005).

Hafif Derecede Zihinsel Engelliler (Eğitilebilir): Eğitilebilir kavramı, bu grubtaki bireyin akademik olarak temel becerileri (okuma, yazma, matematik gibi) kazanmasında meydana gelen gecikme olarak açıklanır. Bu çocuklar akranlarına göre daha güç ve geç öğrenirler. Dikkatleri kısa süreli ve dağınıktır (Aral ve Gürsoy, 2007).

Orta Derecede Zihinsel Engelliler (Öğretilebilir): Temel akademik becerilerde eğitilemezler. Günlük sosyal yaşam için gerekli olan özbakım, pratik iletişim ve sosyal uyumla ilgili becerileri öğrenebilirler (Eripek, 2005).

Ağır ve Çok Ağır Derecede Zihinsel Engelliler: Bu gruba giren çocukların zihinsel yetersizlikleri doğuştan fark edilebilmektedir (Eripek, 1996). Bu çocuklar basit düzeyde öz bakım becerilerini öğrenebilir (Eripek, 2005) fakat yaşam süreleri boyunca sürekli yardım ve bakıma ihtiyaç duyarlar (Eripek, 1996).

1.2. Engelli Birey ve Aile

Normal gelişim gösteren bir çocuğun doğumu bile aileler için çeşitli zorluklar oluşturabiliyorken, engelli bir çocuğun doğumu ek bir stres oluşturmakta ve ailelerin yapısında, işleyişinde ve aile içi rollerde önemli değişikliklere sebep olmaktadır (Duygun ve Sezgin, 2003). Yeni bir çocuğun doğumu, okula başlaması ve aile düzeninde meydana gelen değişikler gibi her ailenin yaşadıkları belirli zorluklar, ailede engelli bir çocuk olduğunda daha da yoğunlaşmaktadır (Gallagher ve ark., 2006). Engelli çocukların anne babaları engelin doğası gereği çocuğun günlük bakım ihtiyaçları, davranış problemleri nedeniyle normal gelişim gösteren çocukların anne

babalarından daha yüksek düzeyde ebeveynlik ve yaşam stresi göstermektedirler (Greeff ve Nolting, 2013). Bu aileler ekonomik, psikolojik, sosyal sorunlar, aile iilişkilerinde sorunlar ve eğitim sorunları ile karşı karşıyadır (Demir ve Keskin, 2018). Ayrıca engelli çocuğun sahip oldukları özel gereksinimleri, aile içi rollerin yeniden yapılandırılması ve ailenin yaşadığı duygusal güçlükler ve uyum zorlukları da diğer zorluklar arasındadır (Aral ve Gürsoy, 2007; Şenel ve Akkök, 1996).

Engelli çocuğa sahip bazı aileler karşı karşıya oldukları stresle baş edebilmek için yaşam tarzları ile ilgili düzenleme yaparken, bazıları o kadar esnek davranamayabilir ve kötü ailesel sonuçlarla ve dengesiz bir aile sistemi ile karşı karşıya kalabilirler. Bu durumun kardeşler de dâhil tüm aile üyelerinin sağlığı ve mutluluğu üzerinde etkileri olabilmektedir. Bu varsayımlar, genellikle aile etkileşiminin önemini ve aile üyelerinin nasıl etkilendiğini vurgulayan aile sistemleri yaklaşımı içerisinde çerçevelenmektedir (Davis, 2010).

Aile sistemleri yaklaşımına göre, aile bir sistem olarak kabul edilmektedir. Aile sistemini anlayabilmek için aileye bir bütün olarak bakılmalıdır. Bu yaklaşıma göre, aile, içerisinde bulunan her bireyin salt toplamından farklı olup, onu oluşturan bireylerin kim olduğundan daha çok üyelerin hangi şekilde bir araya geldiğiyle tanımlanabilmektedir. Buna göre, aile, belli hedef ve görevlerini gerçekleştirmek için farklı alt-sistemler içinde örgütlenir. Bir alt-sistemin işleyişi, diğer alt-sistemlerin işleyişini engel oluyorsa ailede bazı sorunlar meydana geldiği düşünülür (Gökler, 2008). Engelli çocuğa sahip aileler de tipik bir aile sistemi gibi işlev görmektedir. Buna göre, ailedeki herhangi bir üyenin davranışı diğerini etkilemektedir. Aile sistemi modeli, aile içindeki üyeler arasındaki etkileşimi ve tüm üyelerin birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgular (Gallagher ve ark.,2006). Aile sisteminin yapısını ve işlevini olumlu veya olumsuz bir biçimde etkileyen engelli çocuğun varlığı (Aksoy ve Yıldırım, 2008), o ana kadar gelen aile sistemini tamamen çökertmese de, sistemde köklü değişikliklere ve gerilime yol açmaktadır (Doğan, 2015).

Turnbull ve Tunbull (1990, 2001) ve Turnbull ve arkadaşları (2006), engelli çocuğa sahip ailelerin sistem çerçevesinde 4 bileşenden oluştuğunu belirtmektedir.

Bunlar; ailenin karakteristik özellikleri, aile etkileşimi, aile fonksiyonu ve ailenin yaşam döngüsü. Ailenin karakteristik özellikleri; ailenin büyüklüğü, yapısı, kültürel altyapısı ve sosyoekonomik düzeyi aileyi tanımlayan ve aile etkileşimi ile ilgili bilgi verir. Aile etkileşimi, bireysel ve ailesel ihtiyaçlara karşılık veren ailevi ilişkiler süreci olarak tanımlanmaktadır. Aile fonksiyonu, ailenin üyelerinin bireysel veya toplu ihtiyaçlarını karşılamak için yerine getirdiği çeşitli görevleri ifade etmektedir. Aile yaşam döngüsü bileşeni ise, aileyi çocukların gelişim dönemlerinde (çocukluk, okul dönemi, ergenlik, yetişkinlik) etkileyen değişimleri betimler. Bu bileşenler kardeş ilişkilerinin doğasını anlamak için önemlidir (akt., Gallagher ve ark., 2006).

Anne-babaların normal olmayan, hiperaktif ve dürtüsel davranan engelli çocuklarından dolayı yaşadıkları stresten kaynaklı aşırı yorgunluk, depresif duygular, kontrolünü kaybetme, yalnızca ailede değil aynı zamanda meslek yaşamlarında da bilişsel bozulma gibi şiddetli semptomlar yaşadıkları ve bu nedenlerden dolayı sosyal ortamlarda bulunmayıp evde kalmayı tercih ettikleri bu durumun da sosyal olarak izolasyon yaşamalarına ve streslerinin daha fazla artmasına neden olduğu da ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra bazı ebeveynlerin engelli bir çocuğu olduğu için yaşamlarında güçlüklerle karşı karşıya kalan diğerlerine karşı daha derin bir anlayış geliştirdikleri, genel olarak insanları daha iyi anlama ve herkesin eşit değerini düşünmeye yönelik tutumlarını değiştirdikleri de belirtilmektedir (Benderix, Nordström ve Sivberg, 2006).

Engelli bir çocuğun aileye davranışsal, duygusal, fiziksel, kişiler arası ve bilişsel düzeylerde çeşitli etkileri vardır. Davranışsal düzeyde; ailenin engelli çocuğa bakım sağlaması, tedaviye ulaşım imkânlarını ayarlaması, eski zaman alışkanlıklarını yeniden düzenlemesi ve yeni finansal ihtiyaçları karşılaması gerekebilir. Duygusal düzeyde; aile üyeleri, üzüntü, öfke, suçluluk, çaresizlik ve yalnızlık hissi duygusu ile yaşamaya başlar. Fiziksel veya duyusal düzeyde; kriz deneyiminin stresinin bir sonucu olarak somatik belirtiler ortaya çıkabilir. Kişilerarası düzeyde; aile, etiketlenme, izolasyon, arkadaşlarına yardımcı olma ve arkadaşlarından yardım alma ve diğer aile üyelerine destek sağlama gibi konularla uğraşmak zorunda kalabilir. Bilişsel düzeyde ise, aile, engellilikle ilgili teknik yapıyı anlamak ve engelliliğin

değerler ve beklentiler üzerindeki etkisiyle baş etmek zorunda kalabilir (Fortier ve Wanlass, 1984).

Engelli çocuğa sahip olan anne babaların gösterdikleri tepkiler bazı modellerle açıklanmaktadır (Akkök, 2003, s:19). Modellerden en bilineni "Aşama Modeli" dir. Bu modele göre, aileler çocuklarının engel durumuna belli aşamalardan geçerek kabul ve uyum sağlar. Anne babalar çocuğunun engelli olduğunu öğrendiklerinde ilk olarak yoğun bir şok, kargaşa ve şaşkınlık yaşarlar. Duygu, düşünce ve davranışları karmaşıktır. Diğeri tepkisel aşamadır. Bu aşamada yas, hayal kırıklığı, aşırı üzüntü, suçluluk, kaygı, red ve savuma mekanizmaları yoğun yaşanır. Bu aşamayı duruma alışma süreci ve uyum takip eder. Bu aşamada aileler geleceği düşünmeye, kendileri ve çocukları için planlar yapmaya, bilgi ve becerilerini arttırmaya başlarlar.

Engelli çocuğa sahip anne-babalar bir noktaya kadar benzer aşamalardan geçmekle beraber, bu durum aileden aileye ve birçok değişkene göre farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklar; anne-babaların sahip oldukları kişilik özelliklerinden, eğitim ve sosyoekonomik düzeylerinden, diğer insanların tutumlarından ve ailenin toplumdaki mevcut olanaklardan yararlanma düzeylerinden kaynaklanabilmektedir (Küçüker, 1993).

Bazı araştırmalara göre, engelli bir çocuğun varlığı ailelere olumlu etki etmekte ve olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir (Horsley ve Oliver, 2015; Taunt ve Hastings, 2002). Örneğin, anne babalar önceye göre daha yakınlık içerisinde bulunarak engelli çocuklarının gelişimine yönelik devamlı bir ortak çaba içerisinde ilişkilerini daha fazla güçlendirebilir (Kazak ve Marvin, 1984) veya engelli çocuk doğana kadar yaşamış oldukları güçlüklerin hafif olduğunu algılayıp ilişkilerini tekrar değerlendirebilirler (Guerin ve Fay, 1980; akt., Doğan, 2015). Mash ve Johnston (1990; akt., Hassal ve ark., 2005)'ın modeline göre, ailelerin yaşadıkları stres ve çocukla aralarındaki etkileşim sorunları 'çocuğa ait', 'aileye ait' ve 'çevreye ait' özelliklerden kaynaklanmakta ve yaşadıkları strese karşı biliş düzeylerinin, inançlarının ve baş etme becerilerinin önemli olduğu ve bu nedenle baş etme becerilerinin arttırılması gerekmektedir (Hassal ve ark., 2005). Bununla birlikte, bazı

araştırmacılar tarafından, engelli çocuğa sahip olmak aile için sürekli bir stres yaratsa da, bu stresin ailenin uyum sürecini herzaman engellemediği de vurgulanmaktadır (Adams ve Tidwell, 1989; akt., Doğan, 2015).

1.2.1. Engelli Kardeşe Sahip Bireyler

Engelli kardeşe sahip bireyler 1960'lı yıllardan beri araştırmacıların ilgi konusu olmuştur (San Martino ve Newman, 1974). Bu konuda yapılan araştırmalarda, engelli kardeşin engelli olmayan kardeşleri üzerindeki psikolojik ve duygusal etkileri geniş çaplı araştırılmış ve araştırma sonuçlarında birbiriyle tutarlı olmayan sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar, engelli çocuğun engelli olmayan kardeşi üzerinde olumlu, olumsuz etkisi olduğu veya genel bir etkisi olmadığı yönündedir.

Engelli kardeşin engelli olmayan kardeşi etkilemesi, sistem kuramına göre ailenin bir sistem olarak kabul edilmesi ile açıklanmaktadır. Aile sistem yaklaşımına göre, aile içerisinde her bir üyenin yaşadığı sorunun diğer tüm aile üyelerini etkisi vardır. Ailesiyle büyüyen engelli çocuk, ebeveynlerini olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebildiği gibi ailedeki diğer üyeleri ve engelli olmayan kardeşleri de etkilemektedir (Luijkx ve ark., 2016). Bu etki olumsuz olabileceği gibi olumsuz olmayadabilmektedir (Rossiter ve Sharpe, 2001). Bu durumda, engelli olmayan çocuğun başarılı gelişimi; ebeveynler, diğer kardeşler, ailenin genişliği, akran grubu, sosyo-ekonomik düzey, eğitim sistemi, toplum ve benzeri aile içi ve dışı birçok faktöre bağlı olabilmektedir (Bronfenbrenner, 1979; akt., Rossiter ve Sharpe, 2001). Aynı zamanda, engelli olmayan kardeşler aile ortamından etkilenmenin yanı sıra, ebeveynler gibi diğer aile üyeleri ile etkileşim ve iletişimlerinden de dolaylı olarak etkilenebilmektedir (Davis, 2010).

Kardeşlerin birinin engelli olması durumunda, aile dinamiği, paylaşılan ortam nedeniyle büyük ölçüde değişebilmektedir (Sra & Motta, 2013; akt., Jacobs, 2015). Engelli kardeş, engelli olmayan kardeşler için bir stres kaynağı olabilmektedir.

Engelli olmayan kardeşler, engelli kardeşlerinin engeli hakkında yanlış bilgilendirilebilir, bakım veren rolde kendilerinden beklenenin ne olduğu belirsiz olabilir, kendi kimliklerini tehdit altında hissedebilir, arkadaşları ve okulu tarafından dışlanmışlık yaşayabilirler. Her ne kadar bireysel tepkiler geniş ölçüde değişse de, yaygın olarak bu bireylerde öfke, suçluluk, kızgınlık ve utanç duyguları yaşanmaktadır. Yaşadıkları aşırı sorumluluk ve kaygı, kardeşte psikolojik problemlere neden olabilmektedir (Seligman, 1987).

Meyer ve Vadasy (2003), engelli bir kardeşe sahip kardeşlerin yaşadıkları olumsuzlukları; kardeşinin engeli nedeniyle suçluluk duyma, onunla iletişim kurmaktan kaçınma, kardeşinin davranış veya görünüşü nedeniyle utanma, kendisinin de kardeşi gibi engelli olabileceğinden korkma, ailesinden daha az ilgi gördüğünden dolayı öfke veya kıskançlık, kardeşinin yapamadıklarını yapması gerektiğine inandığı için baskı altında hissetme, kardeşine bakmak zorunda olduğu için arkadaşlarıyla yaptığı planların ve diğer sorumluluklarının çakışması vb. olarak belirtmişlerdir.

Engelli kardeşe sahip olmanın engelli olmayan kardeşte olumsuz etkileri olduğunu tespit eden bazı araştırmalarda, kardeşlerin psikososyal uyum sorunları, içe yönelim ve dışa yönelim bozuklukları (internalizing-externalizing) yaşadıkları, davranış problemleri geliştirdikleri, daha depresif ve kaygılı oldukları, kardeşlerini bir yük olarak gördükleri, kardeşlerine daha fazla bakım yaptıkları, düşük benlik saygısına sahip oldukları, anne-babalarının ilgisiz davranış ve tutumlarından, toplumun acıyıcı bakışlarından dolayı yalnızlık ve yaşanmamışlık duyguları hissettikleri tespit edilmiştir (Aykara, 2015; Bagenholm ve Gillberg, 1991; Cuskelly ve Gunn, 1993; Gath ve Gumley, 1987; McHale ve Gamble, 1987; 1989; Pearson ve Sternberg, 1986; Rodrigue ve ark, 1993; Ross ve Cuskelly, 2006).

Bu çocukların engelli kardeşlerinin varlığından olumsuz etkilenmelerinin nedenleri; ailelerin engelli çocuğa daha fazla ilgi göstermesi, akranlarından uzak kalma, kendini duygusal olarak ifade edebilme fırsatlarının sınırlı olması, kardeşinin engeli ile ilgili yeterli bilgi edinememe, kardeş ilişkilerinin engelden dolayı zarar

görmesi, diğer çocukların engelli kardeşi olan çocuğu dışlaması ve aile tarafından engelli olmayan çocuğa aşırı bakım sorumluluklarının yüklenmesi ve bu kardeşlerin daha olgun davranmasının beklenmesi olarak belirtilmektedir (McCullough ve Simon, 2011; Rossiter ve Sharpe, 2001). Ayrıca, Kronick'in (1976) aktardığına göre, Turnbull ve Turnbull (1990) tarafından yapılan araştırmada, ailelerin ilgilerini engelli çocuğa vermelerinden dolayı, engelli kardeşe sahip sağlıklı çocukların aileleri tarafından daha az sevildiğini ve daha az ilgi gördüğünü hissettiği bu nedenle ailelerinin ilgilerini çekmek için somatik problemler geliştirdiği de belirtilmektedir (akt., Apaliçi, 1996).

Bazı araştırmalarda ise, engelli kardeşe sahip olmanın sadece olumsuz etkilerinin değil olumlu etkilerinin de olduğu, kardeş ilişkilerinin karşılaştırma gruplarından daha olumlu olduğu, bazılarının engelli kardeşleriyle ortak etkinliklerde bulunabildiği ve bu durumdan keyif aldığı, bazılarının ise bulunamadığı ve bu nedenle üzüldükleri de tespit edilmiştir (Cuskelly ve Gunn, 2003; Luijkx ve ark., 2016, Taunt ve Hastings, 2002). Bazı araştırmacılara göre ise, engelli kardeşe sahip bireylerin akranlarından daha fedakâr, sorumluluk sahibi ve insancıl oldukları, yüksek benlik saygısı ve empatiye sahip oldukları tespit edilmiştir (Grossman, 1972; Kaminsky ve Dewey, 2001). Ayrıca engelli bir kardeşle beraber büyümek, sağlıklı kardeşlerde sorumluluk, bireysel farklılıklara ilişkin duyarlılık, anlayış gelişimine, yeterlilik duyguları ile engelli kardeşinin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunduklarından dolayı gurur ve memnuniyet duygularının gelişimine katkı sağlayabilmektedir (McHale ve Gamble, 1989).

Benderix ve Sivberg'in (2007), otizm ve zihinsel engeli olan çocuğa sahip 5 aileden toplam 14 kardeşle yaptıkları görüşmelerde bu kardeşlerin yaşadıkları durumlar 7 içerikte toplanmıştır. Bunlar; erken yaşta sorumluluk, üzüntü, korkutucu davranışlara maruz kalma, bir grup evinde rahatlama umudu, fiziksel şiddet sonucu güvensiz ve endişeli hissetme ve olumsuz etkilenen arkadaş ilişkileri. Ayrıca bazı kardeşlerin engelli kardeşleriyle nasıl etkileşime gireceklerinden korktukları ve endişelendikleri, kendi sağlıkları nedeniyle suçlu hissetikleri, engelli kardeşlerine gelecekte ne olacağı ile ilgili endişelendikleri, kardeşlerinin şiddet içeren

davranışlarından hem kendilerinin hem de eşyalarının zarar gördüğü, evdeki stresli ortama ek olarak, engelli kardeşlerinin zarar verici davranışlarından dolayı arkadaşlarını eve davet etmeye çekindikleri, ailenin desteği olmadığı için arkadaşlarıyla görüşmek için vakit bulamadıkları, bazılarının ise ya hiç arkadaşı olmadığı ya da arkadaşlarına engelli kardeşi olduklarını söylemedikleri de belirtilmektedir (Bågenholm ve Gillberg, 1991; Benderix ve Sivberg, 2007; Benderix, Nordström ve Sivberg, 2006; Powell ve Ogle, 1985).

Engelli kardeşe sahip bireyler engelli kardeşleri, ebeveynleri, aileleri, kendileri, diğer insanlar ve tüm dünyayla ilişkili olarak birçok duygu deneyimleyebilmektedirler (Gallagher ve ark., 2006). Gargiulo (1985), bu duyguları 8 başlıkta toplamıştır (akt., Aral ve Gürsoy, 2007; Eripek, 1996). Bunlar; kızgınlık, kıskançlık, suçluluk, keder, korku, endişe, utanma ve reddetme duygularıdır. Yapılan araştırmalarda, yaşanan bu duyguların her kardeşte farklılık gösterebildiği, olumlu ve olumsuz olarak geniş bir alana yayılabildiği belirtilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007). Ayrıca, bu kardeşler engelli kardeşlerinden aileleriyle benzer şekilde etkilenmekte ve onlara benzer duygusal tepkiler göstermektedirler (Aksoy ve Yıldırım, 2008).

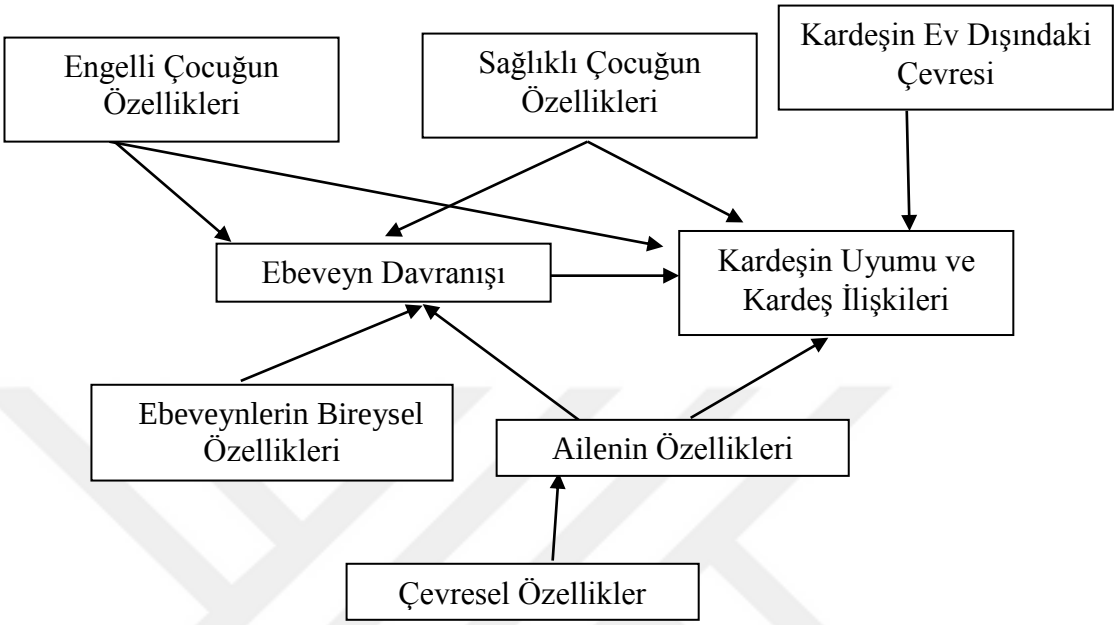
Engelli olmayan kardeşlerin, ergenlik ve sonrasında anne-babanın ilk tepkilerine benzer tepkiler geliştirdiği, olgunlaşma düzeyleri arttıkça yetişkinin gösterdiği tepkilere benzer tepkiler gösterme olasılıklarının da arttığı ifade edilmektedir (Doğan, 2015). Bu kardeşlerin yaşadıkları sorunların yaşla da ilgili olduğu ve bu kardeşlerin yaşları arttıkça engelli kardeşlerin durumlarını daha iyi anlayabildikleri, engelli kardeşlerinin sınırlılıkları ile ilgili daha gerçekçi beklentilere girebildikleri, daha empatik, olgun ve daha olumlu ilişkiler kurabildikleri de ifade edilmektedir (Çınar ve ark., 2017). Örneğin, Korkmaz'ın (2008) yaptığı araştırmada, engelli olmayan kardeşlerin yaşı büyüdükçe, eğitim düzeyleri yükseldikçe kardeşleri ile ilgili yaşadıkları problemlerin azaldığı belirlenmiştir. Ayrıca, Harris ve Glasberg (2003), sağlıklı kardeşlerin yaşadıkları sorunların ve bilgi ihtiyaçlarının çeşitli yaşam dönemlerine göre değişebildiğini bu nedenle bilgi ihtaçlarının bu dönemlere uygun biçimde karşılanmasının gerekli olduğunu belirtmektedir (akt., Zoylan, 2005).

Engelli olmayan kardeşler ile ilgili çalışmalarının bulgularındaki farklılıkların nedenleri, ailenin bir parçası haline gelen herhangi bir çocuğun, evrensel olarak karmaşık ve çok faktörlü bir sisteme katılması olarak açıklanmaktadır (Carter ve ark., 2016). Schuntermann (2007; akt., Carter ve ark., 2016), bu karmaşıklığın altı alanda olabileceğini öne sürmüştür. İlk alan; kardeş doğum sırası, cinsiyet düzeni ve yeni bir kardeşin gelmesiyle anne-çocuk ilişkisindeki değişiklikleri kapsayan aile sistem teorisinin en derin yanını içermektedir. Özellikle kardeş deneyimleriyle ilişkili olan sonraki dört alan; üçlü ebeveyn-çocuk etkileşimleri, kardeş ilişkileri, nesiller arası ortam (büyükanne, büyükbaba) ve sosyal ortam (arkadaşlar ve akranlar) olarak belirtilmektedir. Altıncı alan, kardeşlerin şimdi ve gelecekte, gelişimsel olarak yetersizlik yaşayan bir erkek kardeşi veya kız kardeşi ile yaşamaya nasıl anlam vereceğine dair bakış açılarına odaklanmaktadır.

1.2.2. Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Uyumunu Etkileyen Faktörler

Literatürde engelli kardeşe sahip bireylerin psikososyal uyumlarına olumlu veya olumsuz şekilde etki eden çeşitli demografik faktörlerden söz edilmektedir (Gallagher ve ark., 2006; Powell ve Ogle, 1985; Simeonsson ve Mchale, 1981). Bu faktörler şu şekilde ifade edilmektedir: aileye ait özellikler (ailenin büyüklüğü, sosyal ve ekonomik durum, ebeveynin tutum ve beklentileri ve dinsel özellikleri), sağlıklı kardeşe ait özellikler (yaş, cinsiyet ve doğum sırası) ve engelli kardeşe ait özellikler (yaş, engelin derecesi ve türü). Psikolojik uyumun çeşitli boyutlarıyla ilgili yapılan çalışmalar, engelli bir kardeşe sahip olmanın, kendi başına uyumsuzluk için bir risk faktörü olmadığını ve birçok çocuğun engelli bir kardeşin olmasından olumlu bir şekilde faydalanabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, bu duruma etki eden bir çok faktör mevcut olduğunda (örneğin, ebeveyn çatışması, asgari kaynaklar, engellilik hakkında bilgi eksikliği), tipik olarak gelişen kardeşin uyumuna etki edebilecek engelli kardeşle ilişkili çevresel ve aile deneyimlerini belirlemek zor olabilmektedir (Davis, 2010).

Apalaçi (1996), literatürdeki bulgulardan yararlanarak engelli bir kardeşe sahip olan sağlıklı kardeşin psikososyal uyumu ve kardeş ilişkilerini etkilediği düşünülen önemli değişkenleri aşağıdaki diyagram ile ifade etmiştir (Şekil 1):

Şekil 1.1. Engelli Kardeşe Sahip Sağlıklı Kardeşin Uyumunu ve Kardeş İlişkilerini Etkileyen Önemli Faktörler (Apalaçi, 1996).

Bu diyagramdan da anlaşıldığı üzere, sağlıklı kardeşin uyumuna ailenin, sağlıklı kardeşin, engelli kardeşin özellikleri, sağlıklı kardeşin çevresi, ebeveynlerin davranışları vb. bir çok faktör etki etmektedir. Sağlıklı kardeşlerin uyumuna ve kardeş ilişkilerine etki ettiği düşünülen aileye ait özelliklerin bazıları şu şekildedir: aile yapısı, aile büyüklüğü, sosyoekonomik durum, gelir/ekonomik stres, ebeveyn çatışması/evlilik doyumu, ailenin sosyal destek ağları, aile etkileşimi ve uyumu, ailenin problem çözme kapasitesi, din, kültür vb. Ek olarak, geniş aile, toplum ve bölge gibi çevresel özellikler de uyuma etki eden faktörler arasındadır. Ayrıca çocuğun ev dışındaki çevresi, akranlarıyla ve öğretmenleriyle iletişimi de uyumunda rol oynadığı varsayılmaktadır (Apaliçi, 1996).

Literatürde engelli kardeşe sahip sağlıklı çocukların uyumuna etki ettiği düşünülen demografik özelliklerden biri aile büyüklüğüdür. Bu araştırmaların bir kısmı aile büyüklüğünün etkili olduğu sonucuna ulaşmışken bir kısmı ulaşmamıştır.

Taylor (1974), büyük ailelerdeki sağlıklı çocukların küçük ailelere göre daha uyumlu olduğunu ifade etmiştir. Birinin engelli olduğu iki çocuğa sahip ailelerin umutlarını ve beklentilerini diğer kardeşe bırakma eğiliminde olduklarını, büyük ailelerde ise bu beklentilerin farklı çocuklara dağıldığını bu durumun da tek çocuk üzerindeki baskıyı engellediğini belirtmiştir (akt. Gallagher ve ark., 2006). Aile büyüklüğünün sağlıklı çocukların psikososyal uyumuna etkisinin incelendiği bir araştırmada, Kaminsky ve Dewey (2002), ailenin büyük olmasının çocuğun psikososyal uyumunu olumlu yönde etki ettiğini bulmuştur.

Bir diğer demografik özellik ailenin sosyo-ekonomik düzeyidir. Sosyoekonomik düzey normal kardeşlerin engelli kardeşleri için alabileceği sorumluluk miktarıyla ilişkili görünmektedir (Grossman, 1971; akt., Seligman, 1983). Buna göre, ekonomik olarak daha yeterli aileler, aile dışındaki kaynaklardan yeterli yardımı alabilme konusunda daha hazırlıklıdır. Ekonomik olarak daha az yeterli aileler ise aile içindeki kaynaklara daha fazla güvenmektedirler. Geniş aile tipi ile düşük sosyoekonomik düzeyin birlikte engelli çocukların sağlıklı kardeşlerine olumsuz etkileriyle ilişki olduğu da bulunmuştur (Seligman, 1988; akt., Lynch ve ark., 1993).

Doğum sırası, kardeşler arasındaki yaş farkı, sağlıklı kardeşin yaşı ve cinsiyeti de sağlıklı kardeşin uyumunu etkilediği düşünülen demografik özelliklerdendir. Genellikle, en büyük kız kardeşlerin, en büyük erkek kardeş veya daha sonra doğmuş kız kardeşlere göre daha fazla bakım sorumluluğu üstlendiği görülmektedir (Mchale ve Gamble 1989; Şenel, 1995). Fakat cinsiyetin tek başına bir etken olmadığı, cinsiyetin yanında engelli kardeşe sahip çocuğun karakteri, ailenin çocuktan beklentileri ve ailenin uyumu gibi faktörlerin de cinsiyete yüklenen sorumlulukları şekillendirdiği de ifade edilmektedir (Çınar ve ark., 2017).

Cinsiyet ve doğum sırasının araştırıldığı bir araştırmada, Grossman (1972), yaşça daha büyük kardeşlerin, engelli kardeşinden küçük kardeşlere göre sosyal olarak daha uyumlu olduğunu bulmuştur. Grossman yaşça daha küçük kardeşlerin çocukluk yaşamı boyunca ailelerinin ilgilerinden daha çok mahrum kaldıkları ve yaşça daha büyük engelli kardeşlerinin durumunu daha az anlayabildikleri varsayımı

üzerinde durmuştur (akt., Lobato, 1983). Cinsiyetin etkisinin incelendiği bir araştırmada, Hannah ve Midlarsky (1999), erkek çocukların kızlara göre okulda daha fazla sorun yaşadıklarını, kızlarda ise daha fazla içe yönelim bozukluğu (internalizing behaviours) olduğu tespit etmiştir. Mchale ve Gamble (1989) araştırmasında, engelli kardeşin sağlıklı çocukların üzerindeki olumsuz etkilerinin özellikle kız kardeşlerde daha fazla olduğunu bulmuştur. Cuskelly ve Gunn (1993), araştırmalarında engelli kardeşe sahip kız kardeşlerde daha fazla davranış problemi olduğunu tespit etmiştir. Yaşın psikolojik uyuma etkisinin araştırıldığı bir araştırmada, Rodrigue ve arkadaşları (1993), sağlıklı kardeşin yaşıyla psikolojik uyumu arasında ilişki olduğu tespit etmişlerdir. Buna göre, yaşça daha büyük kardeşlerde daha fazla davranış bozuklukları olduğu belirlenmiştir. Korkmaz (2009) isei sağlıklı kardeşin yaşı büyüdükçe, yaşadıkları sorunların azaldığını tespit etmiştir (Korkmaz, 2009).

Engelli çocuğun engel derecesi de araştırılan diğer özelliktir. Engelli çocuğun derecesiyle ilgili olarak yapılan bir araştırmada, çocuğun engelinin derecesi ve buna bağlı olarak bakım ihtiyacı arttıkça sağlıklı kardeşlerin daha olumsuz etkilendiği bulunmuştur. Buna göre, hafif düzeyde zihinsel engelli kardeşi olan kızların, daha ağır engelli kardeşi olanlardan daha başarılı fakat daha kaygılı olduğu bulunmuş (Grossman, 1972), ayrıca engelli çocuğun yaşıyla ilgili olarak da engelli bireylerin büyüdükçe, kardeşlerinin de daha fazla zorluk yaşadığı ortaya konmuştur (McHale ve Gamble, 1987; akt., Zoylan, 2005).

Yapılan araştırmalara bakıldığında, engelli kardeşin engelli olmayan kardeş üzerindeki etkileri çok çeşitli olup, engelli olmayan kardeşlerin uyumlarında birçok etken rol oynamaktadır.

1.3. Sosyal Destek

Son zamanlarda ‘sosyal destek’, sosyal bilimlerde birçok meslek elemanının üzerinde durdukları bir kavramdır. Yapılan çalışmalara göre, kişinin yaşadığı

sorunların birçoğuna sosyal destek eksikliği neden olmakta ve sosyal destek kişinin güç durumlarla baş edebilmesinde önemli rol oynamaktadır (Yıldırım, 2006).

Sosyal destek ile ilgili literatürde çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

Sosyal destek, Cobb'un (1976), klasik tanımına göre; 'bireyin sevilmesi, değer veya saygı görmesi ve iletişimin ve karşılıklı yükümlülüklerin olduğu sosyal bir ağa ait olması' şeklinde tanımlanmaktadır (akt., Cicognani, 2011). Malecki ve Demaray, (2002; 2006) sosyal desteği; bireyin sosyal çevresinden (ebeveyn, öğretmenler, sınıf arkadaşları, yakın arkadaş ve okul) gelen ve bireyi olumsuz sonuçlara karşı koruyabilen (tampon görevi) veya bireyin işlevlerini artırmayı sağlayan belirli destekleyici davranışlara veya genel desteğe ilişkin algısı olarak tanımlamaktadır.

Caplan' a (1974) göre sosyal destek, bireyin psikolojik ve fiziksel bütünlüğünü korumada yardımcı bir ilişkiler ağı içerisinde olduğunu ima eder. Sosyal ağlar kişinin zihinsel ve duygusal sağlığını korumasında 'psikososyal' kaynaklar sağlar (akt. Sarason ve ark. 1983). Sosyal destek, ölüm, iş kaybı, emeklilik, önemli destek kaynaklarının kaybı gibi yaşamsal geçişlerde ve evlilik, ebeveynlik, okuldan ayrılma, okula dönme gibi sosyal çevrenin değiştiği ve yeniden uyum ve düzenleme gerektiren durumlarda önemli rol oynar (akt. Robertson, 1988).

Verilen sosyal destek, belirli bir kişiye başkaları tarafından yardım etme amaçlı gerçekleştirilen eylemler olarak ifade edilmektedir (Barrera, 1986). Algılanan sosyal destek ise, bir kişinin ihtiyaç duyguduğunda destek kaynaklarının var olmasıdır. Algılanan sosyal destek, niteliksel ve öznel olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik uyum üzerinde verilen sosyal destekten çok algılanan sosyal desteğin daha belirleyici olduğu belirtilmektedir (Stokes, 1985). Benzer şekilde, Wethington ve Kessler' e (1986) göre, psikolojik iyi oluşun ön göstergesi verilen gerçek sosyal destekten ziyade bu sosyal desteğin algılanabilirliliğidir (akt., Cicognani, 2011).

Sosyal destek, formal veya informal yollarla edinilmektedir. İnformal destek, aile, arkadaş, sosyal çevre gibi çocuğa yakın olan kişiler tarafından verilen resmi olmayan, yapılandırılmamış ve kendiliğinden olan destektir. Formal destek ise, çocuğun refahını arttırmak için düzenlenmiş resmi kaynaklardır (Caplan, 1974; akt., Tomeny ve ark., 2018).

Tardy (1985), 4 çeşit içeriği olan bir sosyal destek modeli önermiştir. Bunlar; duygusal, araçsal, bilgilendirmeye dayalı ve/veya değerlendirmeye dayalı destek.

Duygusal destek (Emotional support): Güven, sevgi ve empatinin sağlanması ile ilgilidir.

Araçsal destek (Instrumental support): Para ve zaman gibi kaynakları içerir.

Bilgilendirmeye dayalı destek (Informational support): Kişiye belirli bir alanda verilen bilgi veya tavsiyedir.

Değerlendirmeye dayalı destek (Appraisal support): Bireylere çevresi tarafından verilen değerlendirmeye dayalı geri bildirimdir. Bu çevre, bireyin destek ağının kaynakları veya üyeleridir.

Cohen ve Wills (1985), sosyal destek kavramının stres üzerindeki etkisini iki model ile açıklamaktadır. Bunlar, Temel Etki Modeli ve Tampon Etkisi Modelidir (Buffer Theory). Temel Etki Modeli'ne göre, sosyal desteğin her koşulda kişi üzerinde temel etkisi vardır ve kişiye doğrudan yararlı etkileri bulunmaktadır. Tampon Etki Modeli'ne göre ise, sosyal destek, kişileri stres yaratan olayların olumsuz etkilerinden koruyan bir tampon (koruyucu) işlevi görmektedir Bu modele göre, sosyal destek kişinin stresli olaylardan kaçınma, stresli olaylarla ve sonuçlarıyla başa çıkma becerisine katkıda bulunmaktadır (Cohen, 1992; Cohen ve Wills, 1985).

Engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili yapılan araştırmalarda, sosyal desteğin ailelerin uyumuna olumlu katkılar sağladığı, ailelere sağlanan sosyal destek arttıkça psikolojik iyi oluşlarının da arttığı, özellikle annelerin aileden algıladıkları sosyal destek düzeylerinin arttıkça umutsuzluk düzeylerinin, kaygı düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Darbyshire ve Kroese, 2012; Karadağ; 2009; Weiss, 2002).

Engelli kardeşe sahip çocukların uyumlarına, mizaç, baş etme becerileri gibi içsel faktörlerin yanı sıra aile desteği, sosyal destek gibi sosyo-ekolojik faktörlerin de rol oynadığı ifade edilmektedir (Hartling ve ark., 2014; akt., Roberts ve ark., 2016). Aile içindeki ilişkilerin etkileşimli niteliğine dayanarak, ebeveynlere sağlanan sosyal desteğin, sağlıklı kardeşin uyumunu dolaylı olarak etkileyecek olan ebeveynin psikolojik uyumu ile ilişkilendirilebileceği (Davis, 2010), bu nedenle aileye sağlanan sosyal desteğin kardeşlerin psikososyal uyumunda da önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Kamisky ve Dewey, 2002). Çünkü aile, çocuğun destek aldığı, etkilendiği ve ilişkide bulunduğu ilk ve yakın çevredir (Çınar ve ark., 2017).

Sosyal desteğin önemine ve engelli bir kardeşe sahip olmanın etkilerine bakıldığında, özellikle aileden, arkadaşlardan ve sosyal çevreden yeterli düzeyde sosyal destek algılamak, engelli olmayan kardeşin psikososyal uyumunda önemli rol oynayacaktır. Sosyal desteğin stresli yaşam durumları karşısındaki koruyucu etkisi, bu bireylerin yaşadıkları olumsuzluklarla baş edebilmesinde, özellikle okul çağı çocuklarının sosyal gelişiminde, akademik başarısında önemli rol oynayacaktır. Bu anlamda okul çağında bulunan ergenlerin akranları, arkadaşları ve öğretmenlerinden algıladıkları destek de çok önemlidir.

Bu araştırma kapsamında ele alınan algılanan sosyal destek de kuramsal olarak üç farklı kaynaktan; arkadaşlar (yakın arkadaş, sınıf arkadaşı), aile ve öğretmenlerden elde edilmektedir (Gökler, 2007).

1.4. Sosyal Beceri

Sosyal yeterlik ve sosyal beceri kavramları literatürde birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. Bununla ilgili olarak, sosyal becerisi olan kişinin sosyal açıdan da yeterli olduğu ifade edilmektedir (Bacanlı, 1999). Gresham' a (1986) göre, sosyal beceriler bireyin bir görevi yeterli düzeyde yerine getirmek için sergilediği belirli davranışlar iken, sosyal yeterlik bir bireyin bir görevi yeterli düzeyde yerine getirip getirmediği ile ilgili genel yargılardır ve değerlendirici bir kavramdır. Buna göre, sosyal beceriler, bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamlarda olumlu sonuçlar elde etmesini sağlar ve geniş bir yapı olan sosyal yeterlik kavramının gözlenebilir ve ölçülebilir bir boyutunu oluşturur (Çifci ve Sucuoğlu, 2003).

Çifci ve Sucuoğlu' nun (2003) aktardığına göre, Colderalla ve Merrell (1997) sosyal beceri ile ilgili araştırmaları metaanalizle değerlendirmiş ve çocuk ve ergenler için sosyal becerileri 5 kategoride toplamıştır. Bunlar;

Akranlarla ilişkili beceriler; arkadaşlık kurma, konuşma, oyuna arkadaşlarını davet etme, tartışmalara katılma gibi olumlu arkadaş ilişkileri kurulmasını sağlayan becerilerdir.

Kendini kontrol etme becerileri; bireyin kendini kabul etmesini sağlayan kurallara uyma, öfke kontrolü, eleştirileri kabul etme gibi becerilerdir.

Akademik beceriler; öğrencilerin başarılı olmasını sağlayan becerilerdir. Örn; bağımsız olarak çalışabilme, boş zamanını kullanabilme, yönergelere uyabilme.

Uyum becerileri; sorumluluklarını yerine getirme, paylaşma, kurallara uyum sağlama gibi başkaları tarafından bireyden beklenenlerinin yerine getirilmesine yönelik davranışlardır.

Atılganlık becerileri; duygularını ifade edebilme, insanlara kendini tanıtma gibi bireyin başkalarıyla etkileşim kurmasına yönelik becerilerdir.

Gresham (1986), sosyal beceri yetersizliklerini 4 gruba ayırmıştır. Bunlar;

Beceri yetersizliği: Beceri yetersizliği bulunan çocuklar akranlarıyla uygun şekilde etkileşime girebilecek becerilere sahip değildir. Buna göre, çocuk beceriyi kullanmıyorsa veya daha önce kullandığı gözlenmemişse, çocuğun beceriyi kazanmamış olduğu varsayılır.

Performans yetersizliği: Performans yetersizliği olan çocukların repertuarında beceriler vardır yani çocuk bir beceriyi edinmiştir fakat bu beceriyi uygun seviyelerde kullanamamaktadır. Yani çocuk bir beceriyi yeterli sıklıkta kullanmamaktadır ve bu durum, çocuktaki motive eksikliğinden veya beceriyi kullanma fırsatı doğmamasından kaynaklanabilir. Eğer bir çocuk bir beceriyi sınıf ortamında kullanmıyor fakat davranışsal rol oynarken kullanıyorsa, ayrıca çocuk o beceriyi geçmişte kullanmışsa bu durum performans yetersizliği olarak kabul edilir.

Kendini kontrol yetersizliği: Kendini kontrol yetersizliği olan çocuk, belli bir beceriyi bazı duygusal uyarılmalarındaki artış (Emotional arousal response) nedeniyle öğrenememiştir. Öğrenmeyi engelleyen uyarılmalara örnek kaygı ve dürtüselliktir. Örneğin, çocuklar akranlarıyla etkileşim kurmayı sosyal kaygıları nedeniyle öğrenemeyebilir. Bu çocukların kaygıları, sosyal ortamlardan kaçtıkları zaman azalır ve bu da sosyal olarak izolasyon davranışları sergilemelerine yol açabilir. Dürtüsel sosyal davranış problemi yaşayan çocuk ise, uygun sosyal etkileşim yollarını öğrenemez ve bu durum akranları tarafından reddine yol açar.

Kendini kontrol performans yetersizliği: Kendini kontrol performans yetersizliği bulunan çocuklar ise bir beceriyi öğrenmiştir, fakat bu beceriyi duygusal uyarılmasındaki artış ve öncesi ve sonrasında yaşadığı kontrol problemlerinden dolayı kullanamamaktadır. Yani birey beceriyi nasıl kullanacağını bilir fakat bu

beceriyi seyrek veya tutarsız olarak sergiler. Bu yetersizliğin var olduğunu kabul etmek için, duygusal uyarılmada artış (örn, korku, kaygı) ve söz konusu beceriyi kullanmada tutarsızlık olması gerekir. Bu yetersizliğin kendini kontrol yetersizliğinden farkı, becerinin öğrenilmiş olması fakat duygusal uyarılmalarındaki fazlalık nedeniyle istenilen düzeyde gerçekleştirilememesidir.

Sosyal beceriler son zamanlarda akademik yeterliliği sağlayan beceriler (academic enablers) olarak da kabul edilmektedir. Çünkü sosyal becerilerin, bir öğrenciye okul hayatı boyunca yüksek düzeyde akademik başarı ve performans sağladığı kanıtlanmıştır (Gresham ve ark., 2004; Gresham, 2016). Akranlarıyla olumlu etkileşim ve iletişim içerisinde olan çocukların akademik olarak daha ilgili ve yüksek derecelerde daha başarılı oldukları belirtilmektedir (Wentzel, 2009; akt. Gresham, 2016).

Segrin' e (2001) göre, iyi sosyal becerilere sahip insanlar kendilerini etkili bir şekilde ifade edebilir, başkalarını anlayıp, empati kurabilir, başkaları tarafından olumlu olarak algılanan iletişim davranışları yayabilir, başkalarıyla olumlu sosyal ve kişisel ilişkiler kurabilir ve sürdürebilirler. Ayrıca üzücü olaylar yaşadıktan sonra olayın olumsuz sonuçlarına karşı daha dirençli durabilirler. Çocuğun akranları ile başarılı bir şekilde etkileşim içerisinde olması, çocuğun gelişiminin önemli bir boyutudur. Bazı araştırmacılar, çocuklukken sahip olunan sosyal yeterlik ile yetişkinlikte yaşanan psikolojik uyum arasında ilişki olduğunu belirtmişlerdir (akt. Gresham, 2001).

Kardeşler birbirleri için arkadaşlık, yardım ve duygusal destek kaynağıdırlar ve birbirleriyle etkileşim kurarken, sağlıklı sosyal gelişim için temel olan birçok bilişsel ve sosyal becerileri birbirinden öğrenirler (Furman ve Buhrmester, 1985). Araştırmalarda, kardeşlerden birinin engelli olması durumunda, sağlıklı kardeşin psikososyal gelişiminin farklı şekillerde etkilendiği ifade edilmektedir (Bagelholm ve Gillberg, 1991; Kaminsky ve Dewey, 2002; Mchale ve Gamble, 1989; Pilowsky ve arkadaşları, 2004; Verté ve ark., 2003).

Engelli kardeşi olsun veya olmasın sosyal becerilerin büyük önem taşıdığı çocuk ve ergenlerin yaşadıkları psikososyal sorunların incelenmesi ve buna yönelik önlem alınması büyük önem arz etmektedir. Çocukların sosyalleşme süreçlerinin daha dikkatli incelenmesi, onların hedefleri, başkalarına güvenme istekleri ve becerileri, kişilerarası çatışmaları uyumlu yollarla çözebilme becerileri ile ilişkili olduğu için, onların sosyal ve akademik yeterliklerin gelişiminin kesin bir şekilde açıklanmasına da yardımcı olabilir (Wentzel, 1991).

1.5. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde engelli kardeşe sahip olan engelli olmayan kardeşlerin sosyal beceri ve sosyal destekleri düzeyleriyle ilişkilendirilebilecek bazı araştırmalar yer almaktadır. Bu araştırmalardan bazıları şunlardır;

Mchale ve Gamble (1989), araştırmasında zihinsel engelli kardeşi bulunan ve bulunmayan kardeşleri uyumları ve kardeş ilişkileri açısından karşılaştırmıştır. Araştırmanın örneklemini, 8-14 yaşları arasında, 62 abla ve ağabey oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, iki gruptaki kardeşlerin depresyon, kaygı ve sosyal kabul algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Engelli çocukların yaşça büyük kardeşlerinin daha depresif, daha kaygılı oldukları ve sosyal olarak kendilerini daha az yeterli algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, çoğunlukla ablaların engelli kardeşlerin bakımlarıyla ilgilenmek zorunda oldukları, olumsuz etkilerin özellikle kız kardeşlerde daha fazla olduğu ayrıca bakıma daha fazla zaman harcayan yaşça daha büyük kardeşlerin daha kaygılı olduğu bulunmuştur.

Kaminsky ve Dewey (2002), otistik kardeşe sahip çocukların psikososyal uyumlarını, down sendromlu kardeşe sahip ve normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocuklarla karşılaştırmak amacıyla yaptığı araştırmasında, 8-18 yaş arası 3 gruptan oluşan 90 çocukla çalışmıştır. Gruplardan birini 30 otistik kardeşe sahip çocuklar, diğerlerini ise 30 down sendromlu, 30 normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmada grupların psikososyal uyumlarının

karşılaştırılmasının yanı sıra, yalnızlık, sosyal destek ve psikososyal uyum arasındaki ilişkiye de bakılmış ayrıca cinsiyet ve aile büyüklüğünün psikososyal uyuma etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda her 3 grubun da psikososyal uyumlarının iyi düzeyde olduğu ve yalnızlık düzeylerinin düşük olduğu ve sosyal destek düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Verté ve arkadaşları (2003), otizmli bir kardeşe sahip olan çocukların psikososyal uyumlarını incelediği araştırmasında, 29 otistik kardeşe sahip çocuğun davranışsal problemlerini, sosyal yeterliğini ve benlik kavramını, 29 normal gelişen kardeşe sahip çocukla karşılaştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, otistik kardeşe sahip 6-11 yaş arası çocuklarda kontrol grubuna göre daha fazla davranış problemi olduğu bulunmuştur. Otistik kardeşe sahip 12-16 yaş arası kız kardeşlerde ise daha olumlu benlik kavramı olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki grupta da benlik kavramı ile sosyal beceriler arasında ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre daha olumlu benlik kavramı olan çocukların daha iyi sosyal becerilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar, araştırma sonunda, otistik kardeşe sahip olmanın, olmayanlara göre daha fazla uyum sorununa neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Pilowsky ve arkadaşları (2004), araştırmalarında otizmli bir kardeşe sahip çocukların sosyal ve duygusal uyumunu incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemini, 30 otizmli, 28 nedeni bilinmeyen zihinsel engelli çocuk ve 30 gelişimsel dil yetersizliği bulunan kardeşe sahip kardeşler oluşturmaktadır. Çalışmada, çocukların sosyal becerileri, sosyal-duygusal uyumu, kardeş ilişkileri ve davranış problemleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, 4 tane otistik kardeşe sahip olan, 3 tane zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve 7 tane gelişimsel dil yetersizliği olan kardeşe sahip olan çocukta psikolojik uyum sorunu tespit edilmiştir. Diğer çocukların sosyal-duygusal uyumunun iyi oldugu bulunmuştur.

Bozbey Akalın (2005), Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan kardeşe sahip abla ve ağabeylerinin sosyal beceri düzeyleri ve kardeş ilişkilerinin niteliği ile ilgili bir araştırma yürütmüştür. Araştırmanın örneklemi, 10-16 yaşları arasında, yarısı DEHB olan, diğer yarısı da DEHB olmayan bir kardeşe sahip 60

abla/ağabey ve onların anneleri oluşmuştur. Annelerin doldurdukları ölçeğin sonuçlarına göre, DEHB olan kardeşe sahip çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin diğer gruptaki çocuklardan daha düşük olduğu, abla ve ağabeylerin doldurdukları anket verilerine göre, kardeş ilişkilerinin niteliğinde bazı değişkenler açısından DEHB olmayan kardeşe sahip abla ve ağabeylerin lehine sonuçlar olduğu ve DEHB olan kardeşe sahip olan grubun kardeşler ilişkilerinde tartışma ve saldırgan davranışlar görüldüğü tespit edilmiştir.

Aldan (2012), otizmli olan ve olmayan kardeşe sahip olan 9–16 yaşları arasındaki çocukların davranışsal ve duygusal uyumlarını, benlik kavramlarını ve sosyal destek düzeylerini belirlemek amacıyla karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; otizmli olan ve olmayan kardeşe sahip olan çocukların davranışsal ve duygusal uyumları, benlik kavramları ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırmada ayrıca otizmli kardeşe sahip olan çocukların davranışsal ve duygusal uyumlarını, benlik kavramları ve sosyal destek düzeyleri çeşitli demografik özelliklere göre incelenmiştir. Buna göre, çocukların davranışsal ve duygusal uyumları, benlik kavramları ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile ebeveynlerin eğitim düzeyi, gelir düzeyi, doğum sırası ve ailedeki toplam çocuk sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; otizm derecesi ile davranışsal ve duygusal uyumları arasında olumsuz yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Aykara (2015), zihinsel engelli kardeşi olan bireylerin yaşantılarına yönelik algılarını belirlemeye ve yaşadıkları sorunlarla ilgili baş etme stratejilerini sosyal rol kuramı açısından ortaya koymaya yönelik olarak yaptığı nitel araştırmasında, 28 zihinsel engelli kardeşe sahip bireyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonucunda, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları zorluklardan en belirgin olanlarının; toplumsal cinsiyet rolleri ve bakım yükü, ebeveynlerinin ilgisizliği, sosyal çevrenin olumsuz tutum ve davranışları ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Araştırmacı, bu bireylerin yaşadıkları tüm bu sorunların, toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılı olduğunu ve buna bağlı olarak kız ve erkek kardeşlerin yaşantılarının birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Araştırmacı,

zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin, hem psikolojik hem de fiziksel açıdan yıprandıklarını, karşılaştıkları zorluklar karşısında kendilerini zayıf hissettiklerini belirtmektedir. Bunun nedenlerini ise, bu bireylerin engelli kardeşlerinin bakımında birçok rol üstlenmeleri, kendilerine zaman ayıramamaları ve çoğu zaman hem ebeveynlerinden yeterli ilgi görememeleri hem de sosyal çevrelerinden soyutlanmak zorunda olmaları şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca araştırmada, sosyal çevrenin tutumlarından ve engelli kardeşin bakım yükünden dolayı bu bireylerin herhangi bir sosyal etkinlikte bulunamadıkları, sosyal yaşamlarının olmadığı belirlenmiştir. Aykara'nın yaptığı araştırma ile ilgili olarak, engelli kardeşe sahip bireylerin aile, akraba ve sosyal çevrelerinden yeterli sosyal destek alamadıkları ve sosyal yaşamları kısıtlı olduğu için sosyal yeterliklerini tam olarak ortaya koyamadıkları sonucu çıkarılabilir.

Tomeny ve arkadaşları (2018), 112 otizmli çocuğa sahip aile ve normal gelişen kardeşleriyle sosyal destek üzerine bir araştırma yürütmüşlerdir. Yaptıkları araştırmada, sosyal desteğe önem veren ve sahip olan kardeşlerin duygusal ve davranışsal problemlerinin az olduğunu, buna karşın sosyal desteğe önem veren fakat sahip olmayan kardeşlerde ciddi duygusal ve davranışsal problem olduğunu tespit etmişlerdir.

Yurt dışında engelli kardeşe sahip sağlıklı kardeşlere yönelik çeşitli sosyal destek programları uygulanmaktadır (Conway ve Meyer, 2008; Dyson, 1998; Mascha ve Boucher, 2006; Smith ve Perry, 2005). Bu destek grupları engelli kardeşe sahip bireylerin psikolojik uyum problemleri yaşamalarını engellemeye yöneliktir (Watne ve Zahl, 2017). Bu grupların hedeflerinin birçoğu sağlıklı kardeşleri anlayışlarını geliştirmek için engellilik hakkında bilgilendirme, karşılaşılan sorunları ve uyum sağlama yollarını tartışmak, engelli kardeşe sahip olma ile ilgili konuşmaya teşvik etmektir. Bu gruplarda grup liderleri genellikle tartışmalara rehberlik etmekte olup, uygulanan etkinlikler yapılandırılmıştır. Belirli noktaları göstermek için film klipleri ve kitaplar kullanılmakta ve problem çözmeye destek amaçlı rol oynama yöntemi kullanılmaktadır (Smith ve Perry, 2005). Engelli kardeşe sahip bireylere yönelik uygulanan sosyal destek programları ile ilgili araştırmalarda, düzenlenen

destek programlarına katılan engelli kardeşe sahip çocukların daha uyumlu oldukları (Roberts ve ark., 2016), engelli kardeşlerine karşı daha olumlu duygular besledikleri ve daha toleranslı davrandıkları (Conway ve Meyer, 2008; Dyson, 1998; Mascha ve Boucher, 2006) tespit edilmiştir.

Dyson (1998), okul çağında bulunan engelli kardeşe sahip 40 kardeşle bir araştırma yürütmüştür. Araştırmacı, araştırmasında bu kardeşlere yönelik düzenlenen destek programlarından faydalanıp faydalanmadıkşarını araştırmıştır. Destek programına katılan çocuklar, program esnasında engelli kardeşlerinin engelleri hakkında bilgi sahibi olmuşlar ve programda yer alan diğer çocuklarla duygularını ve deneyimlerini paylaşma fırsatı elde etmişlerdir. Çocuklar, program sonunda engelli kardeşleriyle ilişkilerinde gelişme olduğunu, engelli bireylere karşı anlayış ve empati geliştirdiklerini bildirmişlerdir. Benzer şekilde, Conway ve Meyer (2008) de, kardeş destek modelinin (Sibshops) kardeşler üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır.

Roberts ve arkadaşları (2015), engelli kardeşe sahip olan çocukların duygusal ve davranışsal sorunlar açısından risk grubunda olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bu çocuklara duygusal ve davranışsal işlevlerini iyileştirmeye yönelik yapılan destek programı ile ilgili bir araştırma yapmışlardır. Araştırma, çocuklara yönelik yapılan bu destek programını değerlendirmeye yönelik yapılmıştır. Programın adı SibworkS olup, altı haftalık bilişsel-davranışsal bir destek programıdır. Programa, yaşları 7 ile 12 arasında değişen 56 çocuk katılmıştır. Çocuklardan 30'u programa katılmış, 26'sı ise kontrol grubu olarak bekletilmiştir. Program, çocukların algılanan sosyal desteklerini, özgüvenlerini, problem çözme becerilerini, uyumlu başa çıkma davranışlarını ve olumlu kardeş ilişkilerini güçlendirmeye odaklanmıştır. Programın ardından ve 3 ay içerisinde yapılan izleme sonucunda, programa katılan çocuklarda kontrol grubundakilere göre daha az duygusal ve davranışsal sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Araştırma, SibworkS destek programının çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarının azalmasıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Luijkx ve arkadaşları (2016), 6 ve 13 yaşları arasında bulunan 18 zihinsel engeli olan kardeşe sahip çocuklarla nitel bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırmada, ortak faaliyetler, karşılıklı anlayış, özel zaman, kabul, hoşgörü, deneyim alışverişi, sosyal destek ve dış dünyayla başa çıkma konularında analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda, genel olarak, çocuklar zihinsel engelli kardeşlerinin yaşam kalitelerini birçok yönden etkilediklerini belirterek hem olumlu hem de olumsuz deneyimler tanımlamışlardır. Araştırmada, çocuklar sosyal destek konusunda arkadaşlarıyla ilgili deneyimlerini paylaşmışlardır. Buna göre, çocuklar zihinsel engelli kardeşlerini arkadaşları ile tanıştırdıklarında bazıları onlara destek olurken bazıları alay edip eğlenmişlerdir. Araştırma sonucunda, zihinsel engelli bir kardeşe sahibi olmanın, çocukların yaşamını hem olumlu hem de olumsuz olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Ülkemizde de engelli kardeşe sahip çocuklara yönelik aile eğitimi ve kardeş eğitimi programları yürütülmüştür. Bu eğitimlerin sağlıklı kardeşin bilgi ve beceri düzeyine olan etkisine yönelik yapılan araştırmalarda ise, bu kardeşlerin engelli kardeşlerine yönelik bilgi düzeylerinde, davranışlarında ve kardeşlerine yönelik becerileri kazandırmada istendik yönde artış olduğu görülmüştür (Konuk ve Doğru, 2012).

Engelli kardeşe sahip bireylerle ilgili yurt dışında birçok destek hizmetleri verilmesine ve çeşitli programlar uygulanmasına karşın ülkemizde bu hizmetlerin çok az olduğu görülmektedir. Ülkemizde engelli bireylerle ilgili yapılan çalışma ve hizmetlerin genellikle engelli çocuk ve ebeveynleri kapsadığı bilinmektedir. Ailenin bir sistem kabul edilmesi ile sistemin dışında tutulamayacak olan aile içerisindeki diğer kardeşlerle ilgili daha fazla araştırma ve hizmete gereksinim duyulmaktadır. Engellilik ile ilgili birçok uygulama ve hizmet içeren sosyal hizmet disiplininin özel bir alanı olan okul sosyal hizmetinin bu konuda gerekli hizmetleri verebileceği düşünülmektedir.

1.6. Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti, okullarda, öğrencilerin gelişim dönemleri, aile ve yaşam durumları sebebiyle sahip oldukları sorunların çözümüne yönelik ihtiyaç duydukları hizmetlerden yararlanmalarına böylece başarılı bir eğitim süreci içerisinde yer almalarına yönelik hizmetleri içeren, farklı alanlarda geniş bir uygulamaya sahip olan sosyal hizmet alanının özel bir uygulama alanı olarak kabul edilmektedir (Duman, 2000; Özbesler ve Duyan, 2009).

Okul sosyal hizmeti, bir asırdan fazla süredir, eğitim sistemi içerisinde yer almaktadır. 1900'lerin başlarında ABD'de başlayan okul sosyal hizmeti, sosyal görevlilerin ziyaretçi öğretmen olarak atanıp risk altındaki öğrenciler için ev ve okul arasında bir bağlantı kurmasıyla başlamıştır. Okullarda görev alan sosyal görevliler daha sonra okul topluluğu içerisinde bir dizi sorumluluk üstlenmişlerdir. Bunlardan bazıları; danışmanlık, arabuluculuk ve savunuculuktur. Geleneksel olarak, okul sosyal hizmet uzmanları, okul, ev ve toplum arasındaki iletişim ve bağlantının birincil sağlayıcısı olmuşlardır (Sherman, 2016).

Okul sosyal hizmeti, dinamik ve dünya genelinde hızlı gelişen bir alandır. Okul sosyal hizmetinin hızla gelişmesinde, Uluslararası Okul Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (IASSW) ve sosyal sorunların okul ortamlarında artması rol oynamaktadır. Okul sosyal hizmetini birçok ülke başlatmış olup ABD, Hollanda gibi ülkelerde okul sosyal hizmeti güçlenmektedir. Dünya genelinde 750.000'den fazla okul sosyal hizmet uzmanının aktif olarak görev aldığı bilinmektedir (Global Ajanda, Mart 2012; akt., Nadir ve Aktan, 2016).

Okul sosyal hizmetinin mesleki standartları, 1978'de Amerikan Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği tarafından geliştirilmiş olup 1992'de revize edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanı, okulda eğitim ekibinin bir üyesi olarak yöneticiler, öğretmenler, psikolojik danışmanlar, psikologlar ve aileler ile çocukların okuldaki sosyal, davranışsal, uyumsal ve duygusal gelişimlerini sağlamaya yönelik görev yapmaktadırlar (Özbesler ve Duyan, 2009).

ABD Sosyal Hizmet Uzmanları Ulusal Birliği (NASW), Okul Sosyal Hizmet uygulamalarını temel olarak dört alanda tanımlamaktadır (NCPSE, 2000: 2, akt. Karakaya, 2012):

1. Bireyler ya da gruplar arasında stresi azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya yönelik erken müdahale,

2. Öğrencilere, velilere, okul personeline ya da toplumsal kuruluşlara yönelik problem çözme hizmeti,

3. Risk altında bulunan öğrencilerin erken zamanda belirlenmesi,

4. Okullarda, yaşanılan sorunlarla başa çıkma, karar verme ve sosyal becerilerin geliştirilmesine yönelik çeşitli gruplar ile çalışma.

Okul sosyal hizmetinin geçmişi dünyada 100 yıl öncesine dayanmasına ve 49 ülkede uygulanmasına (İnternational Network for School Work, 2015) karşın ülkemizde henüz uygulamaya geçmemiştir (Yeşilkayalı, 2016). Buna yönelik ülkemizde çeşitli çabalar olmuştur. 1961 yılında İstanbul Üniversitesi'nde öğrencilerin kişisel ve akademik gelişimlerini yakından etkilediği düşünülen sosyal, ekonomik, kültürel ve sağlık gibi okul dışındaki sorunları ile de ilgilenilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu amaçla bir medikososyal merkezi kurulmuş ve merkezde 1966 yılında görevlendirilen bir psikiyatri uzmanı öğrencilerin ruh sağlıkları ile de ilgilenilmeye başlamış ve sosyal hizmet uzmanları ve psikologlar da görevlendirilerek öğrencilere yardım hizmetlerinin kapsamı genişletilmiştir (Tan 2000; akt., Özbesler ve Duyan, 2009).

Okul sosyal hizmeti alanında ülkemizdeki girişimlerden birisi de 1968 yılında Ankara Gazi Lisesi Müdürlüğü'nün kurduğu rehberlik servisinde görev yapmak üzere Hacettepe Üniversitesi'ndeki ilk sosyal hizmet akademisinden bir sosyal himet uzmanı talep etmesidir. Uygulama için okula gönderilen öğrenciler, okullarda yönetici-öğretmen işbirliği ile çok anlamlı uygulama çalışmaları yapmış ve o

dönemde okullarda topluma ulaşma, toplum/okul, aile/okul arasındaki kanalları açma, iletişimi daha sağlıklı bir hale getirme yönünde önemli adımlar atmışlardır. Fakat daha sonra bu mezunlardan rehber öğretmen olarak çalışan ya da okul sosyal hizmeti uygulayan pek olmamıştır (Dönümcü, 2004; akt., Karakaya, 2012).

1983'te Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin "Okul Sosyal Hizmeti" adı altında, okullarda hekim, rehberlik ve psikolojik danışman, psikolog ve sosyal hizmet uzmanından oluşan bir ekip tarafından verilmesi düşünülmüştür (Duman, 2000; akt., Duyan ve Özbesler, 2009). Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği'nde (17.04.2001 tarih ve 24376 sayılı Resmi Gazete) sosyal hizmet uzmanlarının rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapmalarına yönelik düzenleme yapılmıştır. Bu girişimlere rağmen bugüne kadar sosyal hizmet uzmanları okullarda görevlendirilmemiştir. Bununla ilgili olarak, sosyal hizmet uzmanlarının daha çok Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Adalet ve Sağlık Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda görev almaları ve yetersiz sayıda olması belirtilmektedir (Duyan ve Özbesler, 2009).

Buna karşın, üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinden mezun olan uzmanların artması ve okul sosyal hizmetine duyulan ihtiyacın fazla olması ile okul sosyal hizmetinin başlatılması düşüncesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde, 2013-2017 Stratejik Planı'nda yer almıştır. Böylece, 2016 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Ankara Keçiören Belediyesi arasında işbirliğine dayalı bir Protokol imzalanmış ve Keçiören Belediyesi Sosyal Yardım İşleri Müdürlüğü'ne bağlı 'Okul Sosyal Hizmet Birimi' kurulmuştur. Daha somut bir adım olarak, Keçiören Hüseyin Güllüoğlu Ortaokulu okul sosyal hizmeti uygulamaları için pilot okul seçilmiş ve ASPB-Keçiören Belediyesi-MEB paydaşlığında pilot uygulamalar başlatılmıştır (Aktan, 2016).

1.6.1. Ekolojik Yaklaşım ve Okul Sosyal Hizmet Uzmanının Rolleri

Okul sosyal hizmet uzmanları 1900'lerden beri uygulamalarında en etkili modeli belirlemeye çabalamışlardır. Okul sosyal hizmetinde öğrencilerin çok yönlü ihtiyaçlarını yakından karşılayan, en çok kabul gören ve uygulanan model 'Ekolojik sistem yaklaşımı' olmuştur (Clancy, 1995; Greene, 1991; akt., Cruz, 2014).

Ekolojik yaklaşım 'çevre içerisinde sosyal sistemler arasında gerçekleşen etkileşimler, alışveriş ve karşılıklı ilişkiler' olarak tanımlanmaktadır (Cruz, 2014). Ekolojik sistem yaklaşımı genel sistem kuramının bir biçimi olarak yaşayan varlıklar arasındaki ilişkilere ve varlıklar ile çevrelerinin öteki görünümleri arasındaki ilişkilere odaklanır (Germain, 1979; akt., Duyan, 2012). Sistem kuramı, temelde biyolojik bir kuram olup, organizmaların tümünün birer sistem olduğu, üst sitemlerin parçası olduğu ve hepsinin alt sitemlerden oluştuğu önermesine dayanmaktadır (Duyan, 2012). Sosyal hizmette sistem yaklaşımı kökenini, von Bertalanffy'nin genel sistem kuramından alır ve daha sonraki yıllarda bu yaklaşım biyolojik temelin yanı sıra ailelere, gruplara ve tolumlara uygulanmaya başlanmıştır (Duyan, 2012). Ekolojik yaklaşım ilk olarak 1978'de Bronfenbrenner tarafından ortaya çıkarılmış olup çocuk, aile ve çevre arasındaki ilişkileri vurgular (Pınar, 2006). 1920'lerde zihinsel temizlik hareketinden, 1930'larda sosyal olgu çalışması hareketine, 1940-1960'lar arası klinik yaklaşıma, 1970'lerde sistem yaklaşımına ve son olarak 1980'lerde özel eğitim odağına kadar okul sosyal çalışmacıları her zaman uygulamalarında ekolojik yaklaşımı benimsemişlerdir (Allen-Meares, Washington ve Welsh, 2000; akt., Whitmore, 2004). Germain'e (1973) göre, ekolojik yaklaşım bütüncül bir bakış açısıyla bireyi ve çevresini bir birim olarak ele alır çünkü biri ancak diğeriyle olan ilişkisi bağlamında anlaşılabilir (akt. Morrice, 1998).

Okul sosyal hizmet uygulamaları okul, aile ve toplum arasındaki bağların güçlenmesine, çocukların öğrenme fırsatlarından eşit şekilde faydalanmasına, eğitilmeleri ve öğrenmeleri karşısındaki engellerin ortadan kaldırılmasına ve akademik başarılarının artırılmasına yönelik olarak "ekolojik yaklaşım" la uygun sosyal ortamlar hazırlanmasını sağlamaktadır (Özkan ve Selcik, 2016). Bu

yaklaşımla okul sosyal hizmet uzmanları sadece öğrenciye ve onun değişimine değil, onun davranışlarını belirleyen sosyal çevreye ve sosyal değişimlere odaklanır. Brofenbrenner'a (1979; akt., Duyan, 2012) göre, ekolojik sistem yaklaşımında birbirinin içerisine geçmiş mikro, mezo, ekzo, makro olmak üzere dört sistem bulunmaktadır. Mikrosistem; aile, akran grubu, okul, komşu, çocuğa bakım sağlayan ortamlar gibi yakın çevreden oluşmaktadır. Mezo sistem ise; çocuğun evi ve okulu gibi yakın çevre arasındaki bağlantılardan oluşur. Ekzo sistem; ebeveynlerin çalışma yerleri gibi gelişimi dolaylı şekilde etkileyen dış çevre ile ilgilidir. Makro sistem ise; kültürel bağlam ile ilgilidir.

Kurtz (1988), İnsan Gelişim Ekolojisi çerçevesini kullanarak okul sosyal hizmet uzmanlarının öğrenci, aileleri ve okul arasındaki ilişkiyi anlamaları için 5 varsayım önermiştir (akt. Hansen, 2008);

1. Aile çocuğun yaşamında en etkili sistemdir.

2. Müdahaleler birden fazla sistem içerisinde gerçekleştiği zaman öğrencilerin problemlerinin çözümü daha etkilidir.

3. Öğrenciler ve aileleri stres altında olduğu zaman, okul denge sağlayıcı etken olabilir.

4. Ailelere yönelik okul sosyal hizmetleri öğrencinin okula uyumuna bazı yönlerden direk alakalı olmalıdır.

5. Ailelere yönelik hizmetler çocukların yararınadır.

Okul Sosyal hizmet uzmanları, öğrenci problemlerinin ekolojik sistemden kaynaklandığını bilir ve buna yönelik öğrencinin ekolojik sistemindeki problemlere odaklanır (Dağ, 2017). Ekolojik bakış açısıyla, sosyal himet uzmanı çalışmasında, bireysel düzeyde sorunun çocuktan kaynaklandığından çok okul içerisinde meydana gelen sistemlerdeki sosyal etkileşim türlerinden kaynaklandığına odaklanır. Bu

anlamda, mikro ve makro düzeydeki sistemler arasındaki karşılıklı ilişki dikkate alınıp bu ilişkilerin, öğrenciler üzerindeki etkileri incelenmelidir (Yeşilkayalı, 2016). Mikro, mezzo ve makro düzeyde gerçekleştirilen müdahalelerin odağında öğrenci, öğretmen, okul yönetimi, diğer profesyoneller, aileler ve topluluklar yer almaktadır (Karataş ve ark., 2014).

Dupper'a (2003; akt., Diehl, 2003) göre, sosyal hizmet uzmanları ekolojik sistemler bakış açısından bir takım genel roller gerçekleştirirler. Bunlar; öğrencileri ve ailelerini savunmak, öğrencileri ve ailelerini güçlendirmek, okul ve ev arasında açık bir iletişim sağlamak, aileleri çocuklarının eğitsel ihtiyaçlarına yönelik eğitmek, toplum kuruluşlarına yönlendirme yapmak, öğretmenlerle konsültasyon yapmak, çeşitli kurumlarla çocukları izleme, kaynakları öğrenciler ve aileleri için genişletmek için daha büyük toplumla çalışmak, bireysel ve grup danışmanlığı sağlamak, sosyal aktiviteler ve önleme programları planlamak, gerçekleştirmek ve değerlendirmektir.

Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin akademik ve sosyal başarılarını desteklemek ve arttırmak için aileleri, okulu ve sosyal hizmetleri bir araya getiren bir köprü görevi görürler (Balli, 2016). Temel olarak, öğrencilerde var olan psikososyal sorunları çözüp böylece akademik başarılarını arttırarak ve eğitsel ortamı daha işlevsel hale getirerek eğitimin kalitesini yükseltmeyi amaçlarlar (Aktan, 2016). Okul iklimini geliştirmek, anne-baba katılımını sağlamak, özel gereksinimli öğrencilere hizmet sunmak, öğrenciler için savunuculuk rolü üstlenmek, öğrencilerin toplum kaynaklarına ulaşmasını sağlamak da okul sosyal hizmet uzmanlarının görevleri arasındadır (Alvarez ve ark., 2013; akt., Yeşilkayalı, 2017).

Openshaw (2008), okul sosyal hizmet uzmanlarının 4 temel görevi olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; okul sisteminde takımın bir üyesi olarak danışmanlık yapma; doğrudan hizmet, danışmanlık ve program geliştirmenin farklı rollerinde değerlendirme yapma; birey, grup ve aile yöntemleriyle çocuklara ve ebeveynlere doğrudan müdahele; program geliştirmeye destek.

Lela Costin (1973; akt., Balli, 2016) ise, okul sosyal hizmet görevlilerinin rollerini ana hatlarıyla; bireyler, aileler ve gruplara doğrudan rehberlik yapma; savunuculuk; danışmanlık; toplumla bağlantı kurma; disiplinlerarası takım koordinasyonunu sağlama; ihtiyaç değerlendime; program ve politika geliştirme olarak 7 grupta belirtmiştir.

Görüldüğü gibi, okul sosyal hizmeti ekolojik bakış açısıyla öğrenciyi ilgilendiren ve onların psikososyal gelişimine etki eden tüm sistemleri göz önünde bulundurup, onlarda görülen sorunları sistem çerçevesinde inceleyip buna yönelik müdahelelerde bulunmaktadır. Bu müdaheleler yine öğrenci sorunlarına etki edebilecek diğer sistemleri (aile, çevre, toplum vb.) de kapsamaktadır. Bu anlamda, en başta çocuğun yakın ilişkide bulunduğu aile sistemine de yönelik çeşitli görevler gerçekleştiren okul sosyal hizmet uzmanları, böylece çocukta var olan bir sorunun sadece çocuktan kaynaklanmadığı düşüncesiyle soruna etki eden tüm sistemlere yönelik çeşitli müdaheleler gerçekleştirecektir.

1.6.2. Engelli Bireylere ve Ailelerine Yönelik Okul Sosyal Hizmet Uygulamaları

Okul sosyal hizmet uzmanlarının işlevleri, 2013 yılı 'Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi ve Eylem Planı'nda okul sosyal hizmetinin kurulma amacı, "çocuk, aile ve okul yönetimi arasında gerekli işbirliğini sağlamak ve şiddet öyküsü olan çocukları tespit ederek psiko-sosyal yönden desteklemek" olarak belirtilse de, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları da içeren çok geniş bir alanda hizmet vermektedirler (Yeşilkayalı, 2017).

Sosyal hizmet uzmanları çoğunukla okul içerisinde, okuldan kaçan, istismara uğrayan, disiplin sorunları olan, anne-babası ayrı yaşayan ya da boşanan öğrencilerle eğitim ekibi dâhilinde, okul ortamının dışında ise tedavi ekibi ve sosyal hizmet kurumları ile işbirliği dahilinde görev almaktayken, bir kısmı ise farklı gelişim özelliklerine sahip engeli olan çocuklar ve ailelerine yönelik görev yapmaktadırlar

(Jonson-Reid ve diğ. 2004; akt., Özbesler ve Duyan, 2009). Bu anlamda, sosyal hizmet uzmanları, tüm dünyada ve ülkemiz literatüründe, özel eğitim hizmetleri ekibi içerisinde yer alması gereken meslek elemanları arasındadır. Özel eğitim hizmetlerinin etkili ve işlevsel bir şekilde yürütüldüğü ülkelerde bu ekibin içinde sosyal hizmet uzmanı da yer almaktadır.

Okul sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim programları yoluyla sorumluluklarındaki artış, 1980'lerde engellilere yönelik grup çalışmaları ve mevzuatının başlatılması ile olmuştur. Özel eğitim sorumlulukları, öğrenci ve ailelere destek ve savunuculuk günümüzün okul sosyal hizmet uzmanlarının amaçları arasındadır (Jarolmen, 2014, ss.12).

Sosyal hizmet uzmanlarının, 2001 yılı itibariyle yürürlükte olan Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği'nde görev alacak meslek elemanları arasında sayılmasına karşın okullarda bulunan birimlerde yer almadıkları ve görevlerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Engelli Hakları İzleme Raporu'na (2014:181) göre de, ülkemiz genelinde sadece 2 RAM'da sosyal hizmet uzmanı görev yapmaktadır. Bu durum, ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim hizmetlerinin sunulmasında görev alması gerekli meslek elemanlarından birisi olarak görülmediğini daha açık göstermektedir (Yeşilkayalı ve Bölükbaşı, 2017).

Özsoy (1992), Dönmez (2001) ve Akçamete (2010) gibi özel eğitim alanında görev yapan akademisyenler, ülkemizde özel eğitim hizmet ekibinin içerisinde sosyal hizmet uzmanının da bulunması gerektiğini belirtmektedir. Fakat özel eğitime ihtiyacı olan bireylere ilişkin iş ve işlemlerin yürütülmesini düzenleyen 2006 tarihli Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre, "Eğitsel değerlendirme ve tanılama hizmetlerini yürütmek üzere oluşturulan" özel eğitim değerlendirme kurulu üyeleri arasında sosyal hizmet uzmanları asli meslek elemanları arasında sayılmamaktadır (Madde 19 (2)). Bunun yerine, sosyal hizmet uzmanlarının gerektiğinde toplantılara kurul üyesi olarak katılabilecek meslek elemanları arasında olduğu belirtilmektedir (Madde 19 (3)) (Yeşilkayalı, 2017).

Ekolojik bakış açısıyla, okul sosyal hizmet uzmanları, özel ihtiyaçları olan çocukların aileleri ve bu çocuklara hizmet veren okul personeli arasındaki ilişkiyi kurabilirler. Okul sosyal hizmet uzmanları, özel eğitim alanında koordinatör olarak çalışabilirlerse özel gereksinimli çocuklar için daha faydalı olurlar ve aile ve öğretmen arasında ilişki kurarak çocuklara verilecek olan hizmetlerin tutarlı bir şekilde sağlanmasına yardımcı olurlar (Kayama, 2010).

Openshaw (2008), özel eğitim hizmetleri ile ilgili görevlendirilen okul sosyal hizmet uzmanlarının görevleri ile ilgili bir takım önerilerde bulunmuştur. Bunlardan bazıları; örgün eğitim veren ve özel eğitim veren öğretmenlere ve yöneticilere, sosyal hizmetin bireysel farklılıklar ve her bir durumun biricikliği ile ilgili felsefesini anlatmak; öğretmenlerin öğrencilerin farklı türdeki problemleri ve gelişimlerine en faydalı amaçları hakkında bilgilendirmek ve buna yönelik amaçları belirlemelerine yardımcı olmak, öğrenciler ve aileleri için güçlü bir savunucu olmak ve aileleri hakları ile ilgili eğitmektir.

Damyanov'a (2010) göre, okul sosyal hizmet uzmanlarının, okullarda özel eğitime ihtiyacı olan çocuklarla ilgili görevleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; özel gereksinimli çocukların aileleri ile iletişim kurulmasına destek sağlamak, ebeveynler ve çocuklara oryantasyon sağlamak, okuldaki çeşitli sorunlar üzerine öğrenciler ile bireysel ve grup toplantıları düzenlemek, sosyal ve eğitsel hizmetler için toplumdaki diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak ve çatışma durumlarında okul için arabulucuk yapmaktır.

Fiskus ve Mandell (2002; akt., Akçamete, 2010) ise, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere sunulan hizmetler arasında okul sosyal hizmet uzmanlarının görevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- Çocuğun sosyal ve gelişimsel bilgilerini toplamak,

- Çocuk ve ailesine bireysel ve grup danışmanlığı yapmak,

- Çocuğun okula uyumunu etkileyen, ev, okul ve toplum ortamındaki problemleri ile çalışmak,

- Çocuğun eğitim programından en üst düzeyde yarar sağlayabilmesi için okul ve toplum kaynaklarını kullanmak.

Dupper'a (2011) göre, okul sosyal hizmet uzmanlarının engelli çocuklar ve ailelerine yönelik verdikleri hizmetlerden bazıları; ailelerin haklarını anlamalarını sağlamaya, onları desteklemeye, aile katılımını arttıran aktiviteler düzenlemeye, okul-öğretmen-anne-baba arasındaki iletişimi sağlamaya yöneliktir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin, biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekolojik faktörlerden etkilenen aile yapılarının etkisi altında kaldığı belirtilmektedir (Smith ve ark., 2010). Bu nedenle engelli kardeşe sahip bireylerde görülen sorunların çözümünde ve onlara verilecek olan destek hizmetlerinde ekolojik yaklaşımın esas alınması gereklidir. Okul sosyal hizmet uygulamalarının ve sosyal hizmet uzmanlarının okul ortamlarında gerek engelli olan gerek engelli olmayan çocuklara ve ailelerine yönelik üstlendikleri rollere ve görevlerine bakıldığında, ekolojik yaklaşımın "çevresi içerisinde birey" çerçevesinde sadece çocuğa değil aileye de yönelik çeşitli görevler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ekolojik bakış açısıyla, sadece çocuğa değil, çocuğa etki edebilecek diğer sistemlere ve etkileşimlere de odaklanan okul sosyal hizmetinin, okullarda bulunan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile işbirliği içerisinde okul ile aile arasındaki bağlantıyı sağlayıp, ailelere yönelik gerekli desteği verdiklerinde okullarda sorun yaşayan, özellikle engelli kardeşi olan ve risk altında bulunan çocuklara da daha faydalı olacakları ifade edilebilir.

Engelli kardeşe sahip çocukların sosyal destek ve sosyal beceri algıları ile ilgili araştırmaların yurt dışına oranla ülkemizde daha az sayıda olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılacak çalışmaların planlanması, bu tür çocuklara gerekli hizmetlerin verilmesi için engelli kardeşi olmayan akranlarıyla da karşılaştırılması ve aralarında farklılık olup olmadığının belirlenmesi ayrıca önem arz etmektedir. Bu nedenle bu

araştırma zihinsel engeli olan ve olmayan bir kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerini belirlemek ve karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin yanı sıra zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin de sosyal destek ve sosyal becerilerinin incelenip iki grubun karşılaştırılması, engelli kardeşe sahip olmanın engelli olmayan kardeşe etkisinin olup olmadığını görmemiz açısından önemlidir. Karşılaştırma sonucunda iki grup arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi, ileride kurulması planlanan okul sosyal hizmeti uygulamasında ve onlara sağlanacak olan destek hizmetlerinin planlanmasında önemli rol oynayacaktır. Bu nedenle, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin belirlenip karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda önerilerin sunulması bu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır.

1.7. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasndaki ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerini çeşitli demografik özellikler bakımından incelemek ve karşılaştırmaktır. Ayrıca zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerini çeşitli sosyo-demografik değişkenler açısından incelemektir.

Araştırmanın genel amaçları ile ilişkili olarak aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmaktadır:

1. Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal becerileri ne düzeydedir?

2. Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destekleri ne düzeydedir?

3. Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal beceri düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Zihinsel engelli kardeşi olan ve olmayan 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

5. Ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri çeşitli demografik özelliklere ve engelli kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermekte midir?

6. Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri çeşitli demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi) ve engelli kardeşe ait özelliklere (engelli kardeşin yaşı, engel derecesi, sağlıklı kardeşten büyüklük durumu (doğum sırası)) göre farklılık göstermekte midir?

1.8. Araştırmanın Önemi

Ailede engelli bir çocuğun varlığı, anne baba kadar diğer kardeşleri de birçok açıdan etkilemektedir. Engelli kardeşe sahip bireylerin kardeşlerinin engelinden ve üstlendikleri bakım yükü ve sorumluluklardan dolayı günlük yaşamları birçok yönden değişikliğe uğradıkları ayrıca engelli kardeşlerinin davranış problemlerinden ve anne-babalarının ilgi ve zamanlarını daha çok engelli çocuğa vermelerinden de dolayı çeşitli psikososyal sorunlar yaşadıkları, bu nedenle özel olarak ilgi, anlayış ve desteğe ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Aykara, 2015; Mchale ve Gamble, 1989; Powel ve Ogle, 1985).

Yurt dışında engelli kardeşe sahip aile ve bireylere çeşitli destek hizmetleri verilmektedir. Ülkemizde engelli çocuk ve ailesine yönelik destek hizmetleri giderek gelişse de kardeşlere yönelik araştırmalar ve çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sebeple bu araştırmanın engelli bir kardeşe sahip bireylere yönelik yapılacak çalışmalara ve verilecek hizmetlere yönelik veri sağlayacağı düşünülmektedir.

1.9. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada, zihinsel engeli olan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki 100 ergene ulaşılmaya çalışılmıştır fakat yaş sınırı olması ve gönüllülük esas olması nedeniyle 64 ergene ulaşılmıştır. Bu nedenle karşılaştırma grubu olarak da aynı sayıda zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler araştırma kapsamına alınmıştır.

1.10. Tanımlar

Zihinsel Engeli Olan Kardeş: Zihinsel olarak yetersizliği bulunan kardeş.

Zihinsel Engeli Olmayan Kardeş: Zihinsel olarak yetersizliği bulunmayan kardeş.

Sosyal Destek: Ergenlerin ailesi, arkadaşları ve öğretmenlerinden algıladıkları psikolojik ve sosyal nitelikte destek.

Sosyal Beceri: Ergenlerin içerisindeki bulundukları sosyal ortamda sergiledikleri olumlu ve olumsuz sosyal davranışları.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerini çeşitli sosyodemografik özellikler açısından incelemek ve karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma nicel yöntemle, nedensel karşılaştırma araştırması olarak yürütülmüştür. Nedensel karşılaştırma araştırmaları, araştırma modelinde birbiriyle karşılaştırabilecek en az iki grup olması durumunda karşılaştırma yapılmak üzere iki grubun ayrılmasıyla oluşur. Araştırmacının grupların oluşumunda etkisi olamaz (Büyüköztürk ve ark., 2013).

Bu araştırmada da zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal becerilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlandığı için bu model esas alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini, Ankara ili Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Özel Eğitim Uygulama Okulları ile Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine kayıtlı zihinsel engeli olan çocukların 12-14 yaşları arasındaki herhangi bir engeli olmayan kardeşleri ile Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda okuyan zihinsel engelli kardeşi olmayan ve en az bir kardeşe sahip olan 12-14 yaşları arasındaki herhangi bir engeli olmayan ergenler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemi, Mamak ilçesinde araştırmayı kabul eden Mamak Yıldız Özel Eğitim Uygulama Okulu, Mamak Özel Eğitim Uygulama Okulu, Başkent Özel Eğitim Uygulama Okulu, Hurin Yavuzalp Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi ve Ortak Paylaşım ve Atlas Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde

eğitim alan zihinsel engeli olan çocukların ulaşılabilen, ortaokula giden ve araştırmayı kabul eden 12-14 yaş arasındaki kardeşleriyle (64), Mamak Rotary Yeşiltepe Ortaokulu ve Mamak Yavuz Sultan Selim Ortaokulunda okuyan zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip aynı yaş grubundaki ergenler (64) oluşturmaktadır. Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler için Ankara ili Mamak ilçesinde Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 53 tane ortaokul arasından kura ile tespit edilen 2 tane ortaokulun (Mamak Rotary Yeşiltepe Ortaokulu ve Mamak Yavuz Sultan Selim Ortaokulu) her sınıfından (6., 7., 8.) birer şube basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu şubelerden de basit rastgele örnekleme yöntemiyle 64 kişi seçilmiştir. Toplam 128 kişiyle araştırma tamamlanmıştır.

Araştırmanın örneklemi zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerle sınırlıdır. Veri toplama süreci 100 zihinsel engeli olan kardeşe sahip, 100 zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip toplam 200 ergene ulaşmak amacıyla başlamış olup, zihinsel engeli olan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlere ulaşmak zor olduğu için amaçlanan sayıda ergene ulaşılamadan süreç tamamlanmıştır. Bunun nedenleri arasında; öncelikle kardeşlerde yaş sınırlaması (12-14 yaş) olması, ortaokula gidiyor olmaları ve herhangi bir engele sahip olmamaları gerekliliği bulunmaktaydı. Zihinsel engeli olan kardeşe sahip birçok kardeşe ulaşılması mümkündü fakat 12-14 yaş arasında ortaokula giden herhangi bir engeli olmayan kardeşe ulaşmak süreci zorlaştırdı. Bunların yanı sıra, gönüllülük esas olması nedeniyle bazı ailelerin araştırmaya katılmayı kabul etmemesi, engelli kardeşe sahip araştırma kapsamın alınması planlanan bazı kardeşlerde de hafif zihinsel engel veya özgül öğrenme güçlüğü olması ve bu nedenle araştırmaya dahil edilmemeleri, bazı katılımcıların ölçekleri yarım doldurmaları nedeniyle araştırmaya dahil edilmemeleri gibi nedenler de amaçlanan sayıda katılımcıya ulaşılamamasına neden olmuştur.

Çizelge 2.1. Örneklem Gruplarına Ulaşılan Okullar ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri

Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Örneklem Grubuna Ulaşılan Özel Eğitim Uygulama Okulları ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri	**Sayı**	**%**
Yıldız Ö. E. U. O.	**17**	**26**
Başkent Ö. E. U. O.	**7**	**11**
Mamak Ö. E. U. O.	**3**	**5**
Hurin Yavuzalp Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi	**7**	**11**
Ortak Paylaşım Ö. E. R. M.	**15**	**23**
Atlas Ö. E. R. M.	**15**	**23**
Zihinsel Engeli Olmayan Kardeşe Sahip Örneklem Grubuna Ulaşılan Ortaokullar		
Rotary Yeşiltepe Ortaokulu	**32**	**50**
Yavuz Sultan Selim Ortaokulu	**32**	**50**

2.3. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, etik kuruldan onay ve araştırmanın yapılacağı kurumlardan izinler alındıktan sonra üç veri toplama aracı ile toplanmıştır. İlk olarak araştırmacının literatür ve benzer çalışmalardan yararlanarak oluşturduğu "Kişisel Bilgi Formu", ikinci olarak J.L. Matson, A.F. Rotatory ve W.J.Hessel tarafından geliştirilen ve 12-14 yaş arası çocukların sosyal beceri düzeylerini ölçmek için kullanılan "Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY)", üçüncü olarak ise Dubow ve Ullman (1989) tarafından geliştirilmiş olan "Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği" uygulanmıştır. Bu ölçek 9-17 yaşları arasındaki çocuk ve ergenlerin aileden, arkadaşlardan (yakın arkadaş ve sınıf arkadaşı) ve öğretmenlerden algıladıkları sosyal destek düzeylerini değerlendirmektedir.

Veri toplama araçları, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlere araştırmacı tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Özel Eğitim Okullarına ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine gidilerek kurum öğretmenlerinin de yardımıyla uygulanmıştır. Ailelere araştırma ile ilgili bilgi verilmiş olup kabul eden ailelerden zihinsel engeli olan çocuğunu okula veya rehabilitasyon merkezine kardeşiyle

birlikte göndermeleri rica edilmiş ve verilerin bir kısmı ulaşılabilen tüm zihinsel engeli olan çocukların kardeşleri ile yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak, bir kısmı ise aileler aracılığı ile evlerinde doldurtularak elde edilmiştir.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler için ise belirlenen okullarda öğrencilere psikolojik danışman ve rehber öğretmenin eşliğinde araştırmanın amacı anlatılmış ve araştırmayı kabul eden öğrencilere ölçekler doldurulmuştur. Ölçekler doldurulurken araştırmacı ve rehber öğretmen öğrencilerin yanlarında bulunmuştur.

2.3.1. Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği (MESSY)

MESSY, 1983 yılında, J.L. Matson, A.F. Rotatory ve W.J. Hessel tarafından geliştirilmiştir. Erdoğan ve Bacanlı (2002) ise ölçeğin Türkçe'ye uyarlama, güvenirlik ve geçerlik çalışmasını yapmıştır. 47 madde ve 5'li likert tipinde oluşturulan ölçek 12-14 yaş arası çocukların sosyal beceri düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin Olumlu ve Olumsuz Sosyal Davranışlar olmak üzere iki alt ölçeği bulunmaktadır.

Ölçeğin puanlanması: bana hiç uygun değil: 1 puan; bana pek uygun değil: 2 puan; bana biraz uygun: 3 puan; bana oldukça uygun: 4 puan; bana tamamen uygun: 5 puan şeklinde yapılmaktadır.

MESSY ölçeği hemen hemen aynı sayıda olumsuz ve olumlu maddeyi içermektedir ve sözel olan ve olmayan sosyal ve saldırgan davranışları ölçmenin yanı sıra çocukların başkalarına zarar vermeden kişiler arası ilişkilerde yer alabileceklerini vurgulamaktadır (Raymond & Matson, 1989; akt., Bacanlı ve Erdoğan, 2003).

Ölçeğin Geçerlik Çalışmaları: Ölçeğin geçerlik çalışmaları, 2001-2002 öğretim yılında Ankara il merkezinde bulunan Nihat Başakar İlköğretim Okulu'nda

yapılmıştır. Çalışmaya 6. 7. ve 8. sınıflarda okuyan 91'i kız, 89'u erkek olmak üzere toplam 180 öğrenci katılmıştır.

Araştırmada ölçek geçerliliğini belirlemek için Sosyal Beceri Ölçeği (Kocayörük, 2000) ve araştırmaya yönelik hazırlanan Öğretmen Dereceleme Formu kullanılmıştır. Daha sonra MESSY ile aralarındaki ilişki katsayıları hesaplanmıştır. Ölçek faktör yüklerinin bulunması için ise faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi ile, ölçek maddeleri orijinalinden farklı şekilde iki faktörde toplanmıştır. Maddeler içerisinden Faktör yükü .30'dan daha az olanlar çıkarılmış ve sonuç olarak 47 madde şeklinde ölçeğe son şekli verilmiştir.

MESSY ve Sosyal Beceri ölçeğinden alınan toplam puanların korelasyonunun r (159)=.32 (p<.01) olduğu görülmüştür. Sosyal Beceri Ölçeğinin alt ölçeklerle korelasyonunda ise, Olumlu Sosyal Davranışlar ile korelasyonu r (159)=.36 (p<.01); Olumsuz Sosyal Davranışlar ile ise r (159)=.16 (p<.05) olarak belirlenmiştir.

MESSY ve Öğretmen Dereceleme Formundan alınan toplam puanların korelasyonu r (178)=.27 (p<.01) olarak belirlenmiştir. Alt ölçeklerde ise, Olumlu Sosyal Davranışlar ve Öğretmen Dereceleme Formundan elde edilen puanların korelasyonu r (178)=.28 (p<.01) olarak bulunurken, Olumsuz Sosyal Davranışlar alt ölçeği ile Öğretmen Dereceleme Formundan elde edilen puanların korelasyonu r (178)=.16 (p<.05) olarak bulunmuştur.

Ölçeğin Güvenirlik Çalışmaları: Ölçeğin güvenilirliğini belirlemede iki hafta ara ile test-tekrar test yöntemi kullanılmıştır. Uygulama sonucunda öğrencilerin ilk uygulamada elde ettikleri toplam ortalama puanların X=192 (ss=24.77), Olumlu Sosyal Davranışlar alt ölçeğinde X=95.54 (ss=14.78) ve Olumsuz Sosyal Davranışlarda ise X=96.12 (ss=15.54) olduğu görülmüştür.

Öğrencilerden ikinci uygulamada elde edilen puanların toplamının X=192 (ss=22.66), Olumlu Sosyal Davranışların X=93.76 (ss=16.29) ve Olumsuz Sosyal

Davranışların ise X=97.97 (ss=12.91) olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin birinci ve ikinci uygulamasında elde edilen toplam puanların korelasyonunun r (171)=.77 (p<.01) olduğu görülmüştür. Güvenilirlik katsayılarının alt ölçeklerden Olumlu Sosyal Davranışlarda r (171)=.74 (p<.01), Olumsuz Sosyal Davranışlarda r (171)=.70 (p<.01) olduğu görülmüştür. Sonuç olarak MESSY'nin test-tekrar test güvenilirlik çalışmasının yeterli istatistiksel düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Ölçeğin madde ayırıcılıklarının hesaplanmasına yönelik madde analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz ile 41 maddenin toplam madde korelasyonunun .30'un üstünde olduğu, 7 maddeninkinin ise .15 ile .29 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu maddeler bazı çalışmalarda madde yükünün .15'e kadar inebildiği görüldüğü ve sınır değerin .15 olarak kabul edilmesinden dolayı ölçekten çıkarılmamıştır. Ölçek iç tutarlılık katsayısı alpha=.85 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayısı, Olumlu Sosyal Davranışlarda alpha=.74, Olumsuz Sosyal Davranışlarda ise alpha=.68 'tür. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısına yeterli sayılabilecek düzeyde sahip olduğu görülmüştür.

2.3.2. Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (ÇESDDÖ)

ÇESDDÖ, Dubow ve Ullman tarafından 1989 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Ilgın Gökler (2008) tarafından yapılmıştır. Ölçek 9-17 yaş arası çocuk ve ergenlerin sosyal destek algılarını belirlemeye yöneliktir. Çocuk ve ergenler ölçekte sosyal desteği aile, arkadaş (yakın arkadaş ve sınıf arkadaşı) ve öğretmen tarafından algılamaktadırlar. Özgün adı 'Social Support Appraisals Scale for Children (APP)' dir.

Ölçek, çocuk ve ergenlerin kendilerini, içinde bulunduğu sosyal çevre tarafından ne derece değer verildiği, sevildiği, ilgi ve kabul gördüğünü algılmasına yöneliktir. Ölçeğin ilk hali 31 maddeden oluşmaktadır. Daha sonra Dubow ve arkadaşları (1991) tarafından sınıf arkadaşları ve öğretmenleri tarafından algıladıkları

desteğe yönelik 10 yeni madde eklenmiş ve 41 madde halinde son şekline ulaşılmıştır (Gökler, 2008).

Beşli ölçek olarak her maddeye çocuklar tarafından (1=hiçbir zaman, 2=nadiren/çok ender olarak, 3=bazen, 4=çoğu zaman, 5=her zaman) olarak cevaplanmaktadır.

Ölçeğin Geçerlik Çalışmaları: Ölçeğin geçerlik çalışması, 9-17 yaşları arasında değişmekte olan 358 çocuktan ve ergenden oluşan bir örneklem ile yapılmıştır. Bunların 181'i (%50,6) erkek, 174'ü (%48,6) kızdır. Diğer 3'ü (%0,8) cinsiyetini belirtmemiştir. Örneklem Ankara ilindeki üç farklı sosyoekonomik düzeyde bulunan okullarda eğitim gören 3-8'inci sınıf öğrencileri (n=301) ile Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı ve Çocuk Hastanesi Adölesan Birimi'ne başvuran aynı yaş grubundaki çocuk ve ergenlerden (n=57) oluşmaktadır (Gökler, 2008).

Ölçeğin geçerliğini belirlemek için ölçüt geçerliğine ve faktör yapısına bakılmıştır. Ölçeğin maddeleri analiz sonucunda üç faktör altında toplanmış ve bu faktörler toplam varyansın %40,22 'sini açıklamıştır. Faktörlerden birincisi varyansın %14,83'nü açıklayan 19 maddeden, ikincisi varyansın %13,45'ini açıklayan 12 maddeden ve üçüncüsü ise varyansın %11,94'ünü açıklayan 10 maddeden oluşmaktadır.

Alt ölçeklerin isimleri sırasıyla şu şekildedir: “Arkadaşlardan Alınan Destek”, “Aileden Alınan Destek” ve “Öğretmenden Alınan Destek”. Türkçe formun 3 faktörlü yapısı özgün formun faktör yapısı ile tutarlıdır (Gökler, 2008).

Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği’ nin ölçüt geçerliliğini belirlemeye yönelik ise ölçeğk ile Çocuklar için Depresyon Ölçeği arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. İki ölçekten alınan puanlar arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=-.62$; $p<0.01$). Ölçeğin

güvenirliğine, Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı, iki yarım güvenirliği, test-tekrar test tekniği ve madde-test korelasyonu ile bakılmıştır. Yapılan iç tutarlık analizi ile 358 katılımcıdan tüm ölçek için elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının .93, test-tekrar test güvenirlik katsayısının .49 ($p< 0.01$) olduğu görülmüştür. Ölçeğin iki-yarım güvenirliğinin ise (Guttman) birinci yarım (21 madde) için .86, ikinci yarım (20 madde) için .90 olmak üzere .82 olduğu görülmüştür. Ölçekte bulunan her bir maddenin toplam elde edilen puan ile korelasyonu da .34 ile .64 arasında bulunmuştur (Gökler, 2008).

41 maddeden oluşan ölçeğin her maddesi beşli likert tipi değerlendirme (1=hiçbir zaman, 2=nadiren/çok ender olarak, 3=bazen, 4=çoğu zaman, 5=her zaman) ile hesaplanmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında toplam 19 maddeden oluşan "Arkadaşlardan Alınan Destek" faktörüne ait maddelerden 1, 3, 4, 10, 24, 25, 28, 30, 31; toplam 12 maddeden oluşan "Aileden Alınan Destek" faktörüne ait maddelerden 13, 15, 17, 18, 22 ve toplam 10 maddeden oluşan "Öğretmenden Alınan Destek" faktörüne ait maddelerden 33, 34, 37, 39, 41 ters puanlanmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Verilerin analizi SPSS 23 programı ile yapılmıştır. Sosyal Destek ve Sosyal Beceri puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan işlemlerden biri basıklık ve çarpıklık değerlerinin hesaplanmasıdır. Araştırmacılara göre, puanların normal dağılım gösterdiğinin kabul edilmesi için ölçek puanlarından elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Buna göre, ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği kabul edilmiş olup analizler için parametrik yöntemler kullanılmıştır.

Çalışmada, iki yönlü ANOVA testi, Pearson korelasyon testi, Regresyon testi kullanılmıştır. Pearson korelasyon testi; bağımsız iki nicel değişken arasındaki doğrusal ilişkinin yönü ve kuvvetinin belirlenmesi için kullanılmaktadır. Regresyon

testi; bağımlı değişken üzerinde bağımsız değişkenlerin oluşturduğu etkiyi belirlemektedir. İki yönlü ANOVA; bağımsız değişkenlerin, bir bağımlı değişken üzerine etkisini incelerken bağımsız değişkenlerin birbiri ile ilgili etkileşimini de hesaba katan modeli test eden analiz yöntemidir.

Çalışmada, Sosyal Destek ve Sosyal Beceri puanlarının ilişkisi Pearson korelasyon testi ile, Sosyal Becerinin Sosyal Destekten etkilenmesi Regresyon testi ile, Sosyal Destek ve Sosyal Beceri puanlarının demografik değişkenlere göre farklılık göstermesi ve engelli kardeş bulunma durumu ile etkileşimi iki yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgular beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, araştırmaya katılan ergenlerin demografik özellikleri; ikinci bölümde, ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerinin betimsel istatistikleri; üçüncü bölümde, ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerinin engelli kardeş bulunma durumuna ve çeşitli demografik özelliklere göre karşılaştırılması; dördüncü bölümde, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerinin çeşitli demografik özellikler ile engelli kardeşe ait özellikler açısından incelenmesi; beşinci bölümde ise; sosyal destek ve sosyal beceri arasındaki ilişkiye ait bulgular yer almaktadır.

3.1. Araştırmaya Katılan Ergenlerin Demografik Özellikleri ile İlgili Bulgular

Bu bölümde ergenlerin sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Çizelge 3.1. Ergenlerin Demografik Özellikleri

		engelli kardeş					
		var		yok		toplam	
		sayı	%	sayı	%	n	%
Cinsiyet	Erkek	26	40,6	34	53,1	60	46,9
	Kız	38	59,4	30	46,9	68	53,1
Yaş ve Sınıf	12 yaş (6. sınıf)	21	32,8	22	34,4	43	33,6
	13 yaş (7. sınıf).	18	28,1	22	34,4	40	31,3
	14 yaş (8. sınıf)	25	39,1	20	31,3	45	35,2
Annenin yaşı	30 ile 39 yaş arası	41	64,1	38	59,4	79	61,7
	40 ile 49 yaş arası	20	31,3	24	37,5	44	34,4
	50 ve üstü yaş	3	4,7	2	3,1	5	3,9
Babanın yaşı	30 ile 39 yaş arası	17	26,6	21	32,8	38	29,7
	40 ile 49 yaş arası	43	67,2	38	59,4	81	63,3
	50 ve üstü yaş	4	6,3	5	7,8	9	7,0
Annenini mesleği	Ev hanımı	60	93,8	56	87,5	116	90,6
	Memur	2	3,1	2	3,1	4	3,1
	Herhangi bir işte çalışıyor.	2	3,1	6	9,4	8	6,3
Babanın mesleği	Esnaf	13	20,3	20	31,3	33	25,8
	Memur	6	9,4	4	6,3	10	7,8
	İşçi	17	26,6	15	23,4	32	25,0
	Serbest meslek	28	43,8	20	31,3	48	37,5
	Emekli	0	0,0	5	7,8	5	3,9
Annenin eğitim durumu	Okuryazar değil	3	4,7	2	3,1	5	3,9
	İlköğretim	38	59,4	43	67,2	81	63,3
	Lise	18	28,1	14	21,9	32	25,0
	Üniversite	5	7,8	5	7,8	10	7,8
Babanın eğitim durumu	İlköğretim	38	59,4	35	54,7	73	57,0
	Lise	19	29,7	23	35,9	42	32,8
	Üniversite	7	10,9	6	9,4	13	10,2
Maddi durum	Yetersiz	5	7,8	1	1,6	6	4,7
	Orta	45	70,3	39	60,9	84	65,6
	İyi	14	21,9	24	37,5	38	29,7
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	29	45,3	29	45,3	58	45,3
	3 çocuk	22	34,4	28	43,8	50	39,1
	4 çocuk ve üstü	13	20,3	7	10,9	20	15,6
Kaçıncı çocuk	1.çocuk	24	37,5	24	37,5	48	37,5
	2.çocuk	25	39,1	28	43,8	53	41,4
	3.çocuk ve üstü	15	23,4	12	18,8	27	21,1
Aile tipi	Çekirdek aile	52	81,3	55	85,9	107	83,6
	Geniş aile	9	14,1	9	14,1	18	14,1
	Parçalanmış aile	3	4,7	0	0,0	3	2,3

Çizelge 3.1'de ergenlerin demografik özelliklerine ait bulgular yer almaktadır. Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin %59,4'ünün kız, %39,1'inin 14 yaşında ve 8. sınıfta olduğu, annelerin %64,1'inin 30-39 yaş grubunda, %93,8'inin ev hanımı, %59,4'ünün ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin babalarının %67,2'sinin 40-49 yaş

grubunda, %43,8'inin serbest meslek sahibi, %59,4'ünün ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin algıladıkları maddi durumlarının % 70,3' ünün orta düzey, ailedeki çocuk sayısının %45,3'ünün 2 çocuk, %39,1'inin 2. çocuk olduğu ve aile tipinin %81,3' ünün çekirdek aile olduğu tespit edilmiştir.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin ise, %53,1'inin erkek, %34,4' ünün 12 (6. sınıf), %34,4'ünün 13 yaşında (7. sınıf) olduğu, annelerin %59,4'ünün 30-39 yaş grubunda, %87,5'inin ev hanımı, %67,2'sinin ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin babalarının %59,4'ünün 40-49 yaş grubunda, %31,3'ünün serbest meslek sahibi, %54,7'sinin ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin maddi durumlarının %60,9'unun orta düzey, ailedeki çocuk sayısının %45,3'ünün 2 çocuk, ergenlerin %39,1'inin 2. çocuk olduğu ve aile tipinin %85,9' unun çekirdek aile olduğu tespit edilmiştir.

Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin demografik özellikleri ile ilgili bulgulara bakıldığında; ergenlerin demografik özelliklerinin benzer olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.2. Engelli Kardeşe Ait Bilgiler

		sayı	**%**
Engelli kardeşin cinsiyeti	Erkek	37	57,8
	Kız	27	42,2
Engelli kardeşin yaşı	0-6 yaş arası	11	17,2
	7-11 yaş arası	13	20,3
	12-18 yaş arası	32	50
	18 yaş ve üstü	8	12,5
Engel derecesi	Hafif	17	26,6
	Orta	25	39,1
	Ağır	22	34,4
Sağlıklı kardeşten büyüklük	Evet	36	56,3
	Hayır	28	43,8

Çizelge 3.2'de zihinsel engelli kardeşe ait özellikler yer almaktadır. Buna göre, engelli kardeşlerin yarısının 12-18 yaş arası, %57,8'inin erkek, %39,1'inin orta

derecede engelli, %56,3'ünün ise engeli olmayan kardeşten büyük olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Bu bölümde zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin MESSY ve ÇESDDÖ'den aldıkları puanların betimsel istatistikleri yer almaktadır.

Çizelge 3.3. Sosyal Beceri Puanlarının Betimleyici İstatistikleri

Sosyal Beceri	**Ölçekten alınabilecek minimum ve maksimum değerler**	**Ergenler**			
		Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenler		**Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler**	
		Ortalama	**Std. Sapma**	**Ortalama**	**Std. Sapma**
Olumlu Sosyal Davranışlar	24-120	98,91	12,69	104,41	8,49
Olumsuz Sosyal Davranışlar	23-115	105,25	6,26	105,80	6,12
Genel Sosyal Beceri	47-235	204,16	14,49	210,21	10,65

Çizelge 3.3'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamalarının 98,91 (min. 24-maks. 120), *olumsuz sosyal davranışlar* puan ortalamalarının 105,25 (min. 23-mak. 115) ve *genel sosyal beceri* puan ortalamalarının ise 204,16 (min. 47-mak. 235) olduğu görülmektedir.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin ise, *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamalarının 104,41 (min. 24-mak. 120), *olumsuz sosyal davranışlar* puan ortalamalarının 105,80 (min. 23-mak. 115) ve *genel sosyal beceri* puan ortalamalarının 210,21 (min. 47-mak. 235) olduğu görülmektedir.

Her iki grupta yer alan ergenlerin MESSY ölçeğinin hem *olumlu* hem de *olumsuz sosyal davranışlar* alt ölçeklerinden elde dilen puan ortalamalarının,

MESSY'den alınabilecek maksimum değerlere yakın olduğu görülmektedir. İki alt ölçek puanlarının toplamı olan *genel sosyal beceri* puan ortalamalarının da maksimum değerlere yakın olduğu görülmektedir. Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin kendi algılarına göre elde edilen bu puanlara bakıldığında, ergenlerin sosyal becerilerinin iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Yani ergenler daha fazla olumlu sosyal davranışlar sergilerlerken, olumsuz sosyal davranışlardan kaçınmaktadırlar.

Çizelge 3.4. Sosyal Destek Puanlarının Betimleyici İstatistikleri

Sosyal Destek	**Ölçekten alınabilecek minimum-maksimum değerler**	**Ergenler**			
		Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenler		**Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler**	
		Ortalama	**Std. Sapma**	**Ortalama**	**Std. Sapma**
Arkadaştan Alınan Destek	19-95	80,75	10,25	80,11	8,40
Aileden Alınan Destek	12-60	56,78	3,12	55,61	5,30
Öğretmenden Alınan Destek	10-50	43,86	4,38	43,11	4,52
Toplam Sosyal Destek	41-205	181,31	14,31	178,69	14,06

Çizelge 3.4'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *arkadaştan alınan destek* puan ortalamalarının 80,75 (min. 19-mak. 95 puan), *aileden alınan destek* puan ortalamalarının 56,78 (min. 12-mak. 60 puan), *öğretmenden alınan destek* puan ortalamalarının 43,86 (min. 10-mak. 50 puan) ve *toplam sosyal destek* puan ortalamalarının 181,31 (min. 41-mak. 205 puan) olduğu görülmektedir.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin; *arkadaştan alınan destek* puan ortalamalarının 80,11 (min. 19-mak. 95 puan), *aileden alınan destek* puan ortalamalarının 55,61 (min. 12-mak. 60 puan), öğretmenden alınan destek puan ortalamalarının 43,11 puan (min. 10-mak. 50 puan), *toplam sosyal destek* puan ortalamalarının 178,69 (min. 41-mak. 205 puan) olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.4'den de anlaşılacağı üzere, zihinsel engeli olan ve olmayan ergenlerin ÇESDDÖ'nün alt ölçekleri olan *arkadaştan*, *aileden* ve *öğretmenden alınan destek* puan ortalamalarının ve *toplam sosyal destek* puan ortalamalarının ölçekten alınabilecek maksimum değerlere yakın olduğu görülmektedir. Ergenlerin kendi algılarına göre elde edilen bu sonuçlara göre, her iki grupta bulunan ergenlerin arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden iyi düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

3.3. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Bu bölümde tüm ergenlerin MESSY ve ÇESDDÖ'den elde edilen puanlarının zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna ve çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığına ait bulgular yer almaktadır.

Çizelge 3.5. Olumlu Sosyal Davranışların Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Olumlu Sosyal Davranış		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	98,91	12,69	6,919	**0,010***
	Yok	104,41	8,49		
Cinsiyet	Erkek	99,57	11,37	4,105	**0,045***
	Kız	103,50	10,61		
Yaş	12 Yaş	100,02	11,85	0,653	**0,522**
	13 Yaş	102,10	10,33		
	14 Yaş	102,82	11,09		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	102,20	9,80	0,451	**0,638**
	İlköğretim	100,31	13,79		
	Lise ve üstü	101,60	11,93		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	102,53	9,71	0,757	**0,472**
	İlköğretim	99,62	12,43		
	Lise ve üstü	103,31	13,74		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	101,58	10,37	0,439	**0,509**
	İyi	101,84	12,82		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	102,02	12,51	0,158	**0,692**
	2 çocuktan fazla	101,36	9,86		
grup * cinsiyet				0,323	**0,571**
grup * yaş				0,522	**0,595**
grup * anneeğt				0,331	**0,719**
grup * babaeğt				0,116	**0,890**
grup * maddi				0,376	**0,541**
grup * çocuksayısı				0,247	**0,620**
R^2=0,189					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.5'de, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *olumlu sosyal davranışlar* alt ölçeğinden elde edilen puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip olmayan ergenlerin (zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler) *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları (104,40), zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarından (98,91) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden anlamlı derecede daha iyi düzeyde algıladıkları yani daha fazla olumlu sosyal davranış sergiledikleri söylenebilir.

Araştırmaya katılan tüm ergenlerin *olumlu sosyal davranışlarının* bazı demografik özelliklere göre karşılaştırılmasına bakıldığında, ergenlerin *olumlu sosyal davranışları* cinsiyete göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Kızların puan ortalamaları (103,50), erkeklerin puan ortalamalarından (99,57) daha yüksektir. Buna göre, kız ergenlerin, erkek ergenlerden daha fazla olumlu sosyal davranış sergilediği söylenebilir.

Ergenlerin olumlu sosyal davranışları, diğer demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre, ergenlerin olumlu sosyal davranışları yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerine göre değişmemektedir.

Olumlu Sosyal Davranış demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre, olumlu sosyal davranışlar üzerinde zihinsel engelli kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin birlikte etkisinin olmadığı yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre olumlu sosyal davranışlarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Çizelge 3.6. Olumsuz Sosyal Davranışların Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Olumsuz Sosyal Davranış		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	105,25	6,26	0,012	**0,915**
	Yok	105,80	6,12		
Cinsiyet	Erkek	104,83	6,01	2,595	**0,110**
	Kız	106,13	6,29		
Yaş	12 Yaş	107,09	5,06	2,241	**0,111**
	13 Yaş	105,90	5,73		
	14 Yaş	103,69	7,10		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	106,14	6,49	2,011	**0,139**
	İlköğretim	103,84	5,79		
	Lise ve üstü	105,80	4,71		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	104,62	6,84	2,686	**0,073**
	İlköğretim	106,29	5,14		
	Lise ve üstü	108,15	4,18		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	105,28	6,43	0,619	**0,433**
	İyi	106,11	5,55		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	105,26	5,73	0,455	**0,502**
	2 çocuktan fazla	105,74	6,54		
grup * cinsiyet				0,350	**0,556**
grup * yaş				0,049	**0,952**
grup * anneeğt				0,459	**0,633**
grup * babaeğt				1,349	**0,264**
grup * maddi				1,920	**0,169**
grup * çocuksayısı				0,090	**0,764**
R^2=0,195					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.6'ya göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *olumsuz sosyal davranışlar* alt ölçeğinden elde edilen puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermemektedir (p>0.05). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip olmayan ergenlerin (zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler) olumsuz sosyal davranışlar puan ortalamaları (105,85) ile zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarının (105,25) benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin benzer düzeyde olumsuz sosyal davranış sergiledikleri söylenebilir.

Ergenlerin *olumsuz sosyal davranışları*, demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, ergenlerin *olumsuz sosyal davranışları* cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerine göre değişmemektedir.

Olumsuz sosyal davranışlar demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, olumsuz sosyal davranışlar üzerinde zihinsel engelli kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin birlikte etkisinin olmadığı yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre olumsuz sosyal davranışlarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Çizelge 3.7. Genel Sosyal Becerinin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Genel Sosyal Beceri		**F**	**p**
		Ortalama	**Std. Sapma**		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	204,16	14,49	4,757	**0,031***
	Yok	210,20	10,65		
Cinsiyet	Erkek	204,40	13,94	6,127	**0,015***
	Kız	209,63	11,73		
Yaş	12 yaş	207,12	13,16	0,006	**0,994**
	13 yaş	208,00	12,98		
	14 yaş	206,51	13,19		
Annenin eğitim düzeyi	Okuryazar değil	208,33	11,75	1,223	**0,299**
	İlköğretim	204,16	15,57		
	Lise ve üstü	207,40	13,57		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	207,15	12,39	1,752	**0,179**
	İlköğretim	205,90	13,56		
	Lise ve üstü	211,46	14,85		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	206,86	12,67	0,868	**0,354**
	İyi	207,95	13,97		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	207,28	13,88	0,000	**0,984**
	2 çocuktan fazla	207,10	12,38		
grup * cinsiyet				0,042	**0,838**
grup * yaş				0,260	**0,772**
grup * anneeğt				0,177	**0,838**
grup * babaeğt				0,279	**0,757**
grup * maddi				1,371	**0,244**
grup * çocuksayısı				0,317	**0,575**
R^2=0,181					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.7'ye göre, ergenlerin MESSY'nin alt ölçeklerden elde edilen puanlarının toplamı olan *genel sosyal beceri* puanları zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumuna göre farklılık göstermektedir (p<0,05). Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin *genel sosyal beceri* puan ortalamaları (210,20), zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarından (204,16) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna göre, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal

becerilerinin, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden daha iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Ergenlerin *genel sosyal beceri* puanları cinsiyete göre farklılık göstermektedir (p<0,05). Kız ergenlerin *genel sosyal beceri* puan ortalamalarının (209,63), erkek ergenlerden (204,40) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, kızların sosyal becerilerini erkeklerden daha iyi düzeyde algıladıkları söylenebilir.

Genel sosyal beceri, diğer demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Genel sosyal beceri demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engelli kardeş bulunma durumu ile demografik özelliklerin ergenlerin genel sosyal becerileri üzerinde birlikte etkisinin olmadığı söylenebilir. Yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre genel sosyal becerilerinin benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Çizelge 3.8. Arkadaştan Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Arkadaştan Alınan Destek		**F**	**p**
		Ortalama	**Std. Sapma**		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	80,75	10,25	1,634	**0,204**
	Yok	80,11	8,40		
Cinsiyet	Erkek	79,05	10,15	2,380	**0,126**
	Kız	81,65	8,45		
Yaş	12 yaş	80,09	9,76	0,502	**0,607**
	13 yaş	81,38	9,15		
	14 yaş	79,91	9,24		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	80,84	8,65	0,960	**0,386**
	İlköğretim	80,59	9,52		
	Lise ve üstü	77,87	12,45		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	80,08	9,13	0,486	**0,616**
	İlköğretim	81,17	8,48		
	Lise ve üstü	80,00	13,22		
Maddi durum	Yetersiz, orta	79,78	9,55	1,450	**0,231**
	İyi	81,97	8,75		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	79,14	10,49	1,408	**0,238**
	2 çocuktan fazla	81,50	8,19		
grup * cinsiyet				0,023	**0,880**
grup * yaş				0,891	**0,413**
grup * anneeğt				1,563	**0,214**
grup * babaeğt				0,229	**0,796**
grup * maddi				2,669	**0,105**
grup * çocuksayısı				0,550	**0,460**
R^2=0,182					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.8'e göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *arkadaştan alınan destek* alt ölçeğinden elde edilen puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermemektedir (p>0.05). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *arkadaştan alınan destek* puan ortalamaları (80,75) ile zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarının (80,11) benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin arkadaşlarından benzer düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Ergenlerin *arkadaştan alınan destek* puanları, demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, ergenlerin *arkadaştan alınan destek* puanları cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerine göre değişmemektedir.

Arkadaştan alınan destek demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, ergenlerin arkadaştan alınan destek puanları üzerinde zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin birlikte etkisinin olmadığı yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre arkadaşlarından benzer düzeyde destek algıladıkları söylenebilir.

Çizelge 3.9. Aileden Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Aileden Alınan Destek		F	p
		Ortalama	**Std. Sapma**		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	56,78	3,12	2,063	**0,154**
	Yok	55,61	5,30		
Cinsiyet	Erkek	56,17	4,57	0,004	**0,952**
	Kız	56,22	4,21		
Yaş	12 yaş	57,65	2,74	3,306	**0,041***
	13 yaş	55,60	5,58		
	14 yaş	55,33	4,14		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	56,62	3,66	2,488	**0,088**
	İlköğretim	55,03	5,79		
	Lise ve üstü	56,40	4,26		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	55,70	4,08	2,336	**0,102**
	İlköğretim	56,88	4,63		
	Lise ve üstü	56,77	5,05		
Maddi durum	Yetersiz, orta	56,56	3,75	4,636	**0,034***
	İyi	55,34	5,54		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	56,60	3,90	1,257	**0,265**
	2 çocuktan fazla	55,86	4,73		
grup * cinsiyet				0,031	**0,861**
grup * yaş				2,011	**0,139**
grup * anneeğt				0,942	**0,393**
grup * babaeğt				0,617	**0,541**
grup * maddi				0,025	**0,874**
grup * çocuksayısı				0,809	**0,370**
R^2=0,244					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.9'a göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *aileden alınan destek* alt ölçeğinden elde edilen puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermemektedir (p>0.05). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *aileden alınan destek* puan ortalamaları (56,78) ile zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarının (55,61) benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin ailelerinden benzer düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Ergenlerin *aileden alınan destek* puanları yaşa göre farklılık göstermektedir (p<0,05). 12 yaşındaki ergenlerin *aileden alınan destek puan ortalamaları* (57,65), 13 ve 14 yaşındaki ergenlerden daha yüksektir. Buna göre, 12 yaşındaki ergenlerin ailelerinden, 13 ve 14 yaşındaki ergenlere göre daha fazla sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Ergenlerin *aileden alınan destek* puan ortalamaları maddi duruma göre farklılık göstermektedir (p<0,05). Maddi durumu yetersiz, orta olan ergenlerin *aileden alınan destek* puan ortalamaları (56,56), maddi durumu iyi olanlardan (55,34) daha yüksektir. Buna göre, maddi durumu yetersiz, orta olan ergenlerin, ailelerinden, maddi durumu iyi olanlara göre daha fazla sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Aileden alınan destek, diğer demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). *Aileden alınan destek* demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, engelli kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin aileden alınan destek üzerinde birlikte etkisinin olmadığı söylenebilir. Yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre ailelerinden benzer düzeyde destek algıladıkları söylenebilir.

Çizelge 3.10. Öğretmenden Alınan Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Öğretmenden Alınan Destek		F	p
		Ortalama	**Std. Sapma**		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	43,86	4,38	0,605	**0,438**
	Yok	43,11	4,52		
Cinsiyet	Erkek	42,73	4,54	2,965	**0,088**
	Kız	44,15	4,29		
Yaş	12 Yaş	44,60	3,95	2,209	**0,115**
	13 Yaş	43,78	3,58		
	14 Yaş	42,16	5,27		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	43,60	4,01	0,536	**0,587**
	İlköğretim	43,06	5,38		
	Lise ve üstü	43,73	4,79		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	42,93	4,54	1,364	**0,260**
	İlköğretim	44,07	4,18		
	Lise ve üstü	44,69	4,59		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	43,38	4,46	0,053	**0,819**
	İyi	43,74	4,48		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	43,81	4,39	0,584	**0,447**
	2 çocuktan fazla	43,21	4,51		
grup * cinsiyet				0,028	**0,867**
grup * yaş				2,160	**0,120**
grup * anneeğt				0,083	**0,921**
grup * babaeğt				0,020	**0,980**
grup * maddi				0,059	**0,808**
grup * çocuksayısı				0,000	**0,984**
R^2=0,184					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.10'a göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *öğretmenden alınan destek* alt ölçeğinden elde edilen puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *öğretmenden alınan destek* puan ortalamaları (43,86) ile zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarının (43,11) benzer düzeyde olduğu görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin öğretmenlerinden benzer düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Ergenlerin *öğretmenden alınan destek* puan ortalamaları, demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre, ergenlerin *öğretmenden alınan destek* puanları cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerine göre değişmemektedir.

Öğretmenden alınan destek demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre, ergenlerin öğretmenden alınan destek puanları üzerinde zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin birlikte etkisinin olmadığı yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre öğretmenlerinden benzer düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

Çizelge 3.11. Toplam Sosyal Desteğin Demografik Özelliklere göre Farklılaşması ve Grup Etkileşimi

		Toplam Sosyal Destek		F	p
		Ortalama	**Std. Sapma**		
Zihinsel Engeli Olan Kardeş	Var	181,31	14,31	0,031	**0,861**
	Yok	178,69	14,06		
Cinsiyet	Erkek	177,83	14,77	2,372	**0,127**
	Kız	181,91	13,48		
Yaş	12 Yaş	182,35	12,99	0,881	**0,417**
	13 Yaş	180,63	14,19		
	14 Yaş	177,20	15,10		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	180,98	12,92	1,376	**0,257**
	İlköğretim	178,47	16,10		
	Lise ve üstü	178,00	16,88		
Babanın eğitim düzeyi	Okuryazar değil	178,62	14,51	1,530	**0,221**
	İlköğretim	182,07	11,67		
	Lise ve üstü	181,08	19,39		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	179,63	14,77	0,056	**0,813**
	İyi	180,87	12,88		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	179,47	15,10	0,023	**0,879**
	2 çocuktan fazla	180,44	13,48		
grup * cinsiyet				0,029	**0,865**
grup * yaş				0,927	**0,399**
grup * anneeğt				0,419	**0,659**
grup * babaeğt				0,229	**0,795**
grup * maddi				1,479	**0,227**
grup * çocuksayısı				0,588	**0,445**
R^2=0,148					

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.11'e göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin *toplam sosyal destek* puanları zihinsel engeli olan kardeşe sahip olma durumuna göre farklılık göstermemektedir (p>0.05). Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *toplam sosyal destek* puan ortalamalarının (181,31), zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin puan ortalamalarından (178,69) daha yüksek olduğu görülse de farkın anlamlı derecede olmadığı görülmektedir. Buna göre, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin toplam sosyal destek algılarının benzer düzeyde olduğu söylenebilir.

Ergenlerin öğretmenden alınan destek puan ortalamaları, demografik özelliklere göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, ergenlerin *toplam sosyal destek* puanları cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Toplam sosyal destek demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, ergenlerin toplam sosyal destek puanları üzerinde zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumu ve demografik özelliklerin birlikte etkisinin olmadığı yani her iki grupta bulunan ergenlerin demografik özelliklerine göre benzer düzeyde sosyal destek algıladıkları söylenebilir.

3.4. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Çeşitli Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Sosyal Beceri ve Sosyal Desteklerinin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Bu bölümde zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin bazı demografik özelliklerine ve engelli kardeşin özelliklerine göre sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerine ait bulgular yer almaktadır.

Çizelge 3.12. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranışlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Olumlu Sosyal Davranış		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	95,12	12,79	1,390	**0,245**
	Kız	101,50	12,11		
Yaş	12 Yaş	95,67	12,63	1,216	**0,307**
	13 Yaş	101,28	13,31		
	14 Yaş	99,92	12,23		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	99,84	11,46	0,022	**0,883**
	İyi	95,57	16,44		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	98,45	14,71	0,071	**0,792**
	2 çocuktan fazla	99,29	10,95		
Aile tipi	Çekirdek aile	99,90	12,14	5,295	**0,027***
	Geniş aile	90,78	14,52		
Engelli Kardeşin Yaşı	0-11 yaş arası	97,46	14,62	0,149	**0,702**
	12 yaş ve üstü	99,78	11,48		
Engel derecesi	Hafif	92,24	13,87	4,209	**0,022***
	Orta	101,00	12,37		
	Ağır	101,68	10,58		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	97,11	14,60	0,534	**0,469**
	Hayır	100,31	10,99		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.12'ye göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *olumlu sosyal davranış*lar puan ortalamaları aile tipine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Çekirdek aileye sahip olanların olumlu sosyal davranış puan ortalamaları (99,90), geniş aileye sahip olanlardan (90,78) daha yüksektir.

Ergenlerin *olumlu sosyal davranışlar* puan ortalamaları zihinsel engeli olan kardeşin engel derecesine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Kardeşinin engel derecesi ağır olanların *olumlu sosyal davranış* puan ortalamaları (101,68), engel derecesi hafif ve orta olanlardan daha yüksektir. *Olumlu sosyal davranışların* diğer demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0,05$). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin olumlu sosyal davranışlarının, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, engelli kardeşin yaşı ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.13. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Olumsuz Sosyal Davranışlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Olumsuz Sosyal Davranış		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	105,27	5,90	0,195	**0,661**
	Kız	105,24	6,57		
Yaş	12 yaş	107,48	4,57	0,721	**0,492**
	13 yaş	105,67	5,52		
	14 yaş	103,08	7,38		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	105,04	6,25	0,757	**0,389**
	İyi	106,00	6,45		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	105,24	5,65	0,609	**0,440**
	2 çocuktan fazla	105,26	6,80		
Aile tipi	Çekirdek aile	105,27	6,50	0,172	**0,681**
	Geniş aile	104,11	5,37		
Engelli Kardeşin Yaşı	0-11 yaş arası	105,92	5,68	1,991	**0,166**
	12 yaş ve üstü	104,85	6,62		
Engel derecesi	Hafif	106,00	5,99	0,034	**0,966**
	Orta	105,32	6,01		
	Ağır	104,59	6,92		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	104,89	6,11	2,227	**0,143**
	Hayır	105,53	6,44		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.13'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *olumsuz sosyal davranışlar* puan ortalamaları demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin olumsuz sosyal davranışlarının, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.14. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Genel Sosyal Becerilerinin Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Genel Sosyal Beceri		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	200,38	15,50	1,437	**0,238**
	Kız	206,74	13,36		
Yaş	12 yaş	203,14	13,74	0,318	**0,730**
	13 yaş	206,94	15,74		
	14 yaş	203,00	14,51		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	204,88	13,24	0,267	**0,608**
	İyi	201,57	18,66		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	203,69	15,48	0,332	**0,567**
	2 çocuktan fazla	204,54	13,84		
Aile tipi	Çekirdek aile	205,17	13,61	4,574	**0,039***
	Geniş aile	194,89	17,08		
Engelli Kardeşin Yaşı	0-11 yaş arası	203,38	15,77	0,925	**0,342**
	12 yaş ve üstü	204,63	13,86		
Engel derecesi	Hafif	198,24	14,36	2,776	**0,074**
	Orta	206,32	15,97		
	Ağır	206,27	11,95		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	202,00	15,42	1,668	**0,204**
	Hayır	205,83	13,71		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.14.'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *genel sosyal beceri* puan ortalamaları aile tipine göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Buna göre, çekirdek aileye sahip olanların *genel sosyal beceri* puan ortalamaları (205,17), geniş aileye sahip olanlardan (194,89) anlamlı derecede daha yüksektir.

Ergenlerin *genel sosyal beceri* puan ortalamaları, diğer demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *genel sosyal becerilerinin,* cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.15. Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan Ergenlerin Arkadaştan Alınan Destek Puanlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Arkadaştan Alınan Destek		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	79,50	11,44	1,607	**0,212**
	Kız	81,61	9,41		
Yaş	12 yaş	80,19	10,04	0,133	**0,876**
	13 yaş	81,67	10,81		
	14 yaş	80,56	10,39		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	81,32	9,81	0,155	**0,696**
	İyi	78,71	11,85		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	78,34	12,21	0,570	**0,455**
	2 çocuktan fazla	82,74	7,93		
Aile tipi	Çekirdek aile	81,63	10,46	2,874	**0,098**
	Geniş aile	74,67	8,00		
Engelli Kardeşin Yaşı	0-11 yaş arası	79,13	12,79	0,060	**0,808**
	12 yaş ve üstü	81,73	8,41		
Engel derecesi	Hafif	81,29	11,04	0,410	**0,666**
	Orta	81,28	10,13		
	Ağır	79,73	10,16		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	78,79	11,97	0,222	**0,640**
	Hayır	82,28	8,55		

***p<0,05 anlamlı fark var, p>0,05 anlamlı fark yok; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.15'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *arkadaştan alınan destek puan ortalamaları*, demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin arkadaşlarından algıladıkları sosyal desteğin, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.16. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Aileden Alınan Destek Puanlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Aileden Alınan Destek		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	57,12	2,94	0,474	**0,495**
	Kız	56,55	3,25		
Yaş	12 Yaş	57,52	2,20	0,549	**0,582**
	13 Yaş	57,17	3,20		
	14 Yaş	55,88	3,57		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	56,82	3,01	1,363	**0,250**
	İyi	56,64	3,59		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	57,00	3,16	0,322	**0,574**
	2 çocuktan fazla	56,60	3,12		
Aile tipi	Çekirdek aile	56,81	3,02	0,214	**0,646**
	Geniş aile	55,89	3,89		
Engelli kardeşin yaşı	0-11 yaş arası	56,38	3,52	1,035	**0,315**
	12 yaş ve üstü	57,03	2,87		
Engel derecesi	Hafif	56,76	3,75	0,237	**0,790**
	Orta	56,84	2,90		
	Ağır	56,73	2,98		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	56,11	3,39	2,878	**0,098**
	Hayır	57,31	2,83		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.16'ya göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *aileden alınan destek puan* ortalamaları, demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin ailelerinden algıladıkları sosyal desteğin, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.17. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Öğretmenden Alınan Destek Puanlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Öğretmenden Alınan Destek		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	43,00	4,49	1,960	**0,169**
	Kız	44,45	4,26		
Yaş	12 yaş	44,95	4,07	0,333	**0,719**
	13 yaş	43,44	3,91		
	14 yaş	43,24	4,91		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	43,76	4,50	0,444	**0,509**
	İyi	44,21	4,04		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	44,14	4,56	1,346	**0,253**
	2 çocuktan fazla	43,63	4,28		
Aile tipi	Çekirdek aile	43,94	4,51	0,904	**0,347**
	Geniş aile	42,44	3,61		
Engelli kardeşin yaşı	0-11 yaş arası	43,88	4,58	0,393	**0,534**
	12 yaş ve üstü	43,85	4,31		
Engel derecesi	Hafif	45,00	3,94	1,232	**0,303**
	Orta	44,04	3,42		
	Ağır	42,77	5,48		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	43,89	4,34	0,129	**0,721**
	Hayır	43,83	4,47		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.17'ye göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *öğretmenden alınan destek* puan ortalamaları, demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin öğretmenlerinden algıladıkları sosyal desteğin, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

Çizelge 3.18. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Toplam Sosyal Destek Puanlarının Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine göre Farklılaşması

		Toplam Sosyal Destek		F	p
		Ortalama	Std. Sapma		
Cinsiyet	Erkek	179,42	15,50	2,244	**0,142**
	Kız	182,61	13,50		
Yaş	12 yaş	182,67	13,10	0,007	**0,993**
	13 yaş	182,00	14,78		
	14 yaş	179,68	15,34		
Maddi durum	Yetersiz, Orta	181,90	14,04	0,068	**0,796**
	İyi	179,21	15,60		
Ailedeki çocuk sayısı	2 çocuk	179,31	16,17	0,006	**0,936**
	2 çocuktan fazla	182,97	12,57		
Aile tipi	Çekirdek aile	182,38	13,94	2,804	**0,102**
	Geniş aile	172,44	14,68		
Engelli kardeşin yaşı	0-11 yaş arası	179,17	16,89	0,037	**0,849**
	12 yaş ve üstü	182,60	12,58		
Engel derecesi	Hafif	182,76	15,64	0,491	**0,616**
	Orta	182,16	13,54		
	Ağır	179,23	14,55		
Engelli kardeşten büyüklük	Evet	178,61	15,81	0,347	**0,559**
	Hayır	183,42	12,87		

***p<0,05 anlamlı fark var; iki yönlü ANOVA**

Çizelge 3.18'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin *toplam sosyal destek* puan ortalamaları, demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemektedir (p>0,05). Buna göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin algıladıkları toplam sosyal desteğin, cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi, engelli kardeşin yaşı, engel derecesi ve büyüklük durumu (doğum sırası) değişkenlerinden etkilenmediği söylenebilir.

3.5. Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çizelge 3.19. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri, Sosyal Destek Puanlarının İlişkisi

Zihinsel engeli olan kardeş=var		Olumlu Sosyal Davranış	Olumsuz Sosyal Davranış	Genel Sosyal Beceri	Arkadaştan Alınan Destek	Aileden Alınan Destek	Öğretmenden Alınan Destek	Toplam Sosyal Destek
Olumlu Sosyal Davranış	r	1	,062	,902**	,536**	,099	,290*	,504**
	p		,624	,000	,000	,437	,020	,000
Olumsuz Sosyal Davranış	r		1	,486**	,209	,299*	,043	,229
	p			,000	,097	,016	,736	,068
Genel Sosyal Beceri	r			1	,559**	,216	,273*	,540**
	p				,000	,087	,029	,000
Arkadaştan Alınan Destek	r				1	,273*	,454**	,923**
	p					,029	,000	,000
Aileden Alınan Destek	r					1	,286*	,516**
	p						,022	,000
Öğretmenden Alınan Destek	r						1	,698**
	p							,000
Toplam Sosyal Destek	r							1
	p							

****p<0,01, *p<0,05 anlamlı ilişki var, Korelasyon katsayısı güç düzeyleri; 0<r<0,299 zayıf, 0,300<r<0,599 orta, 0,600<r<0,799 güçlü, 0,800<r<0,999 çok güçlü.; Pearson Korelasyon**

Çizelge 3.19'a göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerde; *olumlu sosyal davranışlar* ile *genel sosyal beceri* (r=0,902) puanları arasında pozitif yönde çok güçlü bir ilişki, *arkadaştan alınan destek* (r=0,536), *toplam sosyal destek* (r=0,504) puanları ile arasında pozitif yönde orta kuvvette bir ilişki, *öğretmenden alınan destek* (r=0,290) puanları ile arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir.

Olumsuz sosyal davranışlar ile *genel sosyal beceri* (r=0,486) puanları arasında pozitif yönde orta kuvvette bir ilişki, *aileden alınan destek* (r=0,299) ile arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir.

Genel sosyal beceri ile *arkadaştan alınan destek* (r=0,559), *toplam sosyal destek* (r=0,540) puanları arasında pozitif yönde orta kuvvette bir ilişki, *öğretmenden alınan destek* (r=0,273) puanları ile arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir.

Arkadaştan alınan destek ile *aileden alınan destek* (r=0,273) puanları arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki, *öğretmenden alınan destek* (r=0,454) puanları ile arasında pozitif yönde orta kuvvette bir ilişki, *toplam sosyal destek* (r=0,923) puanları ile arasında pozitif yönde çok güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

Aileden alınan destek ile *öğretmenden alınan destek* (r=0,286) puanları arasında pozitif yönlü zayıf ilişki, *toplam sosyal destek* (r=0,516) puanları ile arasında pozitif yönde orta kuvvette bir ilişki olduğu görülmektedir.

Öğretmenden alınan destek ile *toplam sosyal destek* (r=0,698) puanları arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.20. Zihinsel Engeli Olmayan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri, Sosyal Destek Puanlarının İlişkisi

engelli kardeş=yok		**Olumlu Sosyal Davranış**	**Olumsuz Sosyal Davranış**	**Genel Sosyal Beceri**	**Arkadaştan Alınan Destek**	**Aileden Alınan Destek**	**Öğretmenden Alınan Destek**	**Toplam Sosyal Destek**
Olumlu Sosyal Davranış	r	1	,037	,819**	,224	,057	,265*	,227
	p		,770	,000	,075	,653	,034	,071
Olumsuz Sosyal Davranış	r		1	,604**	,499**	,389**	,364**	,587**
	p			,000	,000	,002	,003	,000
Genel Sosyal Beceri	r			1	,466**	,269*	,420**	,518**
	p				,000	,032	,001	,000
Arkadaştan Alınan Destek	r				1	,225	,365**	,814**
	p					,073	,003	,000
Aileden Alınan Destek	r					1	,438**	,666**
	p						,000	,000
Öğretmenden Alınan Destek	r						1	,734**
	p							,000
Toplam Sosyal Destek	r							1
	p							

****p<0,01, *p<0,05 anlamlı ilişki var, Korelasyon katsayısı güç düzeyleri; 0<r<0,299 zayıf, 0,300<r<0,599 orta, 0,600<r<0,799 güçlü, 0,800<r<0,999 çok güçlü.; Pearson Korelasyon**

Çizelge 3.20'ye göre, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerde; *olumlu sosyal davranış* ile *genel sosyal beceri* (r=0,819) puanları arasında pozitif yönlü güçlü ilişki, *öğretmenden alınan destek* (r=0,265) puanları ile arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır.

Olumsuz sosyal davranış ile *genel sosyal beceri* (r=0,604) arasında pozitif yönlü güçlü ilişki, *arkadaştan alınan destek* (r=0,499), *aileden alınan destek* (r=0,389), *öğretmenden alınan destek* (r=0,364), *toplam sosyal destek* (r=0,587) puanları ile arasında pozitif yönlü orta kuvvetli ilişki bulunmaktadır.

Genel sosyal beceri ile *arkadaştan alınan destek* (r=0,466), *öğretmenden alınan destek* (r=0,420), *toplam sosyal destek* (r=0,518) puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli ilişki, *aileden alınan destek* (r=0,269) puanları ile arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır.

Arkadaştan alınan destek ile *öğretmenden alınan destek* (r=0,365) puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli ilişki, *toplam sosyal destek* (r=0,814) puanları ile arasında pozitif yönlü çok güçlü ilişki bulunmaktadır.

Aileden alınan destek ile *öğretmenden alınan destek* (r=0,438) puanları arasında pozitif yönlü orta kuvvetli ilişki, *toplam sosyal destek* (r=0,666) puanları ile arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunmaktadır.

Öğretmenden alınan destek ile *toplam sosyal destek* (r=0,734) puanları arasında pozitif yönlü güçlü ilişki bulunmaktadır.

Çizelge 3.21. Grup Ayrımında Olumlu Sosyal Davranışlara Sosyal Destek Boyutlarının Etkisi

Grup	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayıların Anlamlılığı			Modelin Anlamlılığı		
			B	t	p	R^2	F	p
Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenler	Olumlu Sosyal Davranışlar	Arkadaştan Alınan Destek	0,520	4,214	**0,000***	0,294	8,309	**0,000**
		Aileden Alınan Destek	-0,064	-0,554	**0,581**			
		Öğretmenden Alınan Destek	0,072	0,582	**0,563**			
Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler	Olumlu Sosyal Davranışlar	Arkadaştan Alınan Destek	0,154	1,160	**0,251**	0,095	2,093	**0,111**
		Aileden Alınan Destek	-0,085	-0,622	**0,536**			
		Öğretmenden Alınan Destek	0,246	1,716	**0,091**			

***p<0,05 anlamlı etki var**

Çizelge 3.21'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerde; *arkadaştan alınan destek* (β=0,520), *olumlu sosyal davranışı* pozitif etkilemekte, *aileden ve öğretmenden alınan destek* etkilememektedir. *Olumlu sosyal davranışlardaki* değişimin %29,4'ünü *arkadaştan alınan destek* açıklamaktadır.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerde; *sosyal destek* boyutları *olumlu sosyal davranışları* etkilememektedir (p>0,05)

Çizelge 3.22. Grup Ayrımında Olumsuz Sosyal Davranışına Sosyal Destek Boyutlarının Etkisi

Grup	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Katsayıların Anlamlılığı			Modelin Anlamlılığı		
			B	t	p	R^2	F	p
Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenler	Olumlu Sosyal Davranışlar	Arkadaştan Alınan Destek	0,188	1,361	**0,179**	0,119	2,750	**0,049**
		Aileden Alınan Destek	0,283	2,205	**0,031***			
		Öğretmenden Alınan Destek	-0,123	-0,888	**0,378**			
Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler	Olumsuz Sosyal Davranışlar	Arkadaştan Alınan Destek	0,404	3,567	**0,001***	0,338	10,211	**0,000**
		Aileden Alınan Destek	0,251	2,139	**0,036***			
		Öğretmenden Alınan Destek	0,107	0,870	**0,388**			

***p<0,05 anlamlı etki var**

Çizelge 3.22'ye, göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerde; *aileden alınan destek* (β=0,283), *olumsuz sosyal davranışı* pozitif etkilemekte, *arkadaştan* ve *öğretmenden alınan destek* etkilememektedir. *Olumsuz sosyal davranışlardaki* değişimin %11,9'unu *aileden alınan destek* açıklamaktadır.

Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerde; *arkadaştan alınan destek* (β=0,404) ve *aileden alınan destek* (β=0,251) olumsuz sosyal davranışları pozitif etkilemekte, *öğretmenden alınan destek* etkilememektedir. *Olumsuz sosyal davranışlardaki* değişimin %33,8'ini, *arkadaştan* ve *aileden alınan destek* açıklamaktadır.

Çizelge 3.23. Grup Ayrımında Sosyal Beceriye Sosyal Desteğin Etkisi

Grup	**Bağımlı Değişken**	**Bağımsız Değişkenler**	**Katsayıların Anlamlılığı**			**Modelin Anlamlılığı**		
			B	**t**	**p**	**R^2**	**F**	**p**
Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenler	Genel Sosyal Beceri	Toplam Sosyal Destek	0,540	5,055	**0,000***	0,292	25,553	**0,000**
Zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler	Genel Sosyal Beceri	Toplam Sosyal Destek	0,518	4,774	**0,000***	0,269	22,792	**0,000**

***p<0,05 anlamlı etki var; Regresyon**

Çizelge 3.23'e göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerde; *toplam sosyal destek* (β=0,540) *genel sosyal beceriyi* pozitif etkilemektedir. *Genel sosyal beceri*deki değişimin %29,2'sini *toplam sosyal destek* açıklamaktadır.

Zihhinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerde; *toplam sosyal destek* (β=0,518) *genel sosyal beceriyi* pozitif etkilemektedir. *Genel sosyal becerideki* değişimin %26,9'unu *toplam sosyal destek* açıklamaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri incelenip karşılaştırılmıştır. Ayrıca zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri çeşitli demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre incelenmiştir. Zihinsel engeli olan bireylerin kardeşlerinin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri üzerine yapılmış araştırmaların sınırlı olması, bulguların yorumlanmasını güçleştirmiştir.

4.1. Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Puanlarının Betimsel İstatistiklerine Yönelik Tartışma

Araştırma kapsamına alınan zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal becerileri kendi algılarına göre belirlenmiştir. Ergenlerin sosyal becerilerine ait betimsel istatistiklerine bakıldığında; her iki grubun da olumlu sosyal davranışlarını, olumsuz sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini iyi düzeyde algıladıkları görülmektedir. Buna göre, ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını yüksek düzeyde; olumsuz sosyal davranışlarını ise az düzeyde sergiledikleri söylenebilir. Bu bulguyla tutarlı olarak, Duran ve ark.'nın (2013), yaptığı araştırmada da MESSY ölçeği ile elde edilen sonuçlara göre, bu araştırma kapsamına alınan ergenler gibi ortaokula giden öğrencilerin sosyal becerilerinin iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin sosyal becerileri ile ilgili araştırmalar birbirinden farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalarda bu bireylerin davranış ve psikososyal uyum problemleri, yalnızlık, akran ilişkileri problemleri gösterdiği tespit edilmişken (Aykara, 2015; Bagenholm ve Gillberg, 1991; Cuzzocrea ve ark., 2004; Gath ve Gumley, 1987; Mchale ve Gamble, 1989), bazı araştırmalarda bu çocukların sosyal uyumlarının iyi, davranış problemlerinin de olmadığı tespit edilmiştir (Dyson, 1999; Kaminsky ve Dewey, 2002). Bu durum, bu bireylerin engelli kardeşlerinin durumlarına uyum sağlamış

olmaları, kardeşleriyle iyi ilişki kurabilmiş olmaları, engelli kardeşlerinin durumlarına göre kendi davranışlarını olumlu algılamalarından kaynaklanıyor olabilir. Pilowsky ve arkadaşları da (2004), araştırmalarında engelli kardeşe sahip çocukların sosyoduygusal uyumlarının genel olarak iyi olduğunu tespit etmiştir. Literatürde bununla ilgili olarak, engelli kardeşe sahip olan bireylerin engelli kardeşlerine olumlu olarak uyum sağladıkları, duygusal ve sosyal becerilere, olgunluk, şefkat, güven gibi olumlu duygulara da sahip oldukları belirtilmektedir (Çınar ve ark., 2017; Findler ve Vardi, 2009).

Araştırma kapsamına alınan ergenlerin sosyal desteklerine ait betimsel istatistiklere bakıldığında; her iki grubun da arkadaştan, aileden ve öğretmenden algıladıkları sosyal desteklerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Literatürde, engelli kardeşe sahip olan ergenlerin sosyal destek düzeylerinin araştırıldığı ve karşılaştırıldığı az sayıda araştırmaya rastlanılmaktadır. Bu araştırmada zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal desteklerini iyi düzeyde algılaması literatürdeki başka bir araştırmayla tutarlılık göstermektedir. Kaminsky ve Dewey (2002), otizmli kardeşe sahip çocukların psikososyal uyumlarını, down sendromlu kardeşe sahip ve normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocuklarla karşılaştırmak amacıyla yaptığı araştırmasında, her 3 grubun da sosyal desteklerinin iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Aykara'nın (2015), zihinsel engeli olan kardeşe sahip bireylerin yaşantılarını değerlendirdiği araştırmasında ise bu bireylerin ailelerinden ve çevrelerinden yeterli düzeyde destek algılamadıkları belirlenmiştir.

4.2. Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Desteklerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Tartışma

Araştırmada yer alan tüm ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destekleri zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumuna ve çeşitli demografik özelliklere göre incelenip karşılaştırılmıştır.

Araştırma kapsamına alınan iki grubun MESSY'den aldıkları puanların (olumlu sosyal davranışlar, olumsuz sosyal davranışlar, genel sosyal beceri) zihinsel engelli kardeş bulunma durumuna göre karşılaştırılmasına bakıldığında; karşılaştırma grubundaki ergenlerin (zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler) olumlu sosyal davranışlar ve genel sosyal beceri puanlarının; zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. İki grup arasında olumlu sosyal davranışlar ve genel sosyal beceri açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilirken, olumsuz sosyal davranışlar açısından benzerlik tespit edilmiştir. Buna göre, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler, olumlu sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden daha yüksek algılarken; iki grubun benzer düzeyde olumsuz davranış sergilediği söylenebilir. Engelli kardeşlerin etkileşim yoluyla engelli olmayan kardeşlerini etkilediği ve onlardan etkilendiği ve çeşitli psikososyal uyum problemleri yaşadıkları diğer araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir (Bagelholm ve Gillberg, 1991; Powell ve Ogle, 1985) fakat diğer araştırma sonuçları tutarsızdır (Dyson, 1999; Mchale ve Gamble, 1989; Verte ve ark., 2003). Bu araştırmada, iki grubun olumlu sosyal davranışlar bakımından farklılık göstermesi ve olumsuz sosyal davranışlar açısından benzerlik göstermesi ise, içerisinde bulundukları yaş itibariyle ergenlik döneminde olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Ergenlik döneminde, bireyin dünyayı anlama ve özerk olma gereksinimiyle dış dünyaya daha çok yöneldiği ve sosyal etkileşimlerde daha fazla bulunarak sosyal becerilerini daha fazla geliştirdiği belirtilmektedir (Parker ve Benson, 2004; akt. Uludağlı, 2012). Bu süreçte bazı ergenler olumlu sosyal beceriler geliştirirken bazıları ise olumsuz sosyal davranışlar sergileyebilirler (Uludağlı, 2012).

Bu araştırmada, sosyal beceriler ergenlerin kendi algılarına göre belirlenmiştir. Literatürde engelli kardeşi olan çocukların psikososyal uyum, sosyal yetkinlik, davranış problemleri vb. bakımdan engelli kardeşi olmayan çocuklarla karşılaştırıldığı başka araştırmalara rastlamaktayız. Bu araştırmalarda, çocukların uyumları farklı ölçeklerden ve farklı kişilerden (örnek aile, öğretmen) alınan verilere göre yapılmıştır. Bu araştırmalardan bazıları, bu araştırma sonucuyla tutarlılık gösterirken, bazıları göstermemektedir. Örneğin, Cuzzocrea ve arkadaşlarının (2004),

zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 8-10 yaşları arasındaki çocukları karşılaştırdıkları araştırmalarında, zihinsel engelli kardeşi olan çocukların engelli kardeşi olmayanlara göre daha fazla davranışsal problemi olup olmadığını incelemişlerdir. Öğretmenlerinden elde edilen verilere göre, zihinsel engeli olan kardeşe sahip çocukların akranlarına göre sosyal becerilerinde daha çok sorun olduğu, akran ilişkilerinden kaçınmaya eğilimli oldukları sonucuna varmışlardır. Verte ve arkadaşları (2003), 29 tane otizmli kardeşe sahip çocukların davranış problemlerini, sosyal yeterlilik ve benlik kavramlarını engelli kardeşi olmayan grupla karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, engelli kardeşe sahip 6 ile 11 yaş arasındaki çocukların diğer gruba göre daha fazla davranış problemi olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde, Macks ve Reeve (2007) otizmli ve normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocukları karşılaştırdığı araştırmasında, otizmli kardeşe sahip erkek çocukların daha fazla duygusal ve davranışsal uyum problemi yaşadığını tespit etmişlerdir. Başka bir araştırmada, Akalın (2005), dikkat eksikliği ve hiperaktivitesi (DEHB) olan kardeşe sahip çocukların sosyal yetkinlik düzeyini, DEHB olmayan kardeşe sahip olanlardan daha düşük bulmuştur. Bu sonuçlar bu araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Buna karşın, Mandleco ve arkadaşlarının (2003) yaptığı araştırmada, öğretmenlerden elde edilen verilere göre; engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların sosyal becerilerinin farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir. Benzer şekilde, Cuskelly ve Gunn (2006), Grissom ve Burkowski (2002) de çalışmalarında davranışsal uyum, sosyal yeterlik bakımından engelli kardeşi olan ve olmayan çocuklar arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Marshall'ın (2003) yaptığı araştırmada da, engelli kardeşe sahip çocuklar ile engelli kardeşe sahip olmayan her iki gruptaki kardeşlerin yeterli sosyal beceriler sergilediği, işbirliği ve özkontrol becerilerinin engelli kardeşi olmayanlardan daha gelişmiş olduğu tespit edilmiştir (akt. Cuzzocrea ve ark., 2014). Hannah ve Midlarsky (1999), çalışmasında zihinsel engelli kardeşe sahip 6-17 yaş arası çocukların uyum ve yeterlik düzeylerini engelli kardeşi olmayan çocuklarla karşılaştırmıştır. Sonuçlara göre iki grup arasında uyum problemleri ve yeterlik açısından anlamlı fark bulunamamıştır. Bu sonuçlar, bu araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermemektedir.

Araştırma kapsamına alınan iki grubun MESSY'den aldıkları puanların (olumlu sosyal davranışlar, olumsuz sosyal davranışlar, genel sosyal beceri) demografik özelliklere ve demografik özelliklerin engelli kardeş bulunma durumuyla etkileşimine göre karşılaştırılması incelendiğinde; olumlu sosyal davranışların ve genel sosyal becerilerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülürken, diğer demografik özelliklere göre anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca, sosyal beceri demografik özelliklerin engellilik durumu ile etkileşimine göre farklılık göstermemektedir. Bu durum, demografik özellikler ile engelli kardeşe sahip olma durumunun birlikte etkisinin olmadığını göstermektedir.

Cinsiyetin etkisine bakıldığında; kız ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini erkek ergenlerden daha yüksek algıladıkları görülmüştür. Olumsuz sosyal davranışlarda anlamlı farklılık olmasa da kızların erkeklerden daha yüksek puan aldığı (yani daha az olumsuz sosyal davranış sergiledikleri) görülmüştür. Cinsiyet değişkeninin etkisi ile ilgili bulgu, literatürdeki bazı bulgularla tutarlılık göstermektedir. Literatürde ortaokul öğrencilerinin sosyal becerilerini araştırmamızda kullandığımız MESSY ile ölçen başka araştırmalara rastlamaktayız. Örneğin Duran ve arkadaşları (2013) araştırmalarında, ortaokul öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerini incelemişlerdir ve bu araştırma bulgusuyla benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Bu araştırmada da kızların sosyal becerilerini erkeklerden daha yüksek algıladığı bulunmuştur. Erdoğan'ın (2002) yaptığı araştırmada da kız öğrencilerin MESSY'den aldıkları sosyal beceri puanları, erkek öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Buna göre, kızların sosyal becerilerini erkeklerden daha yeterli algıladıkları, arkadaşlarıyla daha iyi ilişkiler içerisinde oldukları, daha olumlu davranışlar sergiledikleri, olumsuz davranışlardan erkeklere göre daha fazla kaçındıkları söylenebilir.

Araştırmada yaş, maddi durum değişkenlerinin ergenlerin olumlu sosyal davranış, olumsuz sosyal davranış ve genel sosyal beceri puanlarına etki etmediği tespit edilmiştir. Olumsuz sosyal davranışlar yaşa göre anlamlı olarak farklılık göstermese de, 12 yaş grubundaki ergenlerin diğerlerinden daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Bu bulgular, Bacanlı ve Erdoğan'ın (2003) araştımasıyla tutarlılık

göstermektedir. Bu araştırmada da yaşın ve sosyoekonomik düzeyin çocukların genel sosyal becerilerine etki etmediği, olumsuz sosyal davranışların ise 12 yaş lehine farklılaştığı ifade edilmektedir. Duran ve arkadaşlarının (2013) yaptıkları araştırmada da ekonomik düzeyin sosyal beceri üzerindeki etkisine rastlanmamıştır. Bu bulgular araştırma bulgusuyla tutarlılık göstermektedir.

Araştırma kapsamına alınan ergenlerin ÇESDDÖ'den aldıkları puanların (arkadaştan, aileden, öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek) zihinsel engelli kardeş bulunma durumuna göre karşılaştırılması incelendiğinde; her iki grubun arkadaştan, aileden ve öğretmenden algıladıkları sosyal destek düzeyleri ve toplam sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir. Buna göre, ergenlerin sosyal destek algıları engelli kardeş bulunma durumundan etkilenmemiştir. Yani zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenler arkadaş, aile ve öğretmenlerinden benzer düzeyde sosyal destek algılamaktadırlar. Bu bulgu literatürdeki sosyal destek ile ilgili diğer bazı araştırmalarla tutarlılık göstermektedir. Aldan (2012), otizmli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukları davranışsal ve duygusal uyumları, sosyal destek algıları ve benlik kavramları açısından karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, iki grup arasında sosyal destek bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kaminsky ve Dewey'in (2002), otizmli, down sendromlu ve engelli olmayan kardeşe sahip yaşları 8 ile 18 arasında değişen çocuklarla yaptığı araştırmada, çocukların psiko-sosyal uyumuna ve yalnızlık, sosyal destek ve psikososyal uyum arasındaki ilişkiye bakmıştır. Araştırma sonucunda, engelli kardeşi olan kardeşlerin, engelli kardeşi olmayanlar gibi düşük yalnızlık düzeyine sahip olduğu, psiko-sosyal uyumlarının iyi olduğu ve sosyal destek düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada özellikle aileden ve arkadaştan alınan destek bakımından engelli kardeşe sahip ergenlerle diğer ergenler arasında farklılık olmaması, engelli kardeşe sahip olmanın belirleyici bir etken olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Fakat, engelli kardeşe sahip bireylerin ailelerinin ilgisinden ve zamanından mahrum olduğu ve bu durumun bu bireylerde duygusal ve sosyal uyum problemlerine yol açtığı konusunda tutarlı çalışmalar bulunmaktadır (Aykara; 2015; McCullough ve Simon,

2011; Mchale ve Gamle, 1989; Powell ve Ogle, 1985; Rossiter ve Sharpe, 2001). Ayrıca bu bireylerin akranlarıyla daha fazla etkileşim problemi yaşadıkları, daha yalnız oldukları, sosyal ortamlarda fazla bulunmadıkları da tespit edilmiştir (Aykara, 2015; Bagenholm ve Gillberg, 1991).

Bu araştırmada ergenlerin ÇESDDÖ'den aldıkları puanların demografik özelliklere ve demografik özelliklerin engelli kardeş bulunma durumuyla etkileşimine göre incelendiği bulgulara bakıldığında; arkadaştan ve öğretmenden alınan sosyal desteğin ve toplam sosyal desteğin demografik özelliklere göre farklılaşmadığı görülürken; aileden alınan destek yaşa ve maddi duruma göre anlamlı olarak farklılaşmıştır. Buna göre, 12 yaş grubundaki ergenlerin aileden alınan destek puanlarının 13 ve 14 yaş grubundakilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Arkadaştan, öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek puanlarının yaşa göre anlamlı bir şekilde değişmediği görülse de, 12 yaş grubundaki ergenlerin 13 ve 14 yaşındakilere göre öğretmenlerden alınan destek ve toplam sosyal destek puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu ile ilgili olarak, Gökler (2007) de araştırmasında, toplam sosyal destek açısından, küçük yaştaki çocuklarla (9-12 yaş) daha büyük yaştaki çocuklar (13-17 yaş) arasında bir fark saptamamıştır. Ayrıca küçük yaştaki çocukların aile ve öğretmenden algıladıkları sosyal desteğin büyük yaş grubundakilerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Bunun yanında, Aliyev ve Tunç (2017), araştırmalarında 7. ve 8. sınıftaki ortaokul öğrencilerinin sosyal destek algılarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, araştırmacılar cinsiyete göre anlamlı farklılıklar tespit ederken, ailedeki çocuk sayısı, anne-baba eğitim durumu ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar olmadığını tespit etmiştir.

Bu araştırmada cinsiyet değişkeni açısından sosyal desteğin anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur. Bununla ilgili olarak, Çeçen (2008) ve Yıldırım'ın (2011) araştırmasında da cinsiyete göre sosyal desteğin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada cinsiyet açısından sosyal desteğin anlamlı olarak farklılaşmadığı görülse de, kızların puanlarının (181,91) erkeklerden daha yüksek olduğu (177,83) da görülmektedir. Bu durum, sosyal desteğin kızların lehine olduğunu da düşündürmektedir. Kahriman ve Polat (2003) da ergenlerin aileden ve

arkadaştan algıladıkları sosyal destek ile benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, kızların erkeklerden daha yüksek sosyal destek algıladıklarını tespit etmiştir. Gökler'in (2007) araştırmasında da, kızların sosyal destek algılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Engelli kardeşi olsun veya olmasın ergenlerin psikososyal gelişimleri ve zorlu durumlarla baş edebilmeleri bakımından aile, arkadaş ve öğretmen gibi sosyal destek kaynakları ve bu kaynaklardan yeterli düzeyde destek algılamaları çok önemlidir. Çünkü, ergenlerin yaşadıkları güçlüklerde, aile, arkadaş ve öğretmenlerinin desteğine ihtiyaç duyduğu, istediği desteği alamayan ergenlerin kendilerini yalnız ve çaresiz hissettikleri bu nedenle öfke duygusu yaşayarak dünyaya küsüp şiddete eğilim gösterebildikleri (Avcı ve Yıldırım, 2014), ayrıca, arkadaşlarından yeterli destek algılamayan çocuk veya ergenlerin, kendilerini bir gruba ait olarak hissedemediği ve bu durum kişinin okulu bırakmasına neden olabildiği ifade edilmektedir (Gökler 2007).

4.3. Zihinsel Engeli Olan Kardeşe Sahip Ergenlerin Sosyal Beceri ve Sosyal Destek Düzeylerinin Demografik Özelliklere ve Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre İncelenmesine Yönelik Tartışma

Bu araştırmada, sosyal beceri ve sosyal desteğin zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin çeşitli demografik özelliklerine ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılaşıp farklışmadığı incelenmiştir. Sosyal becerilere bakıldığında; olumlu sosyal davranışların aile tipine ve zihinsel engeli olan kardeşin engel derecesine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, ergenler olumlu sosyal davranışlarını, engel derecesi ağır olan kardeşe sahip olanlar, engel derecesi hafif ve orta olan kardeşe sahip olanlardan; çekirdek aileye sahip olanlar, geniş aileye sahip olanlardan daha yüksek algılamaktadır. Olumlu sosyal davranışların, cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim düzeyi, maddi durum, zihinsel engeli olan kardeşin engel derecesi ve büyüklük durumuna (doğum sırası) göre ise farklılaşmadığı görülmüştür.

Olumsuz sosyal davranışlar demografik özelliklere göre anlamlı olarak farklılık göstermemiştir.

Bu araştırmada, engel derecesi ağır olan kardeşe sahip olanların olumlu sosyal davranışlarını engel derecesi hafif ve orta olan kardeşe sahip olanlardan daha yüksek algıladığı ortaya çıkmıştır. Bu araştırma bulgusu engelli olmayan kardeşin kendisini ağır engelli kardeşi ile karşılaştırmasından ve kendisini daha yeterli algılamasından veya üstlendikleri sorumluluk ve bakım yüklerinden kaynaklı olabilir. Ayrıca, bu kardeşlerin kendi yeterliliklerini olumlu algılamaları, engelli kardeşlerinin zihinsel ve akademik olarak ciddi yetersiz olmalarından ve kendilerini direk karşılaştırma fırsatı bulmalarından da kaynaklanabilmektedir (Lyons-Sjostrom, 2003). Bu araştırma bulgusunun aksine, Hastings (2003) araştırmasında, otizmli kardeşin engel derecesi daha az olduğunda, engelli olmayan kardeşte daha az uyum problemi yaşandığını da tespit etmiştir.

Çekirdek ailede bulunan ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini geniş ailede bulunanlara göre daha yüksek algılaması literatürdeki bazı araştırmalarla tutarlılık gösterirken bazıları ile göstermemektedir. Bu araştırmalardan; Dyson (1989) ve Kaminsky ve Dewey (2002), büyük ailelerdeki çocukların daha uyumlu olduğunu tespit etmiştir. Buna karşın, Mates (1990), Kalecik (2013) ve Zoylan (2005) yaptığı araştırmada aile tipinin etkisi tespit edilmemiştir.

Bu araştırmada, genel sosyal beceri ve toplam sosyal desteğin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği fakat kızların sosyal beceri puanlarının erkeklerden daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu bulgu bazı araştırma bulgularıyla tutarlılık gösterirken bazıları ile göstermemektedir. Cinsiyetin etkisinin olmadığını tespit edildiği engelli kardeşe sahip çocuklarla ilgili diğer araştırmalara bakıldığında; Apaliçi (1999) ve Zoylan (2005) yaptığı araştırmada, cinsiyet değişkeninin kardeş ilişkilerinin niteliğini etkilemediği tespit edilmiştir. Kalecik (2013) de yaptığı araştırmada, otizmli kardeşe sahip çocukların sorunlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını bulmuştur. Benzer şekilde, Mchale ve arkadaşları (1986), Hannah

ve Midlarsky (1999) ve Kaminsky ve Dewey (2001) de cinsiyetin etkisi olmadığını bulmuştur. Buna karşın, Koç (2014) cinsiyetin etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Bu araştırmada, etkisi incelenen diğer demografik özelliklerin ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeyine etki etmediği tespit edilmiştir. Bu özelliklerle ilgili araştırmalara bakıldığında; bu araştırma bulguları bazı araştırma bulgularıyla tutarlılık gösterirken, bazıları ile göstermemektedir. Literatürde, engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri, psikososyal uyumu, davranış problemleri vb. ile ilgili yapılan araştırmalarda çeşitli sosyodemografik özelliklerin etkisine bakılmıştır ve bu araştırmalarda birbiriyle tutarlı olmayan sonuçlar elde edilmiştir. Van Riper (2000), engelli olmayan kardeşin yaşı ile uyumu arasında anlam olmadığını tespit etmiştir. Aksoy ve Yıldırım'ın (2008) araştırmasında, engelli olmayan kardeşin engelli kardeşine yönelik tutumlarının engelin derecesinden etkilendiği tespit edilmiştir. Yıldırım Doğru ve arkadaşları (2013), ailesinde engelli birey olan okul öncesi yaş döneminde bulunan çocukların davranış problemlerini ve sosyal becerilerini incelediği araştırmasında, çocukların sosyal beceri ve problem davranışlarının, kardeş sayısı, doğum sırası değişkenlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Dyson (1989) ise, engelli kardeşin yaşı, annenin eğitim düzeyinin sağlıklı kardeşin uyumuna etki ettiğini bulurken, Şenel ve Akkök (1996) yaptıkları araştırmada, ailenin eğitim düzeyinin etkisi olmadığını tespit etmiştir. Van Riper (2000) de, ekonomik durum, engelli kardeşin yaşı, ve ailedeki çocuk sayısının; Ünal ve Baran (2011) da engelli kardeşin yaşının sağlıklı kardeşin uyumuna etki etmediğini tespit etmiştir. Zoylan (2005), engelli olmayan kardeşin yaşı, engelli kardeşin yaşı, ailedeki çocuk sayısı değişkenlerinin kardeş ilişkileri üzerinde etki etmediğini bulurken, kardeşin cinsiyeti ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin anlamlı şekilde etkilediğini bulmuştur. Arıkan (2010) ise, zihinsel engelli kardeşi olan çocukların kaçıncı çocuk olduğuna (doğum sırası) göre kaygı düzeylerinin değişmediğini; Kalecik (2013) de, otizmli kardeşe sahip çocukların yaşadıkları sorunların, doğum sırası, ailenin sosyo-ekonomik durumu, babanın eğitim durumuna göre farklılaşmamadığını tespit etmiştir. Doğum sırasının etkisini tespit eden Rodrigue ve arkadaşları (1993), kardeşin yaşı ile psikolojik uyumu arasında ilişki olduğunu; Mchale ve Gamble, (1989) ise, engelli çocukların yaşça büyük kardeşlerinin daha

depresif, daha kaygılı oldukları ve sosyal olarak kendilerini daha az yeterli algıladıklarını tespit etmiştir.

4.4. Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Arasındaki İlişkiye Yönelik Tartışma

Bu araştırmadan elde edilen sosyal destek ve sosyal beceri arasındaki ilişkiye yönelik bulgulara göre;

Bulgular genel olarak, sosyal destek ve sosyal beceri arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Bu durum, ergenlerin arkadaş, aile ve öğretmenden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça sosyal becerilerinin de artacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu, literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Traş ve Arslan'ın (2013), ergenlerin sosyal yetkinliği ile algıladıkları sosyal destekleri arasındaki ilişki ile ilgili yaptıkları araştırmada da, aile, arkadaş ve öğretmenden algıladıkları sosyal desteğin sosyal yetkinliği pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Buna göre, ergenlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça, sosyal yetkinlikleri de artmaktadır. Özellikle arkadaş desteğinin ergenlik döneminde önemli olduğu ve ergenin gelişimsel olarak gereksinim duyduğu sosyalleşme sürecini desteklediği (Onur, 1993; akt., Traş ve Arslan, 2013), başarılı ve yeterli hissetttirdiği de belirtilmektedir (Aliyev ve Tunç, 2017).

Literatürde sosyal beceri ile sosyal destek arasındaki ilişkiye dikkat çekilmekte (Cohen ve ark., 1986) ve sosyal desteği yüksek kişilerin sosyal olarak daha yeterli olabileceği, sosyal olarak yeterli bireylerin ise, hem üzücü olaylarla daha iyi başa çıkabildikleri hem de sosyal desteği alıp koruyabildikleri var sayılmaktadır (Heller 1979; Heller ve Swindle, 1983; akt., Cohen ve ark., 1986).

Literatürde, ergenlerin sosyal destek algıları ile çeşitli konuların ilişkisinin incelendiği başka araştırmalara rastlamaktayız (Arslan, 2009; Avcı ve Yıldırım, 2014; Çeçen, 2008; Kahriman ve Polat, 2003; Pınar ve Tel, 2012; Yıldırım, 2006). Bu araştırmalarda da, sosyal desteğin yalnızlık, benlik saygısı, şiddet eğilimi,

depresyon, problem çözme becerileri, akademik başarı üzerinde önemli etkisi olduğu görülmektedir. Sosyal destek yokluğu, çocuk ve ergenlerde duygusal ve fiziksel problemler bakımından risk faktörü olarak kabul edilmektedir (Gökler, 2007).

Sosyal desteğin stresli olaylar karşısında tampon görevi (Buffer Theory) gördüğü belirtilmektedir (Cohen ve Wills, 1985). Buna göre, sosyal destek stresli olaylarla başaçıkılmasında önemli rol oynamaktadır. Çoğu araştırmaya göre, engelli kardeşe sahip olan ergenlerin de stresli bir yaşam ile karşıkarşıya kaldıkları tespit edilmiştir (Aykara, 2015; Benderix ve Sivberg, 2007) Bu nedenle engelli kardeşe sahip olan bireyler için sosyal destek ayrıca önem taşımaktadır. Çünkü, zorlu yaşam koşulları karşısında, sosyal destek düzeyi yüksek olan çocuk ve ergenlerin depresyon, kaygı düzeyleri, davranış problemlerinin, sosyal destek düzeyi daha düşük olan akranlarından daha az olduğu belirtilmektedir (Barrera ve ark. 2004; akt., Gökler, 2007). Engelli kardeşe sahip bireylerin bir yandan engelli kardeşlerindeki farklılıkları anlamaya çalışmaları ve aile içerisindeki rol ve beklentilerinden kaynaklanan aşırı bakım sorumlulukları ile birlikte, ailenin ilgi, zaman ve enerjisinin büyük kısmını engelli çocuğa vermesi kardeşin aileden yeterli destek algılamamasına, gelecek hakkında kaygılanmasına, çeşitli psiko-sosyal sorunlar yaşamasına, aile ve çevre tarafından ilgi ve destek ihtiyacı hissetmesine neden olabilmektedir (Aykara, 2015; Bagenholm ve Gillberg, 1987; Mchale ve Gamble, 1989; Şenel ve Akkök, 1996; Seligman, 1987). Bu nedenle, bu bireylerin algıladıkları sosyal destekleri arttıkça, psikolojik iyi oluşlarının da artacağı düşünülebilir. Ayrıca aile sistemi bakış açısıyla aileye sağlanan sosyal desteğin dolaylı olarak aile içerisinde bulunan engelli olmayan çocuğu da etkileyeceği söylenebilir. Bununla ilgili olarak, Hastings'in (2003) araştırmasında, aileye sağlanan destek arttıkça, engelli olmayan kardeşte daha az uyum problemi görüldüğü de tespit edilmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip 12-14 yaş arasındaki ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin çeşitli demografik özellikler açısından incelenmesi ve karşılaştırılması amacı ile yapılmıştır. Ayrıca özellikle zihinsel engeli oaln kardeşe sahip ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerine hangi demografik özelliklerin etki ettiğinin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Araştırmada karşılaştırma yapılmasının amacı, zihinsel engelli kardeşe sahip olmanın engelli olmayan kardeş üzerindeki etkilerini daha iyi anlayabilmektir. Bu amaçla araştırmaya katılan ergenlere ölçekler uygulanmış ve kendi algılarına göre sosyal beceri ve sosyal destek düzeyleri belirlenmiştir. Bu bölümde araştırma sonuçları genel olarak ele alınmış ve ekolojik yaklaşım ve okul sosyal hizmet müdahaleleri çerçevesinde çeşitli öneriler sunulmuştur.

Araştırmada ergenlerin sosyal beceri ve sosyal desteklerinin ne düzeyde olduğu belirlenmiş ve her iki grubun da sosyal becerilerini ve sosyal desteklerini iyi düzeyde algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleri zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumuna ve çeşitli demografik özelliklere karşılaştırılmıştır. İki grubun sosyal beceri (olumlu sosyal davranış, olumsuz sosyal davranış, genel sosyal beceri) ve sosyal destek (arkadaştan, aileden, öğretmenden alınan destek, toplam sosyal destek) düzeylerinin karşılaştırılması sonucunda; ergenlerin sosyal beceri düzeyleri arasında zihinsel engeli olan kardeş bulunma durumuna göre istatistiki anlamda farklılaşma saptanmış olup, sosyal destek düzeyleri arasında ise anlamlı farklılık saptanmamıştır. Buna göre, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenler sosyal becerilerini zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden daha yüksek algılamaktadır. Sosyal destekleri ise benzer düzeydedir.

Sosyal becerinin demografik özelliklere göre karşılaştırılmasına bakıldığında, tüm ergenlerin olumlu sosyal davranışları ve genel sosyal becerileri cinsiyet

değişkeni haricinde diğer demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir. Buna göre, kızların olumlu sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini erkeklerden daha yüksek algıladığı tespit edilmiştir. Olumsuz sosyal davranışlar demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir.

Sosyal desteğin demografik özelliklere göre karşılaştırılmasına bakıldığında; ailden alınan destek ergenlerin yaşına (12 yaş lehine) ve maddi duruma (yetersiz-orta düzey lehine) göre farklılık göstermiştir. Bunun dışında arkadaştan ve öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir.

Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerinin demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi) ve engelli kardeşin özelliklerine (yaşı, derecesi, büyüklük durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında; olumlu sosyal davranışlar, engelli kardeşin derecesine göre (engel derecesi ağır olanın lehine), genel sosyal beceri ise aile tipine (çekirdek aile lehine) göre farklılık göstermiştir. Sosyal beceri diğer demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemiştir. Sosyal destek (arkadaştan, aileden, öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek) demografik özelliklere ve engelli kardeşe ait özelliklere göre anlamlı olarak farklılaşmamıştır.

Sosyal destek ile sosyal beceri arasındaki ilişkiye bakıldığında; iki grupta da sosyal desteğin sosyal beceriyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir: Bu araştırmada zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlere Mamak bölgesindeki Özel Eğitim Okullarından ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden ulaşılmıştır. İleriki araştırmalarda Ankara'nın farklı bölgelerinden ve farklı şehirlerden katılımcıların da araştırmalara dahil edilmesi ve karşılaştırılması bulguların genellenmesini mümkün kılacaktır.

Örneklem yaş grubunun 12-14 yaş aralığında olması nedeniyle sınırlı sayıda engelli kardeşe sahip katılımcıya ulaşılmıştır. İleriki araştırmalarda araştırma kapsamına aldığımız yaş grubundan farklı olarak diğer yaş gruplarındaki kardeşlerin de sosyal becerilerine ve sosyal destek düzeylerine bakılabilir ve yaş aralığı daha fazla olan katılımcılar karşılaştırılabilir.

Araştırma örnekleminin demografik özellikleri benzer olduğu için ergenlerin sosyal beceri ve sosyal desteklerinde demografik özellikler bakımından önemli farklılıklar görülmemiştir. İleriki araştırmalarda, demografik özelliklerin farklı olması ve sosyoekonomik açıdan zıt grupların karşılaştırılması sağlanabilir. Böylece katılımcıların sosyal beceri ve sosyal desteklerine hangi özelliklerin etki ettiği daha açık şekilde anlaşılabilir.

İleriki araştırmalarda, çocukların sosyal beceri düzeyleri sadece kendi algılarına göre değil, ailelerinden ve öğretmenlerinden de bilgi alınarak araştırılabilir. Böylece daha objektif veriler elde edilebilir.

Daha fazla ve kapsamlı araştırmaların yapılmasıyla engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları psiko-sosyal sorunlar belirlendikten sonra, bu kardeşlere yönelik sosyal destek programları oluşturulabilir. Bu programlarla kardeşlerin, engelli kardeşlerinin engel durumları ile ilgili bilgi sahibi olmaları, engelli kardeşleriyle etkileşimlerinin arttırılıp kardeş ilişkilerinin kalitesinin arttırılması, engelli kardeşi olan çocukların bir arada duygu ve fikir alışverişi yapmaları sağlanabilir. Bu gruplarda sosyal becerilerin arttırılmasına yönelik etkinlikler de uygulanabilir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları sorunlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması için yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu araştırmalarda, farklı engel grubunda bulunan bireylerin kardeşleri incelenebilir. Farklı araştırmalarda, çocukların sorunları hem çocukların kendilerinden hem de aile ve çevredeki önemli diğer kişilerden bilgi alınarak ortaya çıkarılabilir. Ayrıca engelli kardeşe sahip çocukların uyumuna sadece yaş, cinsiyet, doğum sırası vb. demografik özellikler

açısından değil de ebeveynlerin psikolojik durumları, anne-baba tutumları, anne ve babaların sosyal beceri ve sosyal destek düzeyleri vb. araştırılıp kardeşlerle karşılaştırılabilir. Böylece kardeşin durumu, anne ve babanın durumuyla karşılaştırılıp aileye daha bütüncül müdaheleler yapılabilir. Aile sistemi yaklaşımıyla engelliliğin tüm aile üyelerini etkilediği varsayımıyla araştırma ve müdahele kapsamları genişletilebilir.

Ergenlerin sosyal beceri farklılıklarının sebeplerinin engelli kardeşin varlığından kaynaklanıp kaynaklanmadığından emin olmak için engelli kardeşe sahip çocukların sosyal becerilerine etki edeceği düşünülen çocukların kendine ait farklı özellikleri araştırılabilir (Psikolojik durumları, akademik başarıları vb.).

Okullar, aileden sonra çocukların sosyal gelişiminin sürdüğü ve etkilendiği en önemli yerdir ve ailenin yanında arkadaşlar ve öğretmenler de en önemli destek kaynaklarıdır. Bu nedenle, okul-aile işbirliği sağlanarak zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip tüm çocukların sorunları tespit edilip, bu çocuklara gerekli hizmetlerin sunulması sağlanabilir. Kurulması planlanan okul sosyal hizmet birimlerinin gerekli destek hizmetlerinin sağlanmasında etkin rol oynayacağı düşünülmektedir. Okul sosyal hizmet birimleri, engeli olan ve olmayan kardeşe sahip çocukların yaşadıkları sorunları, ekolojik sistem yaklaşımıyla çevreleri ile ilişkileri çerçevesinde inceleyip, sorunun kaynağını bulup okul rehberlik servisleriyle işbirliği içerisinde mikro, makro ve mezzo boyutta çeşitli müdahaleleri gerçekleştirecek ve tüm çocukların sağlıklı psikososyal gelişimine yönelik önemli fırsatlar sağlayacaktır. Ayrıca özellikle engelli kardeşe sahip çocukların yaşadıkları problemler yine engelli kardeş ve ailenin özellikleri göz önünde bulundurulup sistem çerçevesinde incelenerek doğru şekilde tespiti yapılıp, ailelere de gerekli hizmetler sağlanarak çocukların içinde bulundukları durumların çözümlenmesi sağlanabilir.

Okul sosyal hizmet biriminin kurulmasıyla, okullarda ayrıca sosyal beceri eksikliği yaşayan çocuklara yönelik Okul Rehberlik Servisi işbirliği ile sosyal beceri programları oluşturulabilir. Çocukların sosyal becerilerinin geliştirilmesi ve davranış problemlerinin azaltılmasına yönelik ailelere eğitimler verilebilir. Sosyal destek

kaynaklarının çocuklar üzerindeki etkilerinin arttırılması amacıyla sosyal destek sağlayan kişilere yönelik çalışmalar yapılabilir. Arkadaş ilişkilerine, öğretmen-öğrenci iletişimine ve ailelere yönelik çalışmalar düzenlenebilir. Özellikle engelli kardeşi olan çocukların ailelerine sosyal desteğin önemi vurgulanabilir ve engelli olmayan çocuklarına yönelik sosyal destek sürecini daha iyi yönetmeleri sağlanabilir. Sosyal destek sistemleri güçlendirilen çocukların sosyal becerilerinin de olumlu yönde gelişeceği veya sosyal becerileri geliştirilen çocukların sosyal destek sistemlerini daha etkin kullanacağı düşünülmektedir.

İleriki çalışmalarda, farklı yaş dönemlerinde bulunan engelli kardeşe sahip çocukların sorun ve gereksinimleri belirlendikten sonra, yaş düzeylerine uygun bilgi ve destek hizmeti verilmesi önem taşımaktadır.

ÖZET

Zihinsel Engeli Olan ve Olmayan Kardeşe Sahip 12-14 Yaş Arasındaki Ergenlerin Sosyal Destek ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi

Araştırma, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerini çeşitli demografik özelliklere göre incelemek ve karşılaştırmak amacıyla nicel yöntemle yapılmıştır. Araştırma örneklemini, Ankara ili Mamak ilçesinde bulunan Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Özel Eğitim Okulları ve Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine kayıtlı zihinsel engelli çocukların ortaokula giden 12-14 yaşları arasındaki kardeşleri ile Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaokullara devam eden, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip 12-14 yaşları arasındaki ergenler oluşturmaktadır. Örnekleme; zihinsel engeli olan kardeşe sahip 64, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip 64 olmak üzere toplam 128 ergen alınmıştır.

Araştırmaya katılan ergenlere 'Kişisel Bilgi Formu', 'Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği (MESSY) ve 'Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği (ÇESDDÖ)' uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde; Pearson korelasyon testi, Regresyon testi ve iki yönlü ANOVA analizleri kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenlerin kendi algılarına göre sosyal beceri ve sosyal desteklerinin iyi düzeyde olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılan tüm ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin zihinsel engelli kardeş bulunma durumuna ve çeşitli demografik özelliklere karşılaştırılmasına bakıldığında; iki grubun sosyal beceri (olumlu sosyal davranış, olumsuz sosyal davranış, genel sosyal beceri) ve sosyal destek (arkadaştan, aileden, öğretmenden alınan destek, toplam sosyal destek) düzeylerinin karşılaştırılması sonucunda, zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını ve genel sosyal becerilerini zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerden daha yüksek algıladığı görülmüştür.

Tüm ergenlerin olumlu sosyal davranışları ve genel sosyal becerileri cinsiyet değişkeni (kız ergenlerin lehine) haricinde diğer demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir. Olumsuz sosyal davranışları demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir.

Sosyal desteğe bakıldığında; aileden alınan destek alt boyutu ergenlerin yaşına (12 yaş lehine) ve maddi duruma (yetersiz-orta düzey lehine) göre farklılık göstermiştir. Bunun dışında arkadaştan alınan destek, öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek demografik özelliklere göre farklılık göstermemiştir.

Zihinsel engeli olan kardeşe sahip ergenlerin sosyal beceri ve sosyal destek düzeylerinin demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, maddi durum, ailedeki çocuk sayısı, aile tipi) ve engelli kardeşin özelliklerine (yaşı, derecesi, büyüklük durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakıldığında; olumlu sosyal davranış, engellik kardeşin derecesine göre (engel derecesi ağır olanın lehine), genel sosyal beceri ise aile tipine (çekirdek aile lehine)

göre farklılık göstermiştir. Sosyal beceri diğer demografik özelliklere ve engelli kardeşin özelliklerine göre farklılık göstermemiştir. Sosyal destek (arkadaştan, aileden, öğretmenden alınan destek ve toplam sosyal destek) demografik özelliklere ve engelli kardeşe ait özelliklere göre farklılık göstermemiştir.

İki grupta da sosyal desteğin sosyal beceriyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Elde edilen bu sonuçlarla ilgili olarak, ergenlerin özellikle zihinsel engeli olan kardeşe sahip olanların sosyal destek ve sosyal becerilerine yönelik ekolojik sistem yaklaşımı ve okul sosyal hizmeti çerçevesinde çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal beceri, Sosyal destek, Zihinsel engeli olan ve olmayan kardeşe sahip ergenler.

SUMMARY

The Examination of Social Support and Social Skill Levels of 12-14 Years Aged Adolescents Having Siblings Who Have or Not Mental Retardation.

The research was conducted to determine and compare the social support and social skill levels of 12-14 years aged adolescents having siblings who have or not mental retardation.

The context of the study consisted of 12-14 year of aged healthy adolescents having mentally retarded siblings registered in Special Education Schools and Private Education and Rehabilitation Centers and 12-14 year of aged healthy adolescents having at least one sibling registered in Secondary Schools belonging to National Education Directorate of Ankara. The sampling was consisted of 128 healthy adolescents, 64 of whom don't have mentally retarded sibling, 64 of whom have mentally retarded sibling.

Personal Information Form, Matson Social Skills Scale (MESSY) and Child and Adolescent Social Support Rating Scale (ÇESDDÖ) were applied to adolescents participating in the study.

In the evaluation of the data; Pearson correlation test, Regression test and two-way ANOVA analysis were used.

As a result of the study, it was found that adolescents having and not having mentally retarded sibling had good social skills and social support levels according to their perceptions. As a result of the comparison of social skills (positive social behavior, negative social behavior, general social skills) and social support (perceived from friends, perceived from family, perceived from teachers) and of two groups; there were statistically significant differences between the social skill levels of the adolescents and no significant difference was found between the social support levels. According to this, adolescents not having mentally retarded siblings perceive their social skills higher.

When the socio-demographic characteristics of the adolescents and the social skill and social support levels they perceived and their interaction with the disability situation were examined; positive social behaviors and general social skills of all adolescents did not differ according to other demographic characteristics except gender variable (in favor of girls) and their interaction with retarded sibling status.

Perceived support from the family of social support subscales differed according to the age (in favor of 12 years) and economic level (in favor of inadequate-middle) of adolescents. In addition, social support did not differ according to demographic characteristics and demographic characteristics and interaction with retarded sibling status.

When the social skills and social support levels of the adolescents having mentally retarded sibling differ according to demographic characteristics (gender, age, financial situation, number of children in the family, family type) and characteristics of the disabled

brother (degree, birth order); positive social behavior disagreed according to the degree of the brother (in the favor of the severity of the retardation), and the general social skill differed according to the type of family (in favor of the nuclear family). Positive social behaviors have a high degree of disability, while the general social skills are higher in adolescents in the nuclear family.

Positive social behavior, negative social behavior and general social skills did not differ according to other demographic characteristics and characteristics of mentally retarded sibling. Social support (support from friends, family, teachers, and total social support) did not differ significantly according to demographic characteristics and characteristics of mentally retarded sibling.

In both groups; social support has been found to have a positive effect on general social skills.

Related to this findings, various suggestions have been presented for social support and social skills of adolescents, especially those who have mentally disabled siblings in the framework of the ecological system approach and School Social Work.

Key Words: Adolescent having siblings who have or not mental retardation, Social skill, Social support

KAYNAKLAR

AHMETOĞLU E (2004). Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı.

AKÇAMETE G (2010). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar*. İçinde: genel eğitim okullarında özel gereksinimli çocuklar için özel eğitime giriş, Ed.: AKÇAMETE, G. 31-76. Ankara.

AKKÖK F (2003). Farklı Özelliğe Sahip Olan Çocuk Aileleri ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar. İçinde: *özel eğitime giriş,* Ed.: ATAMAN, A. 121-142. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

AKSOY AB, BERÇİN YILDIRIM G. (2008). Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri ile Kardeşlerini Kabullenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, **8 (3):** 751-779.

AKTAN MC (2016). Türkiye'de Okullarda Öğrencilerin Karşılaştıkları Problemler ve Okul Sosyal Hizmeti. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, **1 (1):** 109-120.

ALDAN M (2012). Otistik Kardeşe Sahip Çocukların Davranışsal ve Duygusal Uyumlarının, Benlik Kavramlarının ve Sosyal Desteklerinin İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

ALİYEV R, TUNÇ E (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyi ve Benlik Algılarının İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* **21 (2):** 401–418.

ANGIN E (2015). Otizm ve Özgül öğrenme Güçlüğü Tanısı Almış Çocukların Sağlıklı Kardeşlerinin Psikolojik Uyumu, Kardeş İlişkileri ve Algıladıkları Anne Kabul-Reddi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Bilim Dalı.

APALAÇİ V (1996). Psychological Adjustment and Sibling Relationships of Older Brothers and Sisters of Children with Pervasive Developmental Disorders. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.

ARAL N, GÜRSOY F (2007). Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. Morpa Kültür Yayınları Ltd. Ş. İstanbul, s.:117-118.

ARSLAN C (2009). Anger, Self-Esteem and Perceived Social Support in Adolescence. *Journal of Social Behavior and Personality*, **37 (4):** 555-564.

ATASOY S (2002). Engelli (Otistik) Kardeşe Sahip Olan Bireylerin Kardeş ilişkilerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.

AYKARA A (2015). Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

BACANLI H (1999). Sosyal Beceri Eğitimi. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BACANLI H, ERDOĞAN F (2003). Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin (MESSY) Türkçeye Uyarlanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* **3 (2):** 351-379.

BAGENHOLM A, CENTRE CN, GİLLBERG C (1991). Psychosocial Effects on Siblings of Children with Autism and Mental Retardation: a Population-based Study. *Journal of Mental Deficiency Research,* **35:** 291–307.

BALLI D (2016). Role and Challenges of School Social Workers in Facilitating and Supporting the İnclusiveness of Children with Special Needs in Regular Schools. *Academics International Scientific Journal,* **14:** 148-157.

BARRERA M (1986). Distinctions Between Social Support Concepts, Measures and Models. *American Journal of Community Psychology*, **14 (4):** 413-445.

BENDERİX Y, SİVBERG B (2007). Siblings' Experiences of Having a Brother or Sister with Autism and Mental Retardation: A Case Study of 14 Siblings from Five Families. *International Pediatric Nursing*, **22 (5):** 410-418.

BENDERİX Y, NORDSTRÖM B, SİVBERG B (2006). Parents' Experience of Having a Child with Autism and Learning Disabilities Living in a Group Home: A Case Study. *SAGE Publications and The National Autistic Societ*y, **10 (6):** 629-641.

BOZBEY AKALIN A (2005). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Abla ve Ağabeylerinin Sosyal Beceri Düzeyi ve Kardeş İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

CARTER S, COOK J, SUTTON-BOULTON G, WARD W, CLARKE S (2016). Social Pedagogy As A Model To Provide Support For Siblings Of Children With İntellectual Disabilities: A Report Of The Views Of The Children And Young People Using A Sibling Support Group. *Journal of Intellectual Disabilities*, **20 (1)**: 65–81.

CAVKAYTAR A, DİKEN İH (2006). Özel eğitime giriş. Kök yayıncılık, Ankara.

CICOGNANI E (2011). Coping Strategies with Minor Stressors in Adolescence: Relationships with Social Support, Self-Efficacy, and Psychological Well-Being. *Journal of Applied Social Psychology*, **41 (3):** 559–578.

COHEN, S (1992). Stress, Social Support and Disorder. The Meaning of Measurment of Social Support. 109-124.

COHEN S, WİLLS TA (1985). Stress, Social Support and The Buffering Hypothesis. *Psychological Bulletin,* **98 (2):** 310–357.

CONWAY S, MEYER D (2008). Developing Support for Siblings of Young People with Disabilities. *Support for Learning,* **23 (3):** 113-117.

CRUZ DEL (2014). School Social Work Programing for an Elementary School: A Grant Writing Project. Master Thesis. California State University, Long Beach.

CUSKELLY M, GUNN P (1993). Maternal Reports of Behavior of Siblings of Children with Down Syndrome. *American Journal on Mental Retardation,* **97 (5):** 521-529.

CUSKELLY M, GUNN P (2003). Sibling Relationships of Children With Down Syndrome. Perspectives of Mothers, Fathers and Siblings. *American Journal on Mental Retardation,* **108 (4):** 234-244.

CUZZOCREA F, LARCAN R, COSTA S, GAZZANO C (2014). Parents' Competence and Social Skills in Siblings of Disabled Children. Social Behavior and Personality. *An International Journal,* **42 (1):** 45–57.

ÇEÇEN AR (2008). Öğrencilerinin Cinsiyetlerine ve Anababa Tutum Algılarına Göre Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* **6 (3):** 415-431.

ÇINAR İÖ, KARTAL A, ASLAN GK (2017). Zihinsel Engelli Kardeşi Olan ve Sağlıklı Kardeşi Olan Çocukların Kardeş İlişkileri. *Kesit Akademisi Dergisi,* **3 (11):** 230-244.

ÇİFTCİ İ, SUCUOĞLU B (2003). Bilişsel Süreç Yaklaşımıyla Sosyal Beceri Öğretimi. Kök Yayıncılık, Ankara.

DAĞ A (2017). Okul Sosyal Hizmeti. Açılım Kitap, İstanbul.

DARBYSHIRE LV, STENFERT KROESE B (2012). Psychological Well- Being and Social Support for Parents With Intellectual Disabilities: Risk Factors and Interventions. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities,* **9 (1):** 40-52.

DAMYANOV K (2010). Social Work and Inclusive Education of Children and Pupils with Special Educational Needs. *Trakia Journal of Sciences,* **8 (3):** 278–282.

DAVIS KE (2010). The Psychological Adjustment of Siblings of Children with Disabilities: the Role of the Family and the Wider Social Community, PhD Thesis, School of Health Sciences, RMIT University. https://researchbank.rmit.edu.au/eserv/rmit:10372/Davis.pdf Erişim Tarihi: 01/09/2018.

DIEHL DS (2003). Social Work Services in Schools: Evaluation of a Community-School Social Work Model. The Degree of Doctor of Philosophy. Faculty of the Graduate School of the University of Louisville.

DOĞAN M (2015). Yetersizliği Olan Çocuklar, Aile ve Aile eğitimi: Kavramsal ve Uygulamaya Dönük Gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **15 (Özel Sayı):** 111-127.

DUMAN N (2000). Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

DUPPER D (2013). Okul Sosyal Hizmeti: Etkin Uygulamalar İçin Beceri ve Müdahaleler. (Y.Özkan ve E.G. Çifci, Çev.). Kapital Yayınevi, İstanbul.

DURAN M, ÇELİKÖZ N, ÖZDEMİR TOPALOĞLU A (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **14 (2):** 121-137.

DUYAN V (2012). Sosyal Hizmet-Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Öz Baran Ofset Matbaacılık, Ankara.

DUYGUN T, SEZGİN N (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde Stres Belirtileri, Stresle Başaçıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi,* **18 (52):** 37–52.

DYSON L (1989). Adjustment of Siblings of Handicapped Children. *A Comparison. Journal of Pediatric Psychology,* **14:** 215–229.

DYSON L (1998). A Support Program for Siblings of Children with Disabilities: What Siblings Learn and What They Like. *Psychology in The Schools,* **35 (1):** 57-65.

DYSON L (1999). The Psychological Functioning of School Age Children Who Have Sibling with Developmental Disabilities: Change and Stability Over Time. *Journal of Applied Developmental Pschology,* **20 (2):** 253-271.

ELLIOT SN, GRESHAM FM (1987). Children's Social Skills: Assessment and Classification Practices. *Journal of Counseling and Development,* **66 (2):** 96-99.

ERDOĞAN F (2002). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Sosyal Becerilerin Sosyo-Ekonomik Düzey, Cinsiyet ve Yaş ile İlişkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı.

ERİPEK S (1996). Zihinsel Engelli Çocuklar. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, No: 900.

ERİPEK S (2005). Zeka Geriliği. Kök Yayıncılık, Ankara.

ERTEKİN PINAR Ş, TEL H (2012). İlköğretim 4.−7. Sınıf Öğrencilerinin Depresyon Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, **19 (2):** 69-80.

FINDLER L, VARDI A (2009). Psychological Growth Among Siblings of Children with and without Intellectual Disabilities. *Intellectual and Developmental Disabilities*, **47 (1):** 1-12.

FORTIER LM, WANLASS RL (1984). Family crisis following the diagnosis of a handicapped child. Family Relations. *An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies,* **33 (1):** 13-24.

FURMAN W, BUHRMESTER D (1985). Children' s Perceptions of the Qualities of Sibling Relationships. *Child Development,* **56 (2):** 448–461.

GALLAGHER P, POWELL T, RHODES C (2006). Brothers and Sister: A Special Part of Exceptional Families. Baltimore, MD: Paul Brookes.

GATH A, GUMLEY D (1987). Retarded Children and Their Siblings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, **28 (5):** 715-30.

GIALLO R, ROBERTS R, EMERSON E, WOOD C, GAVIDIA-PAYNE S (2014). The Emotional and Behavioural Functioning of Siblings of Children with Special Health Care Needs Across Childhood. *Research in Developmental Disabilities*, **35 (4):** 814-825

GOLD N (1993). Depression and Social Adjustment in Siblings of Boys with Autism. *J. Autism Dev Disord.*, **23 (1):** 147-163.

GÖKLER I (2007). Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği Türkçe Formunun Uyarlama Çalışması: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* **14 (2):** 90-99.

GÖKLER I (2008). Sistem yaklaşımı ve Sosyal-Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde Oluşturulan Kavramsal Model Temelinde Kronik Hastalığı Olan Çocuklar ve Ailelerinde Psikolojik Uyumun Yordanması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

GREEFF AP, NOLTING C (2013). Resilience in Families of Children with Developmental Disabilities. *Families, Systems, and Health*, **31 (4):** 396-405.

GRESHAM FM, COOK CJ, CREWS SD, KERN L (2004). Social Skills Training for Children and Youth with Emotional and Behavioral Disorders. Validity Considerations and Future Directions. *Behavioral Disorders*, **30:** 19–33.

GRESHAM FM (1986). Conceptual and Definitional Issues in the Assessment of Children's Social Skills: Implications for Classification and Training. *Journal of Clinical Child Psychology,* **15 (1):** 3-15.

GRESHAM FM (2001). Social Skills Instruction for Exceptional Children. *Theory into Practice,* **22 (2):** 129-133.

GRESHAM FM (2016). Social Skills Assessment and Intervention for Children and Youth. *Cambridge Journal of Education*, **46:** 319–332.

GRESHAM FM, ELLIOTT SN (1987). The Relationship Between Adaptive Behavior and Social Skills: Issues in Definition and Assessement. *The Journal of Special Education,* **21 (1):** 168-181.

GRISSOM MO, BURKOWSKI JG (2002). Self-Efficacy in Adolescents Who Have Siblings with or without Disabilities. *American Journal on Mental Retardation,* **107 (2):** 79-90.

GROSSMAN FK (1972). Brothers and sisters of retarded children: An exploratory study. New York: Sysacuse University.

HANNAH ME, MIDLARSKY E (1999). Competence and Adjustment of Siblings of Children with Mental Retardation. *American Journal on Mental Retardation,* **104 (1):** 22-37.

HANSEN WE (2008). School Social Workers' Relationships with Parents: A Critical Incident Field Study. Degree of Doctor of Education, The University of Minnesota.

HASKAN AVCI Ö, YILDIRIM İ (2014). Ergenlerde Şiddet Eğilimi, Yalnızlık ve Sosyal Destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education],* **29 (1):** 157-168.

HASSAL R, ROSE J, MCDONALD J (2005). Parenting Stress in Mothers of Children with an Intellectual Disability: The Effects of Parental Cognitions in Relation to Child Characteristics and Family Support. *J Intellect Disabil Res.,* **49 (6):** 405-18.

HASTINGS RP (2003). Brief Report: Behavioral Adjustment of Siblings of Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* **33 (1):** 99-104.

HORSLEY S, OLİVER C (2015). Positive Impact and its Relationship to Wellbeing in Parents of Children with Intellectual Disability: A Literature Review. *International Journal of Developmental Disabilities,* **61 (1):** 1-19.

JACOBS L (2015). Psychological Adjustment and Social Support in Siblings of Individuals with Disabilities. Degree of Doctor of Psychology, Hofstra University Hempstead, NY.

JAROLMEN J (2017). Okul Sosyal Hizmeti Bir Uygulama Klavuzu. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Yasemin Özkan. Nika Yayınevi, Ankara.

KAHRAMAN İ, KARADAYI N (2015). Engelli Kardeşe Sahip Olan Çocukların Engelli Kardeşleriyle Deneyimlerine İlişkin Görüşleri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal,* **1 (2):** 390-408.

KAHRİMAN İ, POLAT S (2003). Adölesanlarda Aileden ve Arkadaşlardan Algılanan Sosyal Destek ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, **6 (3):** 13–24.

KALECİK P (2013). Otizmli Çocukların Normal Gelişim Gösteren Kardeşlerinin Yaşadıkları Sorunlar. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı.

KAMINSKY L, DEWEY D (2001). Siblings Relatinships of Children with Autism. *Journal or Autism and Developmental Disorders,* **31 (4):** 399-410.

KAMINSKY L, DEWEY D (2002). Psychosocial Adjustment in Siblings of Children with Autism. *J Child Psychol Psychiatry,* **43 (2):** 225-232.

KARA Y (2019). Zihinsel Yeti Yitimi Olan Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmet Uygulaması: Bir Vaka Sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, **30 (1):** 353-373.

KARADAĞ G (2009). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin,* **8 (4):** 315–322.

KARAKAYA S (2012). İlköğretim Okullarında Ailenin Eğitime Katılımı ve Okul Sosyal Hizmeti. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı.

KARASAR N (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler. Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.

KARATAŞ K, GENCER TE, ÇALIŞ N, EGE A (2016). Öğrenci Sorunlarının Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Değerlendirilmesi. *Okul Sosyal Hizmeti Dergi Özel Sayısı*, 71-81.

KAYAMA M (2018). Implications for School Social Work Parental Experiences of Children's Disabilities and Special Education in the United States and Japan. *Implications for School Social Work education,* **55 (2):** 117–125.

KAZAK AE (1989). Families of Chronically İll Children: A Systems and Social-Ecological Model of Adaptation and Challenge. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* **57 (1):** 25-30.

KAZAK AE, MARVIN RS (1984). Differences, Difficulties and Adaptation: Stress and Social Networks in Families with A Handicapped Child. *Family Relations,* **33:** 67-77.

KOÇ B (2014). Zihinsel Engelli Çocukların Sağlıklı Kardeşlerinin Benlik Saygısı ve Okul Başarısı. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı.

KONUK R, DOĞRU SY (2012). Aile Eğitimi ve Kardeş Eğitimi Programlarının Kardeşleri Engelli Olan Çocukların Kardeşlerine Yönelik Bilgi ve Beceri Düzeyine Etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* **33:** 135-145.

KORKMAZ A (2008). Özel eğitim alan zihinsel engelli çocukların kardeşleri ile ilişkilerinin değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bilim Dalı Başkanlığı.

KÜÇÜKER S (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* **1 (3):** 23–29.

LOBATO D, MİLLER CT, BARBOUR L, HALL LJ, PEZZULLO J (1991). Preschool Siblings of Handicapped Children: Interactions with Mothers, Brothers, and Sisters. *Research in Developmental Disabilities,* **12:** 387–99.

LOBOTO D (1983) Siblings of Handicapped Children: a Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* **13 (4):** 347-364.

LYNCH DJ, PH D, FAY L, FUNK J, NAGEL R (1993). Siblings of Children with Mental Retardation: *Family Characteristics and Adjustment*, **2 (2):** 87–96.

LYONS-SJOSTROM KA (2003). Adjustment in Siblings of Children with Disabilities. Degree of Doctor Thesis, The Chicago School of Professional Psychology.

MACKS RJ, REEVE RE (2007). The Adjustment of Non-Disabled Siblings of Children with Autism. *Journal of Autism & Developmental Disorders,* **37:** 1060–1067.

MALECKI CK, DEMARAY MK (2002). Measuring Perceived Social Support: Development of the Child and Adolescent Social Support Scale. *Psychology in the Schools*, **39:** 1–18.

MALECKI CK, DEMARAY MK (2006). Social Support as a Buffer in the Relationship between Socioeconomic Status and Academic Performance. *School Psychology Quarterly,* **21 (4):** 375-395.

MALECKI CK, DEMARAY MK (2006). Social Support As A Buffer in The Relationship Between Socioeconomic Status and Academic Performance. *School Psychology Quarterly,* **21 (4):** 375-395.

MALKOÇ A, YALÇIN İ (2015). Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Dayanıklılık, Sosyal Destek, Başa Çıkma ve İyi-Oluş Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, **5 (43):** 35-53.

MANDELCO B, OLSEN SF, DYCHES T, MARSHALL E (2003). The Relationship Between Family and Sibling Functioning in Families Raising a Child with a Disability. *Journal of Family Nursing*, **9 (4):** 365–396.

MASCHA K, BOUCHER J (2006). Preliminary İnvestigation of A Qualitative Method of Examining Siblings' Experiences of Living with A Child with ASD. *British Journal of Developmental Disabilities,* **52 (1):** 19–28.

MATES TE (1990) Siblings of Autistic Children: Their Adjustment and Performance At Home and in School. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* **20:** 545–553.

MCCULLOUGH K, SIMON SR (2011). Feeling Heard: A Support Group for Siblings of Children with Developmental Disabilities. *Social Work with Groups,* **34 (3–4):** 320–329.

MCHALE SM, GAMBLE WC (1987). Sibling Relationships and Adjustment of Children with Disabled Brothers and Sisters. *Journal of Children in Contemporary Society*, **19:** 131-158.

MCHALE SM, GAMBLE WC (1989). Sibling Relationships of Children with Disabled and Nondisabled Brothers and Sisters. *Developmental Psychology*, **25 (3):** 421-429.

MCHALE SM, SLOAN J, SIMEONSSON RJ (1986). Sibling Relationships of Children with Autistic, Mentally Retarded and Nonhandicapped Brothers and Sisters: A

Comparative Study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, **16:** 399–413.

MCHALE SM, UPDEGRAFF KA, WHITEMAN SD (2012). Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence. *Journal of Marriage and Family*, **74 (5):** 913–930.

MEYER DJ, VADASY PF (2003) Sibshops: Workshops for Siblings of Children with Special Needs. Paul H. Brookes Publishing Co, Baltimore.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (MEB) (2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_son.pdf

MORRICE AR (1998). An Ecological Approach to School Social Work with Adolescents from Vulnerable Families. The degree of Master of Social Work, Faculty of Graduate Studies of the University of Manitoba.

NADİR U, AKTAN MC (2016). Okul Sosyal Hizmeti ve Okul Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerine İlişkin Bir Tartışma: Kurgusal Bir Vaka Sunumu. *Sağlık ve Toplum*, **25 (3):** 78-88.

ONAT ZOYLAN E (2005) Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı.

OPENSHAW L (2008). The Role and Function of the School Social Worker, 1–28. Retrieved from https://www.guilford.com/excerpts/openshaw.pdf

ÖZBESLER C, DUYAN V (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim,* **34 (154**): 17–25.

ÖZKAN Y, SELCİK O (2016). Klinik Çalışmadan Sosyal Politikaya: Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolleri ve Sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **46:** 431-37.

ÖZŞENOL F, IŞIKHAN V, ÜNAY B, AYDIN H, AKIN R, GÖKÇAY E (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi,* **45 (2):** 156-164.

PEARSON JE, STERNBERG A (1986). A Mutual-help Project for Families of Handicapped Children. *Journal of Counseling and Development*, **65 (4):** 213-215.

PINAR ES (2006). Dünyada ve Türkiye'de Erken Çocukluk Özel Eğitiminin Gelişimi ve Erken Çocukluk Özel Eğitim Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* **7 (2):** 71-83.

PILOWSKY T, YIRMIYA N, DOPPELT O, GROSS-TSUR V, SHALEV RS (2004). Social and Emotional Adjustment of Siblings of Children with Autism. *Journal of Child Psychology*, **45:** 855–865.

POWELL TH, OGLE PA (1985). Brothers and Sisters: A Special Part of Exeptional Families, 219, Baltimore: Paul H. Brooks Publishing.

PULLA V, KAY A (2017). Response to a Strengths-based Approach in Social Work in Schools: An Indian school in Dubai. *International Social Work,* **60 (6):** 1418–1432.

PUNDIR S, DUBEY S (2015). Problems Faced by Siblings of Mentally Retarded Children. A Biannual Peer Reviewed Refereed. *International Journal of Multidisciplinary and Contemporary Researches*, **1 (1):** 83–88.

ROBERTS RM, EJOVA A, GIALLO R, STROHM K, LILLIE M, FUSS B (2015). A Controlled Trial of The Sibworks Group Program for Siblings of Children with Special Needs. *Research in Developmental Disabilities,* **43:** 21-31.

ROBERTS RM, EJOVA A, GIALLO R, STROHM K, LILLIE ME (2016). Support Group Programme for Siblings of Children with Special Needs: Predictors of İmproved Emotional and Behavioural Functioning. *Journal Disability and Rehabilitation,* **38 (21):** 2063-2072.

ROBERTSON SE (1988). Social Support: Implications for Counselling. *Int J Adv Counselling,* **11:** 313–321.

RODRIGUE JR, GEFFKEN GR, MORGAN SB (1993). Perceived Competence and Behavioral Adjustment of Siblings Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* **23 (4):** 665-674.

ROSS P, CUSKELLY M (2006). Adjustment, Sibling Problems and Coping Strategies of Brothers and Sisters of Children with Autistic Spectrum Disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability,* **31 (June):** 77–86.

ROSSITER L, SHARPE D (2001). The Siblings of Individuals with Mental Retardation: A Quantitative Integration of the Literature. *Journal of Child and Family Studies,* **10 (1):** 65–84.

SABAN F (2010). Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Durumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı.

SAN MARTINO M, NEWMAN MB (1974). Siblings of Retarded Children: A Population at Risk. *Child Psychiatry and Human Development*, **4 (3):** 168–177.

SARASON IG, LEVİNE HM, BASHAM RB, SARASON, BR (1983). Assessing Social Support: the Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, **44:** 127-139

SCHUNTERMANN P (2007). The Sibling Experience: Growing up with a Child Who has Pervasive Developmental Disorder or Mental Retardation. *Harvey Review Psychiatry*, **15 (3):** 93-108.

SEGRIN C (2001). Social Skills and Negative Life Events: Testing the Deficit Stress Generation Hypothesis. *Current Psychology,* **1 (20):** 19-35.

SELIGMAN M (1983). Sources of Psychological Disturbance Among Siblings of Handicapped Children. *Personnel and Guidance Journal,* **61 (9):** 529-531.

SELIGMAN M (1987). Adaption of Children to a Chronically Ill or Mentally Handicapped Sibling. *Canadian Medical Association Journal,* **136 (12):** 1249-52.·

SHERMAN MC (2016). The School Social Worker: A Marginalized Commodity within the School Ecosystem. *Children and Schools*, **38 (3):** 147-151.

SIMEONSSON RJ, MCHALE SM (1981). Review: Research on Handicapped Children: Sibling Relationships. *Child: Care, Health and Development,* **7 (3):** 153–171.

SMITH T, PERRY A (2005). A Sibling Support Group for Brothers and Sisters of Children with Autism. *Journal on Developmental Disabilities*, **11 (1):** 77-88.

SORIAS O (1986). Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri. *Psikoloji Dergisi,* **5 (20):** 25–30.

SPARKS SD (2013). Siblings' Disabilities Linked to Academic Troubles for Brothers, Sisters. *Education Week,* **23(1):** 8. Academic One File, http://link.galegroup.com/apps/doc/A341533031/AONE?u=ankara&sid=AONE&xid=1b9f0b46. Accessed 25 May 2019.

STOKES JP (1985). The Relation of Social Network and İndividual Difference Variables to Loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, **48 (4):** 981-990.

SUCUOĞLU B (2013). Zihin Engelliler ve Eğitimleri. 4. Baskı. Kök Yayıncılık, Ankara.

ŞENEL HG (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi,* **2 (1):** 33-39.

ŞENEL HG, AKKÖK F (1996). Stress Levels and Attitudes of Normal Siblings of Children with Disabilities. I*nternational Journal For Advancement of Counseling*, **18:** 61-68.

TARDY CH (1985). Social Support Measurement. *American Journal of Community Psychology*, **13:** 187-202.

TAUNT HM, HASTINGS RP (2002). Positive impact of children with developmental disabilities on their families: A preliminary study. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, **37 (4):** 410-420.

TOMENY TS, RANKIN JA, BAKER LK, ELDRED SW, BARRY TD (2018). Discrepancy in Perceived Social Support Among Typically Developing Siblings of Youth with Autism Apectrum Disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, **6:** 508–518.

TRAŞ Z, ARSLAN E (2013). Ergenlerde Sosyal Yetkinliğin, Algılanan Sosyal Destek Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online,* **12 (4):** 1133-1140.

ULUDAĞLI NP (2012). Ergenlerde Olumlu Ve Olumsuz Sosyal Davranışlar: Sınıflandırma ve İlişkili Değişkenler. *PiVOLKA*, **23 (7):** 2-4.

UZAMAZ F (2000) Ergenlerde Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, **6 (6):** 49-58.

ÜNAL N, BARAN G (2011). Behaviors and Attitudes of Normally Developing Children toward Their Intellectually Disabled Siblings. *Psychological Reports,* **108 (2):** 553-62.

VAN RIPER M (2000). Family Variables Associated With Well-Being in Siblings of Children with Down Syndrome. *Journal of Family Nursing,* **6 (3):** 267-286.

VATNE TM, ZAHL E (2017). Emotional communication in support groups for siblings of children with disabilities. *Patient Education and Counseling,* **100 (11):** 2106-2108

VERTÉ S, ROEYERS H, BUYSSE A (2003). Behavioural Problems, Social Competence and Self-Concept in Siblings of Children with Autism. *Child: Care, Health and Development,* **29 (3):** 193–205.

WASSERMAN R (1983). Identifying the Counseling Needs of Siblings of Mentally Retarded Children. *Personel and Guidance Journal,* **61 (10):** 622-627.

WEISS MJ (2002). Harrdiness and Social Support As Predictors of Stress in Mothers of Typical Children, Children with Autism, and Children with Mental Retardation. *Autism,* **6 (1):** 115-130.

WENTZEL KR (1991). Relations Between Social Competence and Academic Achievement in Early Adolescence. *Child Development,* **62:** 1066-1078.

WHITMORE YK (2004). School-based Family Counseling Practices: A National Survey of School Counselors, School Psychologists, and School Social Workers. The Degree Doctor of Philosophy. The Faculty of the School of Education The College of William and Mary in Virginia.

YEŞİLKAYALI E (2017). Okul Sosyal Hizmetinde Okul Bağlantılı Hizmetler. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* **15 (3):** 169-188.

YEŞİLKAYALI E (2016). Okul Sosyal Hizmeti Uygulamasında Yaklaşım ve Model Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* **18 (1):** 135-152.

YEŞİLKAYALI E, BÖLÜKBAŞI HD (2017). Özel Egitim Ekibinin Bir Parçası Olarak Okul Sosyal Çalışmacıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **5 (43):** 248-260.

YILDIRIM DOĞRU SS, KAYILI G, ALABAY E, KUŞCU Ö, SARIKAYA A (2013). Ailesinde Engelli Birey Bulunan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Becerileri ve Problem Davranışlarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* **14 (2):** 219-236.

YILDIRIM İ (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliliği ve Geçerliliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **13:** 81-87.

YILDIRIM İ (1999). Sosyal Destek Programının Etkililiği: Deneysel Bir Çalışma. *Eğitim ve Bilim,* **23 (113):** 66-73.

YILDIRIM İ (2006). Anne Baba Desteği ve Başarı. Anı Yayıncılık, Ankara.

EKLER

Ek-1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

"Sayın gönüllü",

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmetler tezli yüksek lisans tez çalışması kapsamında planlanmış olan 'Zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan 12-14 yaş arası ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi: Karşılaştırmalı bir çalışma' isimli araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir.

Çalışmanın amacı zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan 12-14 yaş arası ergenlerin sosyal destek algılarının ve sosyal beceri düzeylerini incelemek ve karşılaştırmaktır. Bu araştırmayı yapmak istememin nedeni, zihinsel engelli kardeşe sahip ergenlerin sosyal destek algılarını ve sosyal beceri düzeylerini inceleyip, zihinsel engelli kardeşe sahip olmayan ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri düzeyleriyle aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını belirleyebilmek böylece zihinsel engelli kardeşe sahip olan ergenlerin sosyal destek ve sosyal beceri ihtiyaçlarına yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Bu çalışma kapsamında doldurmanız için size iki adet ölçek ve bir adet kişisel bilgi formu verilecektir. Bu araştırmaya 100 tane zihinsel engelli kardeşe sahip olan, 100 tane zihinsel engelli kardeşe sahip olmayan 12-14 yaş arası gönüllü ergen dâhil edilecektir. Size vereceğim 2 adet ölçek ve bir formu doldurma süreniz ortalama 45 dakika sürecektir. Araştırmaya katılmanız halinde herhangi bir riskle karşılaşmayacak, araştırmaya katılmayı kabul etmemeniz ve ya araştırmadan ayrılmanız durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmayacaksınız. Ayrıca araştırmaya katılmanız halinde size herhangi bir ücret ödenmeyecektir.

Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim.). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacıya sordum ve doyurucu yanıtlar aldım.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uymak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

Gönüllünün adı-soyadı

İmzası Tarih:

Bu araştırma ile ilgili yukarıda yer alan ve istenen diğer bilgiler katılımcıya tarafımdan açıklanmıştır ve yazılı onamı alınmıştır.

Araştırmacının adı-soyadı

İmzası Tarih:

Araştırmaya katıldığınız ve çalışmaya destek olduğunuz için teşekkür ederiz.

Ek-2. Kişisel Bilgi Formu

Sevgili çocuklar,

Bu araştırma, Ankara Üniversitesi yüksek lisans tez çalışması için yapılmakta olup vereceğiniz bilgiler gizli kalacaktır. Bu yüzden isim yazmanıza gerek yoktur. İsim yazmayacağınız için soruları rahatlıkla ve doğru bir şekilde cevap verebilirsiniz. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

1. Doğum Tarihin nedir? …….

2. Cinsiyetin nedir? a. Kız b. Erkek

3. Kaçıncı Sınıfa Gidiyorsun?

a.6.sınıf b.7.sınıf c. 8.sınıf d. 9.sınıf e. Diğer……

4. Annenin ve babanın yaşları nelerdir? Anne…… Baba…….

5. Annenin öğrenim durumu nedir?

a. Okuma-yazma bilmiyor b. İlköğretim mezunu c. Lise mezunu d. Üniversite mezunu e. Diğer

6. Babanın öğrenim durumu nedir?

a. Okuma-yazma bilmiyor b. İlköğretim mezunu c. Lise mezunu d. Üniversite mezunu e. Diğer

7. Annenin mesleği nedir?…… Babanın mesleği nedir?……

8. Anne ve babanın birliktelik durumu nedir? Uygun olanı işaretleyiniz.

a. Annem ve babam birlikte b. Annem ve babam ayrı (boşanmış)

9. Annen yaşıyor mu? a. Evet b. Hayır

10. Baban yaşıyor mu? a. Evet b. Hayır

11. Kaç kardeşin var? .....

12. Tüm kardeşlerinin cinsiyetini ve yaşını yazar mısın? (İsim yazmana gerek yok)

1-

2-

3-

4-

5-

13. Anne – baba ve kardeşlerinden başka evde sizinle yaşayan başka birisi var mı?

a. Evet b. Hayır

14. Sence maddi durumunuz nasıl? a. Yetersiz b. Orta c. İyi

Aşağıdaki Soruları Engelli Kardeşi Olmayanlar Cevaplamayacaktır.

Engelli Kardeş ile İlgili Bilgiler

15. Engelli kardeşin kaç yaşında? …….

16. Engelli kardeşin senden yaşça büyük mü?

a. Benden yaşça büyük b. Benden yaşça küçük c. Aynı yaştayız

17. Engelli kardeşinin cinsiyeti nedir? ……...

18. Engelli kardeşinin engel türü nedir?

a. Zihinsel yetersizlik b. Otizm c. Down Sendromu d. Zihinsel ve Bedensel yetersizlik

e. Diğer (Engeli ne ise belirt lütfen) …….

19. Engelli kardeşinin engelinin derecesi nedir?

a. Hafif b. Orta c. Ağır

Ek-3. Matson Çocuklarda Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği

Sevgili öğrenciler;

Aşağıda her insanın zaman zaman yaşayabileceği bir takım durumlar maddeler halinde verilmiştir. Bu maddelerde belirtilen durumların hangilerinin size uygun olup olmadığına karar vererek işaretleyiniz. Bütün soruların cevaplandırılması gerekmektedir.

Cevaplarınız gizli kalacaktır. İsim yazmanıza gerek yoktur. İsminiz yazılmayacağı için gönül rahatlığıyla cevaplayabilirsiniz. Kolay gelsin. Teşekkürler.

		Bana **HİÇ** uygun değil	Bana **PEK** uygun değil	Bana **BİRAZ** uygun	Bana **OLDUKÇA** uygun	Bana **Tamamen** uygun
1	İnsanları güldürürüm.					
2	İnsanları korkuturum veya bir kabadayı gibi davranırım.					
3	Kolayca sinirlenirim.					
4	Sık sık yakınırım ya da şikâyet ederim.					
5	Başka biri konuşurken konuşurum (konuşmasını keserim).					
6	Bana ait olmayan eşyaları izinsiz alırım ya da kullanırım.					
7	İnsanlarla konuşurken onların yüzüne bakarım.					
8	Birçok arkadaşım var.					
9	Öfkelendiğim zaman tokat atarım veya vururum.					
10	İncinmiş bir arkadaşıma yardım ederim.					
11	Üzgün bir arkadaşımı neşelendiririm.					
12	Diğer çocuklara tehdit eder gibi bakarım.					
13	Bir başkası iyi bir şey yaptığında öfkelenirim veya kıskanırım.					
14	Bir başkası iyi bir şey yaptığında mutlu olurum.					
15	Verdiğim sözleri tutmam (sözümde durmam).					
16	İnsanlara hoş göründüklerini söylerim.					

17	İstediğim bir şeyi almak için yalan söylerim.					
18	İnsanları kızdırmak için onlara sataşırım.					
19	İnsanlara yaklaşıp bir sohbet başlatabilirim.					
20	Biri benim için bir şey yaptığında mutlu olurum ve teşekkür ederim.					
21	İnsanlarla konuşmaktan korkarım.					
22	İyi sır saklarım.					
23	Nasıl arkadaş edinileceğini bilirim.					
24	Bile bile diğerlerinin duygularını incitirim (diğer insanları üzmeye çalışırım).					
25	İnsanlarla dalga geçerim.					
26	Arkadaşlarımı savunurum.					
27	İnsanlar konuşurken onlara bakarım.					
28	Sahip olduklarımı başkalarıyla paylaşırım.					
29	Diğer insanlardan daha iyiymişim gibi davranırım.					
30	Duygularımı belli ederim.					
31	İnsanlar benimle uğraşmadığında bile, uğraştıklarını zannederim.					
32	İnsanları rahatsız edecek sesler çıkartırım (geğirmek, burnumu çekmek gibi).					
33	Çok yüksek sesle konuşurum.					
34	İnsanlara isimleriyle hitap ederim.					
35	İnsanlara yardım teklif ederim.					
36	Başkalarıyla konuşurken sorular sorarım.					
37	Arkadaşlarımı sık sık görürüm.					
38	Yalnız başıma oynarım.					

39	Birini incittiğimde üzülürüm.					
40	Oyunlarda diğer çocuklara katılırım.					
41	Sık sık kavga ederim.					
42	Başkalarını kıskanırım.					
43	Benimle iyi geçinen insanlara iyi davranırım.					
44	Başkalarına hal hatır sorarım.					
45	Başkalarının yanında haddinden fazla kalırım (bu onları sıkar).					
46	Diğer insanların şakalarına ve anlattıkları komik öykülere gülerim.					
47	Birileriyle şakalaşırken onları incitirim.					

Ek-4. Çocuk ve Ergenler için Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği

Aşağıdaki anket öğrencilerin aile, arkadaş ve öğretmenden algılanan sosyal destek düzeylerini belirlemek için hazırlanmıştır. Bu anketteki soruları aşağıdaki ölçeğe göre değerlendiriniz.

1:Hiçbir zaman 2:Nadiren 3:Bazen 4:Çoğu zaman 5: Her zaman

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman
1	Arkadaşların (Sınıf dışı) tarafından dışlandığını hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Arkadaşların(Sınıf dışı) tarafından sevilir misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3	Arkadaşların (Sınıf dışı) sana sataşır ya da takılırlar mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4	Arkadaşların(Sınıf dışı) seninle alay ederler mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5	Arkadaşların(Sınıf dışı),senin düşüncelerini dinlemekten hoşlanırlar mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6	Sen ve arkadaşların(Sınıf dışı) birbiriniz için çok şey yapar mısınız?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7	Kendini arkadaşlarına(Sınıf dışı) çok yakın hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8	Sorunların olduğunda yardım ya da öneri almak için arkadaşlarına(Sınıf dışı) güvenir misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9	Sence, arkadaşların(Sınıf dışı) sana önem verir mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10	Arkadaşların(Sınıf dışı) kendini kötü hissetmene neden olur mu?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
11	Sorunların olduğunda yardım ve öneri almak için ailene güvenebilir misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12	Sen ve ailen birbiriniz için çok şey yapar mısınız?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13	Ailen,kendini kötü hissetmene neden olur mu?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14	Ailenle çok şey paylaşır mısın?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15	Ailenle konuşmakta zorluk çeker misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16	Onlara ihtiyacın olduğunda,ailenin senin yanında olduğunu hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17	Ailen tarafından dışlandığını hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18	Ailen,senin düşüncelerini görmezden gelir mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19	Kendi ailen içinde önemli bir yere sahip misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20	Sence,ailen sana önem verir mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman
21	Kendini ailenin bir parçası gibi hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22	Ailenin sana kötü davrandığını düşünür müsün?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
23	Kendini sınıfın bir parçası gibi hissediyor musun?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
24	Sınıfın tarafından dışlandığını hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
25	Sınıfında hiç kimsenin sana değer vermediğini hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
26	Sınıf arkadaşların tarafından çok sevilir misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27	Sınıfında,arkadaşların birbirleri için çok şey yaparlar mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
28	Sınıf arkadaşların seninle alay ederler mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29	Sınıf arkadaşların,sorunların olduğunda sana yardım ederler mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	Sınıf arkadaşların sana sataşır ya da takılırlar mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
31	Sınıf arkadaşların kendini kötü hissetmene neden olur mu?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
32	Kendini öğretmenlerine çok yakın hisseder misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
33	Öğretmenlerin kendini yetersiz hissetmene neden olur mu?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
34	Öğretmenler konuşmakta zorluk çeker misin?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
35	Öğretmenlerin sana önem verir miydi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
36	Senin öğretmenlerinden,herhangi bir sorun olduğunda rahatlıkla yardım ya da öneri istenebilinir mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
37	Öğretmenlerin sana karşı kötü davranır mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
38	Öğretmenlerin sana kendini önemli hissettirir mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
39	Öğretmenlerin senin kendini kötü hissetmene neden olur mu?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
40	Öğretmenlerin sana özel görevler verirler mi?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
41	Öğretmenlerin senin kendini tedirgin (huzursuz) hissetmene neden olurlar mı?	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

Ek-5. Kurum İzin Yazısı

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481-605.99-E.7022946 16.05.2017
Konu : Araştırma izni

.....KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2012/13 nolu Genelgesi.
b) Ankara Üniversitesi'nin 09/03/2017 tarih ve 3108 sayılı yazısı.

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Leman AKSU' nun **"Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan 12-14 Yaş Arası Ergenlerin Sosyal Destek Algılarının ve Sosyal Becerilerinin İncelenmesi"** konulu araştırma tezi kapsamında uygulama talebi Araştırma Komisyonumuzca incelenmiş olup, ilçenize bağlı Rotary Yeşiltepe Ortaokulu ve Yavuz Sultan Selim Ortaokulunda uygulamanın yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Uygulama formunun (7 sayfa) uygulama yapılacak sayıda araştırmacı tarafından çoğaltılarak, araştırmanın ilgi (a) genelge çerçevesinde, ilçe milli eğitim müdürlüklerinin sorumluluğunda okul ve kurum yöneticileri de uygun gördüğü takdirde gönüllülük esasına göre yazımız ekinde gönderilen mühürlü uygulama araçlarının uygulanmasına izin verilmesini rica ederim.

Vefa BARDAKCI
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

EK:
Uygulama formu (7 sayfa)
DAĞITIM:
Mamak-Sincan

Konya yolu Başkent Öğretmen Evi arkası Beşevler ANKARA
e-posta: istatistik06@meb.gov.tr
Ayrıntılı bilgi için
Tel: (0 312) 221 02 17/135-134

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 7018-506a-323b-b7b6-e5fa kodu ile teyit edilebilir

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Sayı : 38435356-302.11.02/E.12019
Konu : Leman AKSU'nun Veri Toplama izni hk.

28.12.2016

ÖZEL ATLAS ÖZEL EĞİTİM VE REHABİLİTASYON MERKEZİNE

Anabilim Dalımız Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden Leman AKSU Doç.Dr.Elif GÖKÇEARSLAN ÇİFCİ'nin danışmanlığında "" Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan 12-14 Yaş Arası Ergenlerin Sosyal Destek Algılarının ve Sosyal Becerilerinin İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma"konulu tezi kapsamında Merkezinizde veri toplayabilmesi için gerekli iznin verilmesi hususunda gereğini saygılarımla arz ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. VELİ DUYAN
Anabilim Dalı Başkanı

Not: 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

- /ANKARA
Telefon No: 0312 319 14 50/1176 Belge Geçer No: 0312 319 70 16
e-posta: - internet adresi: -

Bilgi için:Neşe ÖZDEMİR
Bilgisayar İşletmeni

Ek-6. Etik Kurul Kararı

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 13/04/2017

Toplantı Sayısı: 7

Karar Sayısı : 129

129-Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden **Leman Aksu**'nun "Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan 12-14 Yaş Arası Sağlıklı Ergenlerin Sosyal Destek Algıları ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili 20/01/2017 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelenmiştir.

Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden **Leman Aksu**'nun "Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan 12-14 Yaş Arası Sağlıklı Ergenlerin Sosyal Destek Algıları ve Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili araştırmanın, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
13/04/2017

Prof.Dr.Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

ÖZGEÇMİŞ

I- Bireysel Bilgiler

Adı-Soadı: Leman AKSU

Doğum Yeri ve Tarihi : Hatay-25.04.1986

Uyruğu: T.C

E-posta : lemangenco@gmail.com

II- Eğitimi

Program	Bölüm/Anabilim Dalı	Yıl
Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı	2014-
	Erasmus Staj Hareketliliği (Gangway-Berlin/Almanya)	2015
Lisans	Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü	2005-2010
	Erasmus Öğrenim Hareketliliği (Westfälische Wilhelms-Universität Münster/Almanya)	2008-2009

Yabancı Dili

Dil	Sınav	Puan	Yıl
İngilizce	YDS	83,75	2017

III- Unvanları-Mesleki Deneyim

Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen	Yıldız Özel Eğitim Uygulama Okulu-Mamak/Ankara	2016-
Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen	Rotary Yeşiltepe Ortaokulu-Mamak/Ankara	2016
Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen	Ardanuç Tütünlü Yatılı Bölge Ortaokulu-Artvin	2014-2016
Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen	Cumhuriyet İlkokulu-Elmadağ/Ankara	2013-2014
Psikolojik Danışman ve Rehber Öğretmen	Karacahasan İlköğretim Okulu-Elmadağ/Ankara	2010-2013

IV-Eğitim-Kurs ve Seminerler

- Emdr Therapy (Eye Movement Desensitization and Reprocessing Therapy)
- Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) Kuramsal Eğitim
- Öğrenci Koçluğu Eğitimi
- Psikososyal Müdahele Kursu
- Eğitimde Drama Teknikleri Kursu
- Dikkat Arttırma Teknikleri Kursu
- Çocuk Koruma Kanunu Danışmanlık Tedbiri Kararları Uygulayıcı Yetiştirme Kursu
- Bağımlılıkla Mücadele Kursu
- Avrupa Birliği Projeleri Hazırlama Teknikleri Kursu
- Atılganlık Eğitimi Grup Uygulamaları Semineri
- Sınav Kaygısıyla Baş Etme Yolları Semineri
- Özel Eğitim Farkındalığını Arttırma Kursu